

Раздзел IV

1986-1995: Пара глыбокіх перамен

ТРЫВОЖНЫ І АБНАДЗЕЙВАЮЧЫ ЧАС

Хочацца быць аптымістам

Чытаючы „Ніву” і слухаючы беларускія перадачы па Беластоцкім радыё нельга не заўважыць, што ў нашым беларускім асяроддзі многае мяняецца на лепшае.

Першая справа — гэта ўзаемаадносіны паміж Беларускаім грамадска-культурным таварыствам і Праваслаўнай царквою. Зараз наглядаем пэўныя сімптомы пагаднення. У мінулым па-рознаму бывала, і не прынесла гэта карысці ні веруючым, ні атэістам. Праваслаўная царква з’яўляецца галоўнай апорай перад паланізацыяй беларускага грамадства. І вельмі добра сталася, што ў апошнім пленуме Галоўнага праўлення БГКТ удзельнічаў прадстаўнік Царквы. Даволі нам ужо хадзіць дзвюма дарогамі. Трэба нам ісці адной супольнай, зберагаючы нашу нацыянальна-рэлігійную свядомасць.

Другая справа — гэта ўзнікненне беларускага палітычнага руху, які павінен актывізаваць нашае асяроддзе. Многія беларусы зараз з’яўляюцца раднымі ў ваяводскай і гмінных радах нарадовых. Пра вясковае самакіраванне не ўспамінаю, бо яно існуе пераважна ў гмінных паперах. Гмінным радам нарадовым, як у мінулым, так і зараз, патрэбны толькі далоні радных дзеля галасавання. Апініі радных не маюць значэння, пастулаты і прапановы не выконваюцца. А ўсяму гэтаму вінаваты, — гавораць чыноўнікі, — недахоп фінансавых сродкаў у бюджэце. Так тлумачыліся яны ў мінулым, так адказваюць і цяпер. Ці гэтаксама будзе і далей?

Праект праграмы Беларускага грамадскага камітэта „Грамада”, на маю думку, апрацаваны добра як на пачатак. Адно мяне хвалюе. Ці будзе тая праграма мець шанцы на выкананне? Ці хоціць нам сіл яе рэалізаваць? Вядома, які бедны агульнаграмадскі бюджэт і якое пасіўнае наша грамадства.

Хочацца быць аптымістам, але мая жыццёвая практыка не дае да

гэтага падстаў. Многа на нашай „усходняй сцяне” занядбаняў. Так многа, што цяжка ўявіць, што ў нашых вёсках узнікнуць новыя дамы, а ў іх жыць будуць маладыя сем’і і народзяцца ў іх дзеці.

Валянцін Семянюк

24.12.1989

Новы час

Гляджу я на змены не толькі ў краіне, але ва ўсім свеце, і сумую. Не ідзе да лепшага. Яшчэ два гады таму можна было нешта ў сваім жыцці запланаваць, і гэта памалу рэалізавалася. Цяпер не ведаеш, на якім свеце жывеш. Калі сацыялістычныя краіны перайшлі ў капіталізм, скарысталі на гэтым толькі даўнія фабрыканы і ўласнікі вялікіх абшараў зямель. Гаворыцца, што фабрыкантам трэба не толькі вярнуць іх прадпрыемствы, але аддаць ім прыбытак за сорок гадоў! Ці ж праз сорок гадоў дзяржава нічога не дакладала да таго прадпрыемства?

Гаворыцца аб людской крыўдзе, г.зн. аб крыўдзе паноў, а нічога — аб крыўдзе працуючых масаў. Не гаворыцца, у якіх умовах жылі такія людзі, чаму столькі было непісьменных, чаму так часта жанчыны паміралі пры родах і чаму людзі не мелі грошай на лячэнне і лепшую яду.

Цяпер зноў чалавек працы — гэта нішто. Ліквідуюць прадпрыемствы і людзей звальняюць з працы. Даюць тым людзям успамогу для беспрацоўных, але ці гэтых грошай столькі, каб хапіла заплаціць за жыллё, за харчы?

Ёсць прапановы работы для беспрацоўных ад прыватных уладальнікаў прадпрыемстваў, але некаторыя рабочыя вельмі хутка пакідаюць працу. Калі ўмовы працы добрыя — можна працаваць, а калі не вельмі — хто будзе дарэмна рукі біць!

Я дам адзін прыклад, як працуецца ў некаторых прадпрыемстваў.

У гэтым годзе было мала трускалак, многа вымерзла. У адной жанчыны было многа. Некалькі гарадскіх дзяўчат пайшлі на зборкі да збору. Грошай не хацелі, але за дзень працы — вядро трускалак. Была акурат вялікая гарачыня. Дзяўчаты рвалі спачатку нармальна, а пасля на каленях, а потым і лежачы. Гаспадыня не дала нават вады. Толькі пад вечар яе ўнучак прынёс бутэльку. На другі дзень да працы ніхто не прыйшоў.

Будуць платныя школы і бальніцы. Гэта трагедыя для бедакоў. Мала каму хопіць грошай, каб заплаціць за навуку дзяцей. Мала хто будзе магчы лячыцца. Ізноў будуць людзі паміраць нават ад сляпой кішкі?!

Народная ўлада столькі зрабіла, каб усе мелі працу, каб усе былі адукаванымі, а цяпер зноў вяртаемся да тых змрочных часоў?!

Памятаю, як добра было летам у лагеры. А я сваіх дзяцей не пашлю летам на адпачынак, бо не будзе за што... На пачатку лета была ў радыё жабрачая просьба дзіцяці: „Запрасі дзіця на канікулы, запрасі дзіця на канікулы”. Што з такіх канікулаў?!

У гэтым годзе ў многіх сялян змарнавалася шмат бульбы. Ніхто яе не купляў. Пры папярэдняй уладзе ўсё было патрэбнае, на ўсё быў збыт. А цяпер нічога не трэба?

Маладыя людзі пасля тэхнікумаў і універсітэтаў не могуць атрымаць работы. Дойдзе да таго, што людзі перастануць верыць у навуку і патрэбу адукацыі.

Рэлігія вяртаецца ў школу. Для мяне гэта нічога не абазначае. Хто верыў у Бога і хто хацеў вучыцца катэхізму, той вучыўся. Вяртаннем рэлігіі ў школы людзі не будуць бліжэй да Бога. Калі не будзе чаго ўкінуць у гаршчок і не будзе грошай на неабходныя рэчы — кожны будзе праклінаць такое жыццё!

Забаронена аборцыя. Па-мойму, гэта нечалавечае рашэнне. У многіх выпадках лепей пазбыцца цяжарнасці, чым нарадзіць. І як цяпер радзіць дзяцей пры такіх умовах жыцця? Усе будуць хадзіць голыя, босыя, галодныя. Паволі забараняецца гандляваць процізачаткавымі сродкамі — Касцёл жа забараняе. Зноў будзе па 10-12 дзяцей у сем'ях абадранцаў. Гавораць, што будуць памагаць тым сем'ям, у якіх цяжкія ўмовы жыцця. Але колькі трэба даць, колькі сапраўды трэба, каб пражыць?

Хто яго ведае, ці не дойдзе да таго, што так, як калісь, будзем плаціць за тое, каб магчы збіраць ягады і грыбы? Ці і за пабыўку ў чытальні, і за кніжкі з бібліятэкі...?

Няма ў нас шанцаў, каб жыць спакойна і нармальна. Ніхто не ведае, што чакае нас заўтра...

Пра новы час

Аўрора сумуе, што ў краіне і ва ўсім свеце мяняецца. Я сумаваў бы, каб быў застой. Як відаць, між Аўрорай і мной ёсць разыходжанні ў падыходзе да змен: я за змены, у іх я бачу надзею на лепшае, Аўрора — наадварот. Яна іх проста баіцца і страшыць іншых людзей. Паколькі яе погляды з'яўляюцца публічнымі, я публічна ацэньваю іх як балбатню, таму што ў гэтым допісе ўсё паблытана.

Балбатнёй з'яўляецца сцвярджанне Аўроры, што „сацыялістычныя краіны перайшлі ў капіталізм”. Відаць, пра капіталізм Аўрора ведае тое, што аб ім у прапагандысцкіх кніжках напісана, дзе капіталізмам карыстаюцца толькі фабрыканты і памешчыкі. А вось Аўрора, пэўна, прапусціла інфармацыю з вялікай сацыялістычнай краіны, дзе дзяржава хоча проста перадаць зямлю ў прыватныя рукі, таму што нават у Маскве бракуе хлеба. Хлеба! Не гаворачы пра мяса, масла ці малака. У нас, у Польшчы, ёсць уласнікі зямлі і зямля служыць не толькі ім, нашым капіталістам, якіх многа на беларускіх вёсках, а ўсяму грамадству. Пакуль што хлеба, бульбы, малака нам не бракуе.

Не ведаю, адкуль у Аўроры ўзялася такая вось фраза: „крыўда працуючых мас”. Яна ж як маладая асоба не памятае тых вяско-вых сходаў, на якіх той жа фразеалогіяй заахвочвалі ўступець у сацыялістычныя калгасы. Людзі паверылі, што пры камунізме шчасце само прыйдзе, што не трэба будзе рабіць, старацца, намагацца, думаць. Бядняк быў узорам для ўсяе вёскі, а клапатлівы, багачейшы і разумнейшы аказваўся кулаком, якога трэба было раскулачваць або вывезці з сям'ёй на захад, на „Адзысканыя землі”. Аўрора падлізваецца чалавеку працы, пішучы, што „цяпер зноў чалавек працы — гэта нішто”. Значыць, як перад вайной. А трэба сказаць, што чалавек працы перад вайной не меў бяды, бедняком быў беспрацоўны. Цікава, каго лічыць Аўрора „чалавекам працы”? Ці таго, які належыць да „працуючай масы”, ці ўсіх, якія атрымліваюць штомесячную зарплату, ці тых, якія не маюць вольнай хвіліны з-за працы. А трэба сказаць, што мець сваю „фэрму”, быць проста капіталістам, цяпер у Польшчы вельмі цяжкая праца. Прыкладаў на гэта ў мяне многа.

Аўрора піша далей, што „народная ўлада столькі зрабіла, каб

усе мелі працу, каб усе былі адукаванымі, а цяпер зноў вяртаемся да тых змрочных часоў?!" Чаму народная ўлада перастала быць народнай, чаму народ яе адкінуў? Добра было б, каб некалькі такіх пытанняў Аўрора паставіла сабе.

Далей, у Аўроры важна, каб усе мелі працу, не важна, што рабілі, як рабілі, важна, каб мелі яе. І фактычна, усе мелі працу, усе мелі грошы, толькі магазіны былі пустыя. Ці ж гэтага не было відаць?! Праблема не ў тым, ці ўсе працуюць, праблема ў тым, якія вынікі іх працы. Народная ўлада адвучыла людзей працаваць і вельмі пільнавала, каб усе прыходзілі да працы, нават увяла спецыяльныя законы супраць абібокаў. Народная ўлада адукавала многіх, але ўсё рабіла, каб адчулі яны сябе горшымі. На прадпрыемствах многія гады кіраўнікамі былі заслужаныя, наогул мала адукаваныя людзі. Так было і ва ўладах, на ўсіх яе ўзроўнях. Веды цаніліся і цэняцца за граніцай. Тут проста з цябе смяяліся, што, закончыўшы ўніверсітэт, не ездзіш на сваёй машыне, не жывеш у сваім доме. Нашто, казалі, табе навука, калі і пасля сямі класаў можна зарабляць мільёны.

Ведаў да гаспадарання на зямлі вялікіх не трэба было мець, хапіла толькі ахвота. Зараз, калі аказалася, што сельская прадукцыя ў нас дарагая, калі можна купіць танней у капіталістаў, калі трэба сялянам думаць, як эфектыўна гаспадарыць, каб выйсці на сваё, калі патрэбна адукацыя, падняўся крык і плач па народнай уладзе.

Думаю, добра сталася, што рэлігія вярнулася ў школы. Я сам вывучаў рэлігію ў школе і ў педагагічным ліцэі пад канец пяцідзесятых гадоў. Навука запамяталася мне на ўсё жыццё. Можна сказаць, што рэлігія навучыла мяне быць гуманістам і беларусам.

Думаю, што Царква можа дапамагчы вярнуць нацыянальную свядомасць беларусам, свядомасць безупыннасці праваслаўна-беларускай культуры.

Міхась Куптэль

4.11.1990

Як жыць далей?

У мінулых гадах чырвоная буржуазія старалася зраўняць вёску з горадам, цяпер белая буржуазія стараецца зраўняць вёску з зямлёй. Памятаю я вельмі добра часы камуністычнай улады. Яны парабілі добрыя дарогі, пабудавалі масты, крамы па вёсках. Па вясковых дарогах паехалі аўтобусы. Было добра ўсім, старэйшыя жанчыны планавалі нават закупаць абедню ў гонар Герка, які даў сяляннам пенсіі.

Цяпер вясковыя крамы стаяць пустыя. Сяляне-пенсіянеры вымушаны па 5 кіламетраў дабірацца да найбліжэйшай крамы, каб купіць сабе хлеба. Часта ім ужо па 80 і больш гадоў. ГСы паміраюць натуральнай смерцю, бо не могуць выплаціць дзяржаве падаткаў. У нашай гміне Нарва — па 10 тысяч злотых за 1 квадратны метр зямлі. Пра тое, хто і як забяспечыць сялян штучным угнаеннем, часткамі да сельскагаспадарчых машын, ніхто не дбае. Гаворыцца толькі: прыватызацыя і суполкі. Не думаюць нашыя ўлады, як будзем жыць заўтра.

Сапраўды, мне здаецца, што тут не пабудуем Японіі, а ўлады такой палітыкай могуць давесці да пятага разбору Польшчы, якая невядома ці пасля гэтага ажыве. Цяперашнія ўлады стараюцца ўсіх камуністаў адсунуць ад улады, прыспяшаюць выбары ў парламент, змяняюць назвы вуліц, выкладаючы мільярды злотых у пясок, а людзям нічога добрага не робяць. У гміне Нарва, дзе натуральнай смерцю памірае ПОМ, няма работы, беспрацоўных усё больш, а дзе ўзяць грошы на засілак ім? Сенатары і паслы шмат гавораць аб забароне аборцы, трацячы час, а не думаюць, як палепшыць жыццё ўжо жывучым.

І таму, замест таго, каб стаць японцамі, застанемся мы, здаецца, арабамі...

Мікалай Лук'янюк

7.04.1991

Пра вёску забылі

Відаць, пра вёску забылі ўсе. Тут другія справы на галаве, важнейшыя. А яды ў нас пакуль хапае, дык навошта пра вёску памятаць. Заграніца яшчэ корміць. Там збытак вялікі і прыгожае ўсё, а ўпакоўка аж зіхаціць. А яда здаровая? Каго гэта цікавіць? Даўней гавя-

рылі: „Не свеціць хата вугламі, а толькі пірагамі“. Цяпер наадварот. Толькі ці на доўга хопіць? Барані Божа, каб запозна не было. За-граніца не прышле, з вёскі не пацягнеш, тады ўсім труба. Апамятай-цеся, калі яшчэ не позна, пакуль вёска дыхае яшчэ! Праўду кажуху: „Бедная вёска — галодны горад“. За камуны, як кажуху, аб вёсцы памяталі, многа гаварылі, абяцалі. Цяпер і абяцаць перасталі. Праўду гаворачы, цяпер таксама пра вёску прыпомнілі перад выбарамі, даражэнькія вы мае! А па выбарах далей маўчанне!

Ой божанькі, божанькі, нарабілася цяпер, нарабілася. Добра хаця, што нашы папярэднікі не бачаць. Што на гэта сказаў бы Міцкевіч? Ён, бедны, хацеў адной пацехі, каб кніжкі трапілі пад вясковыя стрэхі. А тут не толькі кніжкі, а нават і газеты з-пад стрэх пазабіралі. Напэўна думалі, што мужыкі чытаць пазабывалі, або на чытанне часу не маюць, бо шукаюць месца, дзе прадукты прадаць. Вось бачыце і добра зрабілі. Няхай будзе. Добра, што забралі ім клубы, газеты і кніжкі. Гэта помста за тое, што з камунай барацьбы не вялі. Цяпер на гатовенькае за кошт другіх чакаюць.

О не! Не туды дарога. Захацелі адразу па-дэмакратычнаму жыць і на чужым возіку ў Еўропу заехаць? Не, даражэнькія! Да лепшага жыцця пачакай яшчэ вёска! Тваё сонца яшчэ не ўзышло. А калі ж яно ўздыдзе? Эх! Каб хаця раса вачэй не выела.

Грыша Мароз

21.04.1991

І што далей?

Палітыка, палітыка і яшчэ раз палітыка. Дзе ні стань, дзе ні сядзь — усюды тая ж самая гутарка пра палітыку. Якая перспектыва ў нашага грамадства? Які рэцэпт прымяніць дзеля аздараўлення хворага гаспадаркі? Людзі на вёсцы страцілі ўсялякі аптымізм, давер і пашану да ўсіх дэцыдэнтаў — ад прэзідэнта да вайта гміны ўключна. Многія яшчэ нядаўна крычалі, што Савецкі Саюз аб'ядае народную Польшчу, але калі рускія перасталі купляць польскія прадукты, тады зноў зрабілася бяда, гвалт. Зараз сельская гаспадарка ў Польшчы хварэе на звышпрадукцыю. За апошнія два гады паявіліся ў нашай краіне лішкі збожжа, а дзяржаўныя элеватары перасталі яго купляць у мясцовых земляробаў. Падобная сітуацыя і ў жывёлагадоўлі. Ямо мы заходняе мяса, а свайго прадаваць ня-

ма дзе. За малако таксама плацяць сімвалічныя сумы.

Сельскагаспадарчая прадукцыя становіцца нерэнтабельнай. У такой сітуацыі вёска будзе далей старэць, бо маладым там няма ніякай перспектывы.

Неўзабаве парламенцкія выбары. На жаль, на вёсцы імі амаль ніхто не цікавіцца. Людзі страцілі давер да палітыкі і палітыкаў, перасталі верыць у іхнія абяцанні, становяцца абьякавымі. Што рабіць далей?

Валянцін Семянюк

6.10.1991

ТРЫВАЦЬ ПРЫ СВАІМ

Не зваліся шчырыя беларусы

Яшчэ не зваліся ў нашым народзе шчырыя беларусы. Калі сустраўся я з такім, то аж нейкая саладосць расплываецца на ўсёй душы. Такі чалавек, напрыклад, Міхал Кірылюк з Дубічаў-Царкоўных, з якім я разам хадзіў у школу, а цяпер жыве ў Бельску, ён: — першакласны шафёр. Даводзіцца быць шмат у дарозе, праездзіў узад ды ўпоперак усю Польшчу. Веданне людзей у свеце, вядома, спрыяе патрыятызму, бо тады больш заўважаеш і цэніш усенька добрае ў сваім народзе. „Ніва” ў Міхала Кірылюка заўсёды на сталае, ён з ёю часам і ў далёкую дарогу выязджае...

Яго бацька, Іван Кірылюк, жыве ў Дубічах нашых, і сын часта бывае ў яго. Іван рабіў лістаношам на дубіцкай пошце, каля трыццаці гадоў прарабіў на службе, цяпер ён ужо на пенсіі. Быў заўзятым прапагандыстам „Нівы” і гэтага, відаць, набраўся і я ад яго... У Кірылюкоў, у бацькі і сына, усё беларускае на першым месцы: мова, звычаі, традыцыі, гісторыя. На службе і дома, усюды, дзе б не былі, яны застаюцца беларусамі. Таму і ўмеюць шанаваць іншыя народы і мовы, бо хто свайго не шануе, той і чужога не ацэніць па-людску. У нас, калі хто перастае быць беларусам, то вядома адразу, што для карысці ён такім стаў, з-за эгаізму і для жыццёвай выгоды. Такія людзі — цынікі і камбінатары, з імі мы не пабудуем лепшай будучыні, бо іхнія рукі ўсё заграбаюць сабе. Беларуская справа — не выдумка, не фанабэрыя, гэта справа маральнага здароўя нашага чалавека.

Міхал добра ведае Юрку Зюзю, нашага земляка і высокага афіцэра арміі, які пражывае ў Варшаве. Юрка, як і Міхал, цудоўны чалавек, сын бацькаўшчыны, а не адшчапенец, як гэта з іншымі сталася ў хуткую кар’еру. З ім разам служыць і Лёнік Грыгарук, гэтак жа шчыры беларус.

Калі я думаю пра іх, сеўшы ў ціхую нядзельку ў сваёй хаце, то неяк лягчэй ад таго на сэрцы маім: не зьяліся шчырыя беларусы, і не адны мае знаёмыя застаюцца імі. Такіх, як яны, ёсць больш.

Не прападем!

Мікалай Панфілюк

31.01.1988

Як нам жыць

„Ніву“ выпісваю на цэлы год, а больш ніякіх газет. Гляджу тэлевізар і часта іграю на акардэоне. Знаю больш 50 мелодый, найбольш колішніх.

Часта пытаецца, як будзе далей з нашай мовай? Мне здаецца, будзе залежаць гэта ад таго, ці будуць вёскі. Бо горад нашай мове не спрыяе. А можа зменіцца час, што вёскі зноў ажывуць? Калісь у нашай вёсцы было 105 гаспадароў, а пасля стала 20.

Па-мойму, гаварыць па-беларуску гэта яшчэ не ўсё. Важна, каб адчуваць сябе беларусам і трымацца беларускай культуры і традыцыі. У нас польская мова — дзяржаўная, трэба яе ведаць. Але і свае не забываць! Дзедзі, хоць жывуць у горадзе, але тыя, хто мае дзедзю і бабу на вёсцы, гавораць па-беларуску, як дзед і баба. У мяне ёсць унукі ў Міхалове. Яны часта бываюць у бандарскіх дзеда і бабы і ў нас у Рыбаках, ды ў цёткі ў Бахурах. Мы з імі гутарым па-свойму і яны таксама да нас так гавораць. Я іх спытаў аднойчы, як ім лепш гаварыць: ці па-польску, ці так, як мы? Адказалі: усё роўна. Мяне гэта цешыць, што яны нас разумеюць, ад нас вучацца і што ведаюць, як робіцца хлеб і да хлеба.

У мяне яшчэ ёсць дзве ўнучкі ў Гайнаўцы. Гэтыя менш у нас на вёсцы бываюць. Але мы ездзім да іх і яны ведаюць, што яны беларускі. Спыталі мяне, як называўся іхні прадзед? Кажу: Мацей. А як прапрадзед? Кажу: Мікалай. А як называўся прапрадзед? — пыталіся. Кажу: Тарас. Яны спыталіся, ці ўсе дзяды былі беларусамі. Кажу: а як жа — усе!

Пытаецца вы яшчэ, чаму я не здаю гаспадарку за пенсію. Ба-чыце, я помню колішняе жыццё, як дзяды, бацькі і я сам да 1970 года гаспадарылі на вузенькіх палосачках. У Рыбаках 20 гаспадароў, мелі кожны па нейкіх 40 палосачак. З іх не было ніякай карысці. Былі толькі пастаянныя сваркі. На межах рос чарнобыль, палын, а калі дзе расла трава, то яе ўкрадка аджыналі адны ў дру-гіх для галодных каровак.

Калі пачалі будаваць вадасховішча, то нашы сенажаці трапілі пад заліў. Я не ўзяў грошай за сваю сенажаць, якую мелі заліць, затое ўзяў кусок зямлі. Гэта мне каштавала дорага, але сённяя я на хутары і карыстаюся паслугамі сельскагаспадарчага гуртка. Мне, старому, лепш цяпер гаспадарыць, чым калісьці на палосках уручную. Ужо пяць гадоў жну і малачу збожжа камбайнам. А калі што баліць, то лічу, што гэта ад старасці. Сённяя маладыя і ў вёсцы, і ў го-радзе наракаюць на жыццё, а таму што яны не бачылі сапраўдна-га гора. А я не спяшаюся быць пенсіянерам.

Я люблю поле, сенажаць, лес і жывёлу, і ўсё тое, з чаго мы жы-вём. Я помню некалькі ўладаў, але на сённяшняе жыццё не нара-каю. У жыцці, у сям'і былі няўдачы, але з людзьмі жыў згодна, вы-біралі мяне радным у гміну і павет, маю адзнакі, медалі. Ну, і не каюся, што пазнаёміўся з „Нівай“, пачуў літаратурную белару-скую мову, бегла стаў чытаць па-беларуску, у кантакце з сябра-мі, якія таксама пішуць.

Фёдар Хлябіч,

Рыбакі

12.03.1989

Сумна і страшна

На трэці дзень Вялікадня паехаў я на праваслаўны могільнік у Бе-ластоку, каб пакланіцца спачываючым тут навечна.

Кожны раз, калі толькі зайду за паркан, агортае мяне сум і страх. Кожны могільнік сведчыць аб яго людзях, аб іх веравыз-нанні і нацыянальнасці. Тым часам на нашых праваслаўных могіл-ках розныя крыжы і розныя на іх надпісы — польскія і рускія. Адзі-ны, бадай, на ўсе могілкі помнік сведчыць аб тым, што тут пахаван-ны беларус. Гэта помнік Юрку Геніюшу.

На мой погляд, разнабоі ў надпісах і крыжах дрэнна сведчаць аб

людзях, якія пакуль што астаюцца ў жывых. Яны забытаныя, не ведаюць, як лепш камусьці дагадзіць, як і ў жыцці. Я не гавару аб праваслаўных паляках, якія шануюць сваю мову і свой алфавіт. Ведаю шмат беларусаў, якія ляжаць пад чужымі крыжамі. Божа, не спрачайцеся са мною, што вы так мусілі, што няма мастакоў, якія робяць беларускія надпісы на крыжах. Няпраўда. Рамеснік напіша ўсё, што вы яму дасце, і крыж зробіць, які закажаце. Найгоршая бяда ў тым, што мы хочам ставіць і Богу свечку, і чорту агарак. Мы віляем хвастамі, як лісы, абы для ўсіх быць добрымі.

Крыж над праваслаўнай магілай на праваслаўных могілках павінен быць праваслаўным, бо гэта як бы памост паміж жывымі і памерлымі, бо гэта помнік чамусьці важнаму, што не павінна канчацца разам са смерцю чалавека. Чаму мы такія паўзуны і гатовы ўсім падлізвацца, чаму абыякавыя да нацыянальнага, чаму дбаем, каб толькі напхаць трыбух, прыгожа апрануцца і выпасца?! Не думаем аб сваім гонары, аб сваім я...

З жахам думаю, што з намі будзе праз сто год. Што гаварыць аб асіміляцыі сярод жывых, калі яна пашыраецца і на могілках.

Васіль Петручук

21.05.1989

Адкрытае пісьмо сябрам

Не чуў і не бачыў, каб хтось з беларусаў пісаў так званы „list otwarty“. Калі беларусы пішуць адзін другому, то закрыта, а калі ўжо публічна перадаюць свае думкі, то ціхенька, каб часамі ніхто не накрычаў на іх!

Пішу проста „адкрытае пісьмо“ да ўсіх дзеячаў беларускіх арганізацый у Польшчы і па-за Польшчай, і да ўсіх іншых дзеячаў, і да простых людзей, якія пачуваюцца беларусамі.

У сучасным свеце асновай незалежнасці, як усе ведаем, а замоцна не ўсведамляем, з'яўляецца гаспадарка, і то моцная гаспадарка, а ў выпадку аднаго чалавека — колькасць сродкаў, прыналежных яму.

Існаванне яўрэяў, як нацыі, праз тысячы гадоў без сваёй дзяржавы было абумоўлена рэлігіяй і перш за ўсё матэрыяльнай незалежнасцю. Так ёсць і цяпер — каб не дапамога Ізраілю ад багатых яўрэяў з усіх бакоў свету, утапіўся б ён у моры арабаў.

Затое беларусы, як народ, захавалі сваю мову, культуру і нацыю не таму, што іншыя багатыя і свядомыя беларусы падтрымлівалі іх доларамі. Беларусы таму не загінулі як нацыя, што да іх ніхто не адносіўся сур'ёзна. Беларускі мужык нё быў пагрозай для нікога. Ён мусіў быць заўсёды ласкавы для кожнага! Ці трэба было з ім лічыцца? А як ужо беларус разумнеў, адукаваўся — то асіміляваўся з суседзямі. А яны мелі ўстановы, законы, караля, цара, урэшце — дзяржаву. Апошнія багатыя беларусы, пішу „багатыя“, але не ў сучасным значэнні багацця, а ў сэнсе шаснацатага стагоддзя, гэта Астрожскі, Тышкевіч, Сапега, Пац і іншыя. І тады, у XVI стагоддзі, была Беларусь з беларускім словам і мовай, з беларускімі ўстановамі і ўладай. Парадокс гісторыі, не адзіны зрэшты — беларуская дзяржава — БССР, афіцыйна не паслугоўваецца беларускай мовай! — затое калісь беларуская дзяржава называлася Вялікім княствам Літоўскім.

Заўжды ў гісторыі народа, яго існаванні з'яўляюцца спрыяльныя моманты развіцця, і, калі народ іх не выкарыстае, паглыбляецца заняпад усіх элементаў нацыянальнасці. Такім спрыяльным цяпер момантам для беларусаў (усіх!) з'яўляецца перабудова ў СССР і ў Польшчы. Цяпер нашы суседзі заняліся сур'ёзна сабой (нарэшце!), а мы мусім гэты момант выкарыстаць — каб стацца народам годным, свядомым сваёй сілы і значэння. Дзякуючы працавітасці, што не гавары, але і таленавітасці нашага народа, можам смела і хутка ўвайсці ў сям'ю сучасных высока цывілізаваных дзяржаў. Беларусы маюць вялікія багацці, неабсяжныя прасторы палёў, лясоў і сякую-такую інфраструктуру. Маём ужо адукаваныя кадры, якімі пакуль што карыстаюцца іншыя.

Каб не дапусціць да старэння нашых вёсак, трэба не так многа; проста — трэба стварыць у іх малыя прадпрыемствы для пераўтварэння дароў нашай зямлі! Цяпер гэта вялікі пажаданы тавар — харчы. Ніхто не будзе ўцякаць з вёскі, калі ўмовы жыцця і працы будуць такія, як у горадзе!

Калі ўжо запануе дэмакратыя ў Польшчы — а гэта будзе праяўляцца ў тым, што беларус у Беластоку не будзе баяцца прызнацца, што ён беларус, і калі выкаранім астаткі сталінізму ў нашай свядомасці, а што будзе праяўляцца ў тым, што настаўнік будзе куды больш зарабляць за міліцыянера і той апошні будзе шана-

ваць чалавека і законы, і калі на месца сталінізму прысвоім сучасныя дасягненні ў арганізацыі грамадскага жыцця — тады, думаю, — перад беларусамі адкрыецца зусім рэальная магчымасць уладкаваць свае справы па-свойму, без дэзінтэграцыі народаў, пражываючых у Еўропе.

Адзінай нашай сілай у мірных суадносінах з суседзямі будзе матэрыяльная незалежнасць. Хто гэтага не ўсведамляе, мусіць, як мага хутчэй, прысвоіць тую думку, а хто будзе перашкаджаць уводзіць у практыку гэтую ідэю, будзе найгоршым ворагам беларусаў!

Вось і цэлае крэда нашага дзеяння на бліжэйшыя гады. Гданьскае асяроддзе беларусаў гэта зразумела і зрабіла першы крок да незалежнасці. Невялікі, але зроблены, бо, як кажуць кітайцы, каб прайсці тысячу кіламетраў, трэба зрабіць першы крок. Калі першага кроку не зробім, то будзем толькі гутарыць аб незалежнасці і наракаць, наракаць...!

Думаю, што вакол гэтай ідэі згуртуюцца беларусы, для якіх вялікім цяжарам ляжыць на сэрцы сітуацыя матэрыяльнага заняпаду дзейнасці розных арганізацый і ўсяго, што звязана з творчасцю, культурай, навукай, асветай урэшце!

Праз некалькі месяцаў сеймавай уставай будзе ўрэгулявана справа існавання ў Польшчы партый. І таму пакуль што трэба ўзяцца за падрыхтаванне ідэйнай дэкларацыі стварэння беларускай партыі ў Польшчы. Праца гэта агромністая, але іншага выбару няма!

Міхась Куптэль

17.09.1989

Кампраметацыя

З увагай аглядаў я праграму Войцеха Варатынскага пра нацыянальныя меншасці. Гавару аб праграме, якая была прысвечана беларусам з Гайнаўкі.

Што ж мяне так зацікавіла ў гэтай праграме? Зразумела, тое, што па сутнасці польскае тэлебачанне назвала ў канцы чорнае чорным, а белае белым. Аўтар перадачы не пазбягаў праўды, не выкручваўся, не блазнаваў, не гаварыў аб тутэйшых, аб пераходных плямёнах, аб этнічных, а не нацыянальных з'явах, аб тым, што тутэйшы люд паявіўся ў выніку антыпольскай палітыкі рускіх цароў, словам, не паўтараў той бязглуздзіцы, якой частае нас усё часцей прэса. Гаварыў

аб беларусах. Здавалася б, што гэтыя беларусы, калі акажуцца перад камерай, скажуць аб найважнейшым, аб тым, што дыктуе іх сэрца. Аказалася, што не так гэта ўсё проста.

Праўда, жанчына, якая першай дала інтэрв'ю, сказала ад сэрца тое, што яна думала. Нельга мець прэтэнзіі і да сказанага настаўнікам Беларускага ліцэя Васілём Сакоўскім ці дырэктарам Дома культуры Мікалаем Бушко. Нельга аднак нічога добрага сказаць пра выказванне духоўнага, з якога рэжысёр так і не выдушыў простага сцвярджэння аб тым, што і ён, і яго суродзічы — беларусы.

Аднак найгоршае было звязана з настаўнікам Беларускага ліцэя, панам С., які выразіў радасць з таго факту, што заціраецца мяжа паміж палякамі і беларусамі. Толькі падумайма! Тысячы гадоў жывуць беларусы на ўсходняй Беласточчыне. Яны тут для веруючага — з волі Бога, а для атэіста — з волі натуры. І тысячы гадоў захоўвалі яны сваю мову, сваю культуру, сваю абраднасць, сваю свядомасць, сваю рэлігію. Перавальваліся праз іх зямлю і рускія цары, і польскія каралі, і татары, і туркі, і шведы, і французы, і немцы. Змяняліся дзесяткі дзяржаў і сістэм. А яны ўсе трывалі пры сваім і дахоўвалі сабе вернасці. Сёння выступае паскораны працэс паланізацыі. Беларuskія ліцэі, беларуская мова як прадмет у некалькіх дзесятках школ, Беларускае таварыства, беларускі літаратурны рух — усе, як хто можа, стараецца стрымаць гэты па сутнасці антычалавечы працэс. І Арганізацыя аб'яднаных нацый, і еўрапейскія хельсінская і мадрыдская канферэнцыі, і міжнародныя камісіі абароны правоў чалавека, і ў апошні час рымскі папа — усе гавораць, што трэба бараніць спецыфіку, мову, культуру, свядомасць нацыянальных меншасцяў. А настаўнік Беларускага ліцэя ў Гайнаўцы — установы, якая створана для таго, каб бараніць чысціню беларускае душы і этнічную непаўторнасць Беластоцкага краю, цешыцца тым, што занікаюць межы між палякамі і беларусамі, што асімілюецца беларус і адракаецца ад таго, што тысячу гадоў бераглі яго продкі. Тое, што для іншых народаў святое, для беларуса пана С. мае вартасць смецця, якога трэба як найхутчэй пазбыцца.

Пан С. мае адвагу ілгаць у вочы тысячам беларусаў у Польшчы і мільёнам палякаў, гавораць, што ў яго мешаная сям'я. Так злажылася, што яго жонка з маіх Бандароў і што яна праваслаўная беларуска. Значыць, аб нікай змешанасці ў яго сям'і гаварыць нельга.

Маем, на жаль, розныя праявы рэнегацтва. Але каб настаўнік

Беларускага ліцэя прапагандаваў ідэю нацыянальнай асіміляцыі — гэтага яшчэ ў нашай гісторыі не было! І як жа моцна мусіць у яго сэрцы сядзець гэтая ідэя, калі асмельваецца ў будынку Беларускага ліцэя на вачах знаёмых, вучняў, настаўнікаў і ўсіх беларусаў несці такую бязглуздыцу!

Ці нехта з вас уяўляе польскага настаўніка з польскай школы ў Літве, у Амерыцы ці Францыі, які б гаварыў, што вельмі добра, бо палякі з гэтых краін перастаюць быць палякамі? Я не ўяўляю. Думаю, што калі б нейкаму польскаму настаўніку па-за межамі прыйшла ў галаву такая ідэя, дык быў бы ён з трэскам выкінуты з польскай школы і да канца жыцця байкатаваўся б суродзічамі.

А ў нас? У нас нічога не было і нічога не будзе. Панове С. будуць сабе ў далейшым адчуваць, як кіты ў акіяне. На шчасце, ужо ў польскім асяроддзі сустрэўся я з многімі рэакцыямі тыпу здзіўлення, іроніі, асуджэння. Добрасумленныя палякі, якія, як зрэнку вока, сцерагуць чысціню сваёй нацыі, а пры гэтым разумеюць патрэбу захавання спецыфікі нацыянальнымі меншасцямі, акрэсліваюць пана С. не найлепшымі тэрмінамі.

Але ж зразумея, што знойдзецца нямала і такіх палякаў, якія павіншуюць пана С., пахваляць, падтрымаюць і заахвацяць. Ну што ж, чужынец такіх людзей не шануе, але ахвотна карыстаецца іх паслугамі. Гісторыя аж кішыць ад прыкладаў, пацвярджаючых гэтую праўду.

Алесь Барскі

24.12.1989

Якія мы беларусы

„Ніву” чытаю я здаўна, але ў рэдакцыю пішу ўпершыню. На маю думку, „Ніва” гэта самая мудрая і патрэбная газета для беларускага народа на Беласточчыне. Дзякуючы ёй маем магчымасць падтрымоўваць пастаянны кантакт з беларускай мовай.

Сваё маладое жыццё правёў я на вёсцы, што на Гайнаўшчыне, на ўскраіне Белавежскай пушчы. Не малады я чалавек і не аднаму ўжо мяне жыццё навучыла. Ведаю многіх беларусаў і іх адносіны да жыцця і нацыянальных спраў. З маіх назіранняў вынікае, што ёсць у нас тры групы беларусаў. Першая — гэта людзі, якія шануюць сваю родную мову і песню. Яны ніколі не забудуць свой бадзькоўскі парог,

у жыцці стараюцца захаваць любоў да роднага і перадаць яе іншым. Другая група — гэта людзі, якія да свае беларускасці адносяцца абьякава або з пагардай. Іх галоўная мэта — добра і выгадна жыць. Трэцяя група — гэта людзі, у якіх розуму, як у дзіцяці. Яны лічаць сябе палякамі таму, што жывуць у Польшчы. З такімі ў нацыянальных справах і не пагутарыш.

Я сам па меры сваіх магчымасцяў імкнуся быць добрым беларусам і лічу, што прыналежу да першай групы. Але каб там быць, мала толькі любіць. Трэба актыўна змагацца за беларускасць, адстойваць яе, памагаць будаваць Беларускі музей, не знеахвочвацца цяжкасцямі, якія падкідвае нам жыццё.

А. Падарожнік

2.12.1990

Хто ж такі — беларус?

Гэты ліст даслаў у рэдакцыю малады чалавек з цэнтральнай Польшчы. Пару месяцаў таму ён пабываў на Беласточчыне і прыглядаўся да сужыцця палякаў і беларусаў на нашай зямлі.

Нацыянальнасць — беларус, грамадзянства — польскае... Такіх людзей у Польшчы каля 300 тысяч.

Хто ж такі беларус? Ці ў яго ёсць кароценькія рожкі, ці гэта ён апоўначы перамяняецца ў ваўкалака, а на сьнеданне п'е кроў польскіх дзяцей?

Не. Гэта такі ж самы чалавек, як ты. Гэта лекар, які ўчора даў табе бальнічны лісток. Гэта мілы сусед, які дапамог табе рамантаваць аўтамашышу, а потым вы пілі гарэлку і доўга гаварылі аб палітыцы ды дайшлі да таго, што вы — аднадумцы. Беларусчка — гэта таксама прыгожая дзяўчына, з якой ты сёння пазнаёміўся.

Беларусы жывуць вакол цябе — гэта твае суседзі, сябры па рабоце, прахожыя на вуліцы. Здарылася, што яны з'явіліся і ў тваёй сям'і: твой брат ажаніўся з беларускай. Ты не ведаў аб гэтым? Што яны бралі шлюб у касцёле? Дык што? Бачыш, як ты мала ведаеш аб беларусах! Яны ж не толькі праваслаўныя!

Звычайны паляк ведае, што гэта простыя мужыкі, якія гавораць на нейкай дзіўнай, трохі польскай, а трохі рускай гаворцы. Ён не ведае, што гэта народ з вельмі багатай і старой культурай ды цікавай гісторыяй. Таксама і беларусы не заўсёды прыхільна ста-

вяцца да палякаў. Варожасць паміж братнімі народамі ды яшчэ ў адной краіне — гэта найгоршае, што можна сабе ўявіць! Варта тут успомніць словы польскага генерала Андэрса: „Пакінуць усё, што дзеліць, а ўзяць усё, што яднае”.

У час другой сусветнай вайны пад камандаваннем гэтага генерала плячо ў плячо беларусы і палякі змагаліся супроць супольнага ворага за свабоду супольнай дзяржавы.

АПО

(прозвішча да ведама рэдакцыі)

16.01.1994

КОЛЬКІ НАС, БЕЛАРУСАЎ?

Колькі нас?

Пад такім загаловам звыш дваццаці гадоў назад быў апублікаваны ў „Ніве” (1967, нумар 51) артыкул аб ліку беларусаў, пражываючых на Беласточчыне. Ад таго моманту ніхто не паспрабаваў акрэсліць колькі нас. У публікацыях далей прыводзяцца даныя ад 120-130 да 250 тысяч чалавек, не падмацаваныя ніякімі падлікамі. Спробы правядзення апытанняў у выбраных асяроддзях давалі зменлівыя, а часта супярэчлівыя вынікі. Бадай пайбольш эфектыўна закончыліся фальклорныя даследы мясцовых дыялектаў, якія ў 1955-1980 гадах выканала Кафедра беларускай філалогіі Варшаўскага ўніверсітэта і падрыхтавала „Атлас гаворак”.

Для патрэб дзейнасці БГКТ карысна ўсё ж ведаць лік і размяшчэнне беларускага насельніцтва, а не толькі яго гаворак. Паколькі дакладных дадзеных няма, трэба актуалізаваць папярэднія падлікі. Я памятаю незвычайныя адносіны да вынікаў гэтых падлікаў тагачасных ваяводскіх улад, але падтрымліваю папярэдні метаад акрэслення ліку беларусаў. За яго аснову быў узяты агульны лік насельніцтва, якое пражывала ў Беластоцкім ваяводстве ў 1968 годзе на ўсход ад так званай „...лініі сутыкнення... двух славянскіх плямён...”, праведзенай яшчэ ў 1844 годзе Е. Ярашэвічам („Образ Litwy”, s. 206) і пасля пацверджанай іншымі даследчыкамі.

Беларусы складалі тут звыш 50 прац. ліку ўсяго насельніцтва, г.зн. 378 тысяч чалавек.

Мне, як географу, далей немагчыма ігнараваць агульнапрынятыя

ў навуцы крытэрыі акрэслівання нацыянальнай прыналежнасці насельніцтва, незалежна ад таго, на якім кантыненце будзем гэта выконваць. Так, напрыклад, на захадзе нашай краіны першабытна-тэрытарыяльны і этнаграфічны крытэрыі асадніцтва ўспрыняты як рашаючыя, а на ўсходзе іх ужо быццам няма. Усе даследчыкі пачалі кіравацца ў сваіх разважаннях модным сярод кліру веравызнаўчым крытэрыем або кан'юнктурным самаакрэсленнем. Прычыны распаўсюджвання гэтай з'явы, здаецца, трапна часткова тлумачыць М. Панфілюк у „Ніве” (1987, № 39), а менавіта: адарванасць насельніцтва ад вёсак, у якіх яно дамінавала, затойванне мужыцтва, веравызнання, а што ідзе ўслед за гэтым, і нацыянальнасці.

Сапраўды, па працягу, апошняга дваццацігоддзя грамадскія і гаспадарчыя падзеі ў нашай краіне аказалі вялікае ўздзеянне на лік, размяшчэнне і псіхіку беларусаў. У сувязі з гэтым ускладнілася праблема актуалізацыі папярэдніх падлікаў беларускага насельніцтва на Беласточчыне. У выніку новага адміністрацыйнага падзелу 1975 года былі ліквідаваны паветы, створаны павялічаныя тэрытарыяльна гміны, былі выдзелены з былога Беластоцкага ваяводства Ломжынскае і Сувальскае.

Адначасова адбыліся карысныя з'явы. Набліжана заходняя адміністрацыйная граніца нашага ваяводства да спомненай вышэй этнічнай мяжы і з нацыянальнай меншасці сталіся мы тут большасцю насельніцтва. Дакладней акрэслены напрамкі першабытнага асадніцтва на Падляшшы (Е. Вісьнеўскі, С. Глінка, М. Грынблат і іншыя). Нельга перацаніць прыдатнасці „Atlasu gwar wschodniostowiańskich Białostoczczyzny” (1980). Зараз існуе магчымасць выкарыстання ў нашых падліках уведзенай тэрміналогіі.

Спачатку выканаем падлікі беларускага насельніцтва на Беласточчыне паводле найбольш аўтарытэтнага першабытна-тэрытарыяльнага і этнаграфічнага крытэрыяў з улікам фалькларыстыкі.

Паводле Статыстычнага штогодніка 1985 года — ВУС у Беластоку, у цэлым Беластоцкім ваяводстве пражывала 672 тысячы насельніцтва. Заходнюю ўскраіну між адміністрацыйнай граніцай ваяводства і спомненай этнічнай мяжой Е. Ярашэвіча, на адрэзку: рака Буг — паўднёвая ўскраіна Кнышынскай пушчы займаюць палякі мазавецкага асадніцтва. Паводле таго ж штогодніка, стар. 40, можна далічыцца тут каля 80 тысяч жыхароў, у тым ліку 50 тысяч

гэтага насельніцтва ў вёсках (гмінах) і 30 тысяч — у гарадах. (У гарадах, асабліва Драгічыне, Браньску, Суражы, Лапах, Харошчы ёсць таксама беларусы, лік якіх дасягае ўсяго некалькіх тысяч). На гэтым адрэзку этнічная мяжа выразная і захоўваецца амаль нязменна, але праведзена яна недакладна. Ужо даўно вядома, што ўсходнеславянскае асадніцтва дайшло па рацэ Буг да вёскі Бужыска г.зн. 30 км на захад, а заходнеславянскае да Толвіна — 10 км на ўсход ад этнічнай мяжы. Крыху на поўнач, у раёне Гарадзіска і Саколаў — ізноў усходнеславяншчына, а па-суседску — мазавецкае асадніцтва.

Паўночна-заходняе этнічнае пагранічча рысуецца менш выразна таму, што ўсходнеславянскія гаворкі сапраўды дасягаюць ракі Бярозаўкі, дзе-нідзе нават крыху далей на захад, але паасобныя этнаграфічныя прыкметы, асабліва ў матэрыяльнай культуры, выступаюць яшчэ ў раёне Візны, а нават на Курпёўшчыне. У кожным выпадку паўночна-ўсходнюю частку Беласточчыны „...ахапіла ў сваё валоданне беларускае насельніцтва“, — сцвярджае ва ўступе да спомненага атласа Е. Вісьнёўскі (стар. 26). Гэтае фактычна беларускае насельніцтва Сакольшчыны, як у 1933 годзе прызнаваў В. Кшыштофік, захавала ўсходнеславянскую этнаграфію, але з увагі на каталіцкае веравызнанне не атаясамліваецца з беларусамі. Найахвотней далей залічвае сябе да католікаў або людзей „простых“. Паводле Статыстычнага штогодніка, лік яго можна акрэсліць на каля 100 тысяч жыхароў: 70 тысяч — вясковага і 30 тысяч — гарадскога.

Можа, гэта творыцца сапраўды этнічная група, аб якой пісаў У. Паўлючук, памылкова расцягваючы гэтае паняцце на ўсю нашу нацыянальную меншасць.

Е. Вісьнёўскі не выдзяляе асадніцтва на міжрэччы Супраслі — Нарвы, а шкада. Яно выступае ў іншай шматлікай літаратуры як усходнеславянскае асадніцтва і захоўвае спецыфічныя беларускія рысы. Будучы аднак найбольш паддадзеным уздзеянню урбанізацыі, мае ўжо свой многанацыянальны каларыт. Маючы якраз гэта на ўвазе, мы выдзелім міжрэчча, на якім пражывае каля 330 тысяч насельніцтва, у тым ліку 270 тысяч — гарадскога і 60 тысяч — вясковага. Неабходна, аднак, заўважыць, што асабліва гараджане складаюць тут рэдкі кангламерат нацыянальнасцей, сярод якіх да-

мінуюць палякі і беларусы, але ёсць рускія, татары, яўрэі, украінцы і іншыя. У вясковых асяроддзях ёсць таксама крыху пазнейшага польскага асадніцтва. Аднак, значная большасць жыхароў залічвае тут сябе да палякаў з увагі на адмову ад праваслаўя і прыняцце каталіцкага веравызнання, асабліва ў міжваенны і пасляваенны перыяды, чаго, згодна з прынятым крытэрыем, не бяруць пакуль што пад увагу.

Урэшце міжрэчча Нарва — Буг заняло паўднёва-ўсходняе асадніцтва, якое Е. Вільнеўскі называе „руска-надбужанскім” і дадае: паходжання паўночна-ўкраінскага, а нам здаецца: палескага. Яго лік можна акрэсліць на 160 тысяч жыхароў, у тым ліку вясковага — 100 тысяч і гарадскога — 60 тысяч. Гэтае насельніцтва найбольш рашуча залічвае сябе да беларусаў, захоўвае традыцыі, палескія ці беларуска-ўкраінскія гаворкі і складае асноўную базу дзейнасці БГКТ.

Такім чынам, на ўсход ад этнічнай мяжы ў 1985 годзе пражывала 590 тысяч насельніцтва, у тым ліку 230 тысяч — вясковага і 360 тысяч — гарадскога. А гэта абазначае ў параўнанні з 1965 годам на 90 тысяч вясковага пасельніцтва менш і на 180 тысяч гарадскога насельніцтва больш. Паводле статыстычных дадзеных амаль усе мясцовыя мігранты з вёсак аставаліся ў гарадах Беластоцчыны і тым самым павялічылі на каля 10 прац. этнічны яго склад на сваю карысць. Таму лік беларусаў у гарадах можна акрэсліць на 180 тысяч, а ў вёсках — на 190 тысяч чалавек. (Астатнія каля 40 тысяч вясковага насельніцтва складалі палякі і іншыя нацыянальнасці). Разам 370 тысяч, гэта значыць прыблізна столькі, колькі было ў 1965 годзе. Аднак не далічваемся мы натуральнага прыросту, асабліва высокага сярод гарадскога насельніцтва. Павінен ён скласці на працягу дваццаці год каля 25 тысяч чалавек. Вось гэты лік адпавядаў бы агульнаму ліку міграцыі беларусаў за межы Беластоцкага ваяводства. Можна меркаваць, што ў наступныя гады міграцыя зменшыцца з увагі на недахоп рабочай сілы на месцы.

Цяпер прывядзем падлікі беларускага насельніцтва паводле веравызнання і, як другараднага, аднясення сябе да нашай нацыянальнасці. У вёсках далічваемся каля 130 тысяч, а ў гарадах прынам нашыя раней спомненыя 180 тысяч, разам — 310 тысяч пра-

васлаўных. Паўстае адразу многа заўваг. На Беласточчыне сапраўды існуе значнае супадзенне веравызнання і нацыянальнай прыналежнасці, а нават гістарычная іх узаемазалежнасць. Мала католікаў адносіць сябе да беларусаў і мала праваслаўных — да палякаў. Сярод астатніх, як ні дзіўна, знаходзіцца афіцыйна большасць праваслаўных святароў і іх акружэння, а неафіцыйна? Невядома куды залічыць непрактыкуючых, якіх асабліва многа сярод гарадскога насельніцтва. Іх царкоўныя статыстыкі не выкажуць, і слушна. Аналагічна — вызнаўцаў шматлікіх рэлігійных сект, веравызнаўца змешаных сямей. Вядомы польскі гісторык Я. Тазбір пісаў у „Палітыцы” (1987, № 28), што зараз у Польшчы „... няма ўжо «тутэйшых», г.зн. людзей, для якіх веравызнанне замяняла б нацыянальнасць”. Памыліўся, на Беласточчыне ёсць, і не адзінкі, а тысячы, а можа і сотні тысяч. Таму веравызнанне не можа быць дастатковым крытэрыем нацыянальнай прыналежнасці, але толькі дапаможнай, даволі зменнай рысаю. Народ не перастае быць тым жа народам, калі зменіць веравызнанне, або стане няверуючым.

Яшчэ больш недарэчныя вынікі атрымаем, калі ўспрымем крытэрыі самаакрэслення, які моцна акцэнтуюць польскія сацыёлагі, асабліва Е. Вятр. Паводле яго, чалавек у нацыянальных адносінах павінен быць тым, кім хоча быць. Можа, сапраўды для многіх народаў гэта дастатковы крытэрыі, але для насельніцтва ўсходняй Беласточчыны, асабліва гарадскога — гэта кан’юнктурышчына. Можна спадзявацца, што пры так пастаўленым пытанні перапісы насельніцтва ці сацыялагічныя доследы выкажуць у найлепшым выпадку спомнены мінімальны лік беларусаў (120-130 тысяч) ды і то толькі на Бельшчыне, Гайнаўшчыне і паўночна-ўсходняй Беласточчыне. Усе гарады будуць фармальна зусім адбеларушчаны. Тут жыхары пакінуць сабе ў нейкіх складаных абставінах нацыянальную самапрыгнечанасць здолелі, але выйшці з яе не маюць сілы, хіба толькі па покуці. Гэта і ёсць наша вялікае няшчасце. Не думаю, каб такое становішча было карыснае ўладам.

Было б мне прыемна, каб я ў апошніх суджэннях памыляўся і каб нехта запрапанаваў больш перакачаўчы метадад падлікаў беларусаў на Беласточчыне.

Уладзімір Юзвюк

20.03.1988

Колькі нас, беларусаў?

Так пытаецца Уладзімір Юзвюк у „Ніве“ ад 20 сакавіка г.г. і адказвае сам сабе, што, можа быць, у Польшчы жыве нас агулам шэсцьсот тысяч, або... усяго толькі сто дваццаць, не болей. Гэтыя крайнія лікі тысячаў — вынік прыблізнага аналізу з аднаго боку, і статыстычных падлікаў. Папраўдзе, аднак, ніхто дакладна не ведае.

Пішуць у газетах пра шэсцьсот і болей тысячах праваслаўных... палякаў. Колькі сярод іх трэба шукаць беларусаў, а колькі ўкраінцаў (не ўсе ж яны грэка-католікі), а колькі яшчэ іншых, у іх ліку і сапраўды палякаў??? Алесь Барскі неяк наводзіў праверку дакументаў сваіх студэнтаў беларускай філалогіі ў Варшаве. Ён нямала здзівіўся, калі згледзеў, што нават тыя з беларускіх ліццяў папісаліся палякамі. Чаго здзіўляцца, калі і ён не атрымаў згоды ад былога старшыні Галоўнага праўлення БГКТ М. Самоціка на артыкул аб ім. Каб не падкрэсліваць — значыць — ягонага беларускага патрыятызму, бо гэта будзе не даспадобы ўладам!

Памятаю і вопіс Дзядзькі Кваса, як ён тлумачыў нейкаму функцыянеру сваю беларускую нацыянальнасць, а той у адказ паказаў яму рукою на ўсход: не месца беларусам у Польшчы!

І ў маім выпадку здарылася падобная мітусня. Калі арганізавалі ў Сельцах польскую дывізію, мяне накіравалі служыць у Першую танкавую брыгаду імя Вэстэрплятэ. Нікому тады не перашкаджала тое, што я запісаўся беларусам. І так я праз усю вайну прайшоў. Увосень сорак пятага прыехаў у Шчэцін жыць. Праз год спатрэбіўся абмен дакументаў, і я зайшоў у вайсковую канцылярыю, у якой угледзеў самавітага сяржанта. З ім гэта і давалося мне паспрацаваць, бо ён, нават і не пытаючы ў мяне, адразу ўпісаў у мой новы дакумент нацыянальнасць польскую. Сяржант падняў гвалт і лямант, што аж сорамна было глядзець на яго, так ён кіпеў у адказ на маё патрабаванне запісаць мяне беларусам. Даказваў, што і ён з „крэсаў“, і Сібіры таксама панюхаў, але гэта не значыць, што ён не паляк...

Сяржант накрычаўся, упрэў, бы конь у дарозе, і аціх. Тады ўзяўся за яго я. Аж з’явіўся аднекуль малады афіцэр. Не вымавіўшы ані слова, паглядзеў на мяне, на мае чаравікі, і пайшоў назад у свой кабінет, дзверы ад якога былі адчынены і таму ён усё чуў. Сяржант

выпісаў мне новую вайсковую кніжачку, запісаўшы мяне ў ёй беларусам, так як і ў папярэдняй, яшчэ з вайны.

Праз нейкі час пасля я рабіў старанні атрымаць рамесную канцэсію. Далі мне фармуляр, я яго акуратна запоўніў, гэтак жа сумленна ўпісаўшы сябе і там беларусам (тады ўсюды былі рубрыкі „нацыянальнасць“). Мінула, можа, два тыдні, і я пайшоў даведацца наконт гэтай канцэсіі (быў ужо сорок сёмы год). Прыняў мяне чыста апрануты і акуратна выгалены юрыст, ад якога пахацела адэкालонам і які ўявіўся мне нейкім даваенным „панам дзедзіцам“. Запрасіў мяне сесці і запытаў сухім голасам пра маю... нацыянальнасць. Ён усміхнуўся і неяк спачувальна паглядзеў на мяне, бы тая маці на сваё неразумнае дзіцяня. Потым ветліва, але катэгарычна, патлумачыў мне, што такога народа, як беларусы, няма і свет пра іх чуць не чуваў. Пры тым, казаў ён, я ж служыў у польскім войску, а гэта абавязвае!

Я ўпарціўся, аргументуючы нават існаваннем Беларускай ССР, што ён даволі спакойна выслухаў і заявіў, што, відаць, будзе вымушаны перадаць мяне пад следства за здраду польскай нацыянальнасці. Замоўк, пастукваючы пальцам аб стол (ад нерваў так). Затым сказаў, што пэўна, чакае мяне дэпартацыя назад у Савецкі Саюз, не выключана, з адначасовай ссылаю ў той жа Казахстан, дзе я ўжо быў. Ён старанліва выконваў загад сваіх уладаў.

— Не, пане радца, — азваўся я дрыжачым голасам. — Ёсць жа дагавор паміж абедзвюма дзяржавамі, у якім прадбачаны палёгкі салдатам. Я ваяваў у Людовым Войску Польскім і таму я маю права быць грамадзянінам Польшчы. Незалежна ад маёй нацыянальнасці!

Шчэцінскі гэты юрыст паціснуў мне руку. Так закончыліся тады мае перыпетыі з канчатковым атрыманнем польскага грамадзянства, застаючыся беларусам. А колькі такіх, як я, заўпарцілася быць сабою? Таму я схільны лічыць, што беларусаў вельмі многа і, можа, настаў такі час, каб, скажам, Беларускае таварыства дапамагала ім стаць беларусамі, выходзіць з несвядомасці або патаемнасці.

С. Ярына

18.09.1988

АБ „НІВЕ” І ЯЕ КАРЭСПАНДЭНТАХ

„Ніва” павінна быць важнай газетай

Чытаю я розныя вывады наконт таго, што людзі не хочуць чытаць „Ніву”. Чытаю я гэта ўжо гадамі цэлымі, а „Ніва” ўсё выходзіць. Шмат у гэтых разважаннях здзіўлення, пытанняў, аднак адказу сур’ёзнага не вычытаў я. Вызначыць профіль, характар часопіса, яго лінію — проста. Гэтакім будзе часопіс, якім будуць яго чытачы. І ўзровень ягоны, таксама, застаецца ў залежнасці ад чытачоў. Калі выдаецца часопіс людзям простым, мала што разумеючым у гэтым свеце, дык інтэлігентны чытач, вядома, не возьме яго ў рукі, бо будзе ён для яго нудны.

Той або іншы аўтар можа злавацца, што ягоны артыкул не чытаюць так як трэба. Такая злосць тут без сэнсу, бо кожны чытач прачытае артыкул па-свойму. Можна злавацца яшчэ іначай: нехта апублікаваў артыкул у „Ніве”, хоча, каб гэты артыкул усе читалі, а тут на табе! — не чытаюць, не хочуць чытаць. Пры гэтым нашы маладыя людзі часта маюць такі адказ: чытаем толькі па-польску, хоць і гаворым паміж сабою па-свойму. Маладых не цікавяць, напрыклад, публіцыстычныя опусы пра цэп, бо яны ўжо нават не ведаюць, што гэта такое, той цэп... Маладых не цікавяць таксама нейкія падрахункі старых наконт таго, хто, калі і на каго пісануў ананімку ці данос у „органы”; для іх гэта ўжо мёртвы фальклор.

Чытачы даўно падказваюць рэдакцыі „Нівы”, каб перастала яна друкаваць матэрыялы, у якіх шмат ляянак, а мала зместу. Гэта адна з прычын слабога росту папулярнасці „Нівы”.

Якое бачу я выйсце? Павялічыцца колькасць чытачоў, калі ў „Ніве” больш будзе літаратурных матэрыялаў.

Нашы пісьменнікі-„белавежцы” — і не толькі яны — маюць шмат матэрыялаў, якія немагчыма выдаць у кніжнай форме. Трэба даваць іх у „Ніву”. Добрае апавяданне прачытае і селянін, і рабочы, і інтэлігент. У гэтым універсальнасць літаратуры, чаго нельга сказаць пра публіцыстыку, якая заўсёды мусіць прыстасоўвацца пад узровень чытача. У наш час — хто ведае ці і не палова ўжо беларусаў? — большасць чытаючай публікі знаходзіцца ў гарадах або ў мясцовасцях гарадскога тыпу. Што такі гарадскі чытач

мога прачытаць для сябе ў „Ніве”? Аб чым, прачытаным у „Ніве”, можа ён расказаць свайму гарадскому знаёмаму, які яшчэ не чытае „Нівы”? — вось пытанні без адказу пакуль што. Ёсць у Польшчы тыднёвік, сарыентаваны на сялянскага чытача, але чытаюць яго і па гарадах: гэта „Тыгоднік Культуральны”. Можа з яго крыху прыкладу нам узяць дзеля рэарыентацыі нашай „Нівы”. Тады, магчыма, і кінем наіўныя думкі аб тым, каб члены Беларускага таварыства разносілі „Ніву” па хатах, намаўлялі выпісваць яе, бо гэта на маю думку, не выйсце, а толькі дурната і замяшанне, якое хутка аціхне і зноў усё вернецца да ранейшай цішыні. Так прапагандаваць „Ніву” — як быццам гвалтам! — нейкая недарэчнасць. Цікавы часопіс заўсёды знойдзе масавага чытача, не будзе ляжаць кіпамі па кіёсках „Руху”.

Што яшчэ магло б падмацаваць нашу хілую „Ніву”? Думаючы канкрэтамі — напрыклад — публікацыя гутарак з вядомымі палітыкамі і іншымі дзеячамі дзяржавы і партыі, з людзьмі значнымі, пра якіх людзі чулі і гавораць. З дзеячамі, слова якіх мае рэальную вартасць і ўплыў на лёс народа. Людзі вельмі цікавяцца такімі выказваннямі. Можа гэта быць размова з начальнікам гміны, з сакратаром высокага партыйнага камітэта, з міністрам, з палітыкам такога маштабу, як Мечыслаў Ракоўскі. Цяжка дабівацца да такога дзеяча, але варта. Калісьці „Ніва” рабіла гэта, а цяпер, калі дэмакратызацыя і палёгка, чамусьці не робіць... Часам толькі дае гутарку з дзеячам Беларускага таварыства і не больш. Трэба і такую гутарку, але чытач не будзе браць да сэрца словы старшыні БГКТ, бо чытач ведае, што старшыня БГКТ не мае ўплыву на яго, чытача, лёс, а міністр нейкі — акурат мае ўплыў. Думаю, што ясна я выказваюся наконт палепшання „Нівы” — павінна яна быць важнай газетай.

Рышард Бутайла

10.01.1988

Рышарду і Пятру патроху

Рышард Бутайла піша, што „Ніва” павінна быць важнай газетай. Але што гэта значыць папраўдзе? Аддаць старонкі „Нівы” ўсякім гмінным бюракратам?

Бутайла жыве ў глыбі Польшчы і таму, відаць, не вельмі разу-

мее нашы тут умовы. Я выпісваю нямала польскіх газет (цяпер менш). Але аніводнай з іх не чытаю так, як „Ніву”: ад першай да апошняй старонкі, усё!

Бутайла лямантуе, што маладым не будзе чаго чытаць у „Ніве”. Маладыя, пане Бутайла, наогул мала ўжо што чытаюць, як я гэта заўважаю. Гаворачы на манер Хлябіча, іх больш цікавіць цяпер „водка і... псотка”, чымсьці паважныя справы свету. Разбэсцілі мы моладзь сваю і невядома, чым гэта скончыцца...

Жыццё „Нівы” ў тым, што яна для простых людзей. Калі паслухаецца „Ніва” Бутайлу і перастане такою быць, то прападзе. Беларускіх простых людзей не так мала, а колькі ж беларускіх інтэлігентаў: сто, дзвесце? Якая тады была б „Ніва”, друкавалі б тыражом у дзвесце экзэмпляраў, замест актуальных пяці тысяч! Нас, беларусаў, тут не мільёны. Гэта ў палякаў многа інтэлігенцыі, бо і саміх іх многа, пад сорок мільёнаў.

Беларускай культурнай мове навучыўся я, чытаючы „Ніву”, а не ў школе. У школе з беларускай мовай навучання не навучылі мяне беларушчыне, не маглі, бо самі настаўнікі гавораць толькі па-польску, сеючы гэтым непавагу і непашану да беларускага слова. Яны, нашы нібы беларускія настаўнікі, — беларускія ўжо з назвы; не разумеюць, што трэба перш самому быць беларускім патрыётам усюды, а не толькі на народных сходах. Калі ты ў прыватным жыцці не беларус, дык які з цябе беларус?..

А і Пятру Байко хачу сказаць пару слоў. Праўда, у „Ніве” папраўляюць нашы карэспандэнцыі ды не робяць жа яны гэта, каб нас знішчыць або асмяшыць. Наадварот, дапамагаюць, каб нашы думкі загучалі выразней і дакладней. Ім лепей відаць і трэба верыць ім.

Мікалай Панфілюк

21.02.1988

Мае ўражанні ад з’езда

У гэтым годзе на з’езд карэспандэнтаў давялося мне ехаць пасля начной змены. У цягніку сустрэлася з Пятром Байко, у Бельску на пероне бачыла Андрэя Гаўрылюка. Рыгора Мароза сустрэлі мы ў Беластоку. У рэдакцыю ішлі ўтраіх. Амаль цэлую дарогу гаварылі аб карэспандэнтах. Усе прыйшлі да вываду, што мала нас піша

і што мала друкуецца карэспандэнцкіх матэрыялаў.

— Вось толькі „Аўрора“, — сказаў жартам Грыша, — дабілася знаёмства ў рэдакцыі і таму яе часта друкуюць.

Мы ўсе засмяяліся. Пётр Байко ўспамінаў твая „свае“ першыя з’езды, калі прыезджала вельмі многа карэспандэнтаў. Шмат было ліцэістаў. Зала ледзь усіх змяшчала.

У рэдакцыі ўбачылі, што мала нас прыехала. У рэдакцыйнай святліцы я налічыла 18 карэспандэнтаў. На наш з’езд прыйшоў і паэт Віктар Швед. Я здзівілася, што ён так молада выглядае; намнога маладзей, чым на здымку.

Некаторыя карэспандэнты прапанавалі зноў увесці „Трыбуну чытачоў“, а на апошняй старонцы змяшчаць прозу „белавежцаў“. Я таксама падпісалася пад гэтымі прапановамі. Галоўны рэдактар сказаў, што ў „Трыбуне чытачоў“ мае допісы не змясціліся б. Трохі праўды ў гэтым ёсць, бо зачаста кароткіх інфармацый у мяне няма. „Замалёўкі з жыцця“ часцей будуць паяўляцца, калі рэдакцыя захоча іх друкаваць.

На з’езд трохі са спазненнем увайшоў старэйшы чалавек. Як аказалася, гэты чалавек прыехаў са Слоі, што на Сакольшчыне. Ён падпісваецца псеўданімам „Яська“. Чамусьці не было на з’ездзе ў гэтым годзе Закройшчыка, Варанецкага, Хлябіча...

Інжынер Барыслаў Рудкоўскін сказаў, што яму падабаюцца „Замалёўкі з жыцця“ Міры Лукшы і мае, і што мне не ўступіць і будзе сам „замалёўваць жыццё“. Добра, няхай не ўступае! Я яму затое ўступлю, бо картаў пісаць я не ўмела і не буду нават прабаваць вучыцца.

Не ведала я, што Шчасновіч такі вясёлы і піша гумарыстычныя артыкулы. Думала, што ўмее толькі пісаць аб чымсьці сумным і наракаць на свой лёс.

Уразіла мяне тое, што не было маладых людзей, г.зн. такіх, якім няма яшчэ дваццаці год. Апрача мяне была толькі адна жанчына, Жэня Мартынюк. Магло б пісаць больш жанчын.

Хачу падзякаваць рэдакцыі за прыгожыя кніжкі-ўзнагароды і пажадаць карэспандэнтам і ўсёй рэдакцыі, каб споўнілася ўсё, чаго найбольш прагнуць.

Аўрора

19.02.1989

Што з вамі, карэспандэнты?

Часта вяртаюся думкамі да пачаткаў майго супрацоўніцтва з „Нівай”. Успамінаю першы з’езд карэспандэнтаў, у якім я прымаў удзел. Колькі тады з’ехалася людзей! Былі і вучні, былі і даволі ўжо старыя людзі. І не толькі з аднае Беласточчыны. У вачах яшчэ ў мяне стаіць пакойны ўжо Мікола Матвееў, даказваючы сваю бескампраміснасць у барацьбе з бюракратыяй, непарадкамі. Часта ўспамінаю таксама апошні з’езд. Невялічкая групка найбольш стойкіх супрацоўнікаў тыднёвіка. Быццам апошнія маманты. І хаця настрой быў даволі яшчэ непамінкавы, а хуткія і трапныя пуэнты інж. Б. Рудкоўскага даводзілі нават да слёз ад смеху, то ў паветры вісеў якісьці неспакой, смутак, прадказванне нейкага доўгага развітання.

Гляджу сёння на старонкі чарговых нумароў „Нівы” і стаўлю невядома каму пытанне: дзе вы, карэспандэнты? Што з вамі дзеецца? Ці наогул бярэце яшчэ ў рукі „Ніву”? Апрача мяне і Аўроры часам напіша нешта В. Петручук, зрэдку адазвецца В. Семянюк з Раек, больш рэдка М. Лук’янюк з Бялок. Праўда, зараз пачаў даваць знаць, што жыве яшчэ на гэтым свеце А. Гаўрылюк з Відава, але абручальны пярэсцёнак надта ж яму сціснуў аўтаручку. А што дзеецца з Г. Марозам са Стараберазова, Э. Вайсковічам з Гайнаўкі (як жа даўно я чытаў яго апошні матэрыял!), У. Сідаруком з Кузавы? Чаму патрацілі ахвоту да пісання Ж. Мартынюк і Б. Рудкоўскін з Бельска-Падляскага?

Гэта факт, што наш тыднёвік зараз дужа змяніўся. Больш цяпер у ім сур’ёзных матэрыялаў, пісаных аўтарытэтнымі людзьмі. Больш таксама, а часам нават замнога, палітыкі ці гісторыі. Ці гэта добра, ці не? Цяжка адназначна сказаць. Напэўна, ранг „Нівы” выдатна павысіўся, але ці адначасова павысіўся лік яе прыхільнікаў? Мне ўсё-такі не хапае тае „Нівы”. Той панарамы выказванняў, думак, непакоюў звычайных людзей з розных закуткаў Беласточчыны і другіх мясцовасцей, раскінутых па ўсёй Польшчы. Мне здаецца, што тыднёвік быў тады больш жывы, цесна звязаны з чытачом, бліжэйшы яго сэрцу, хаця і адначасова з’яўляўся часопісам больш правінцыянальным. Ці нельга было б вярнуць нешта з тае даўняй атмасферы? Нанава згуртаваць пры „Ніве” тых чытачоў, якія сваімі допісамі выдатна ўзбагачвалі круг думак і праблемаў, якімі жыве

беларускае асяроддзе ў Польшчы? Каб гэтага дабіцца, трэба рэдакцыі такога чалавека, як была некалі Вера Валкавыцкая. Чалавека, які хацеў і патрапіў бы заахваціць чытача да пісання, пастаянна яго падбадзёрваць, пераконваць.

Я ведаю, што ў цяперашніх абставінах добра дзеецца, што „Ніва” наогул яшчэ друкуецца. Але ўсё-такі, лягчэй было б функцыянаваць, каб мела яна як найшырэйшы круг сваіх энтузіястаў і прапагандыстаў у тэрэне, а такімі, безумоўна, з’яўляюцца карэспандэнты. Затым сябры-карэспандэнты, ці дазволім „Ніве” забыць пра нас? І мы маем права яе забыць? Ці сапраўды не маеце праблем, з якімі хацелі б пазнаёміць іншых на старонка нашага часопіса?! Чаму замоўклі?

Пётр Байко

23.09.1990

Паважаная Рэдакцыя, дарагая „Ніва”!

Апошні след нашай сувязі з „Нівай” гэта два вершы, афарызмы і адзін артыкул, надрукаваныя ў мінулым 1989 годзе. Не значыць гэта, што я перастаў пісаць. Пісаў я, пісаў... з беларускай мовы на эсперанта. Перакладаў вершы М. Танка, А. Вярцінскага, Кляўко і прозу („Мініяцоры”) Сакрата Яновіча, якія „пайшлі ў свет”. Тады насоўваецца пытанне, чаму перастаў пісаць... у „Ніву”. Не з палітычных ці ідэалагічных прычын. Для мяне яна была і ёсць дарагая за беларускае слова. Была яна адкрытая для ўсіх і спадзяюся, што такой будзе. Не лічу, што была яна „сталінскай”. Была і ёсць напэўна беларускай. Былі на яе старонках, на першых, і праваслаўны мітрапаліт Варшавы і ўсяе Польшчы, былі праваслаўныя духоўныя, быў і каталіцкі ксёндз з БССР Чарняўскі з Вішнева, быў і а. Надсон з Англіі, былі харысты, салісты, мастакі і простыя людзі і былі часам сакратары партыі. Можна было шмат з яе старонак даведацца пра літаратуру, пра гісторыю, пра беларускую мову. І я „Ніве” і яе аўтарам вельмі ўдзячны за гэтыя публікацыі. Праўда, што праз нейкі час некаторыя пачалі пісаць надта вульгарна. Рэдакцыя аднак гэта спыніла.

Быў я за тое, каб „Ніва” была важнай газетай, каб служыла сялянам, рабочым і інтэлігентам. Па-мойму, зараз яна стала надта важнай і не ўсе могуць лічыць яе „свайёй”. Узровень напэўна вышэйшы,

калі гаварыць пра змест артыкулаў, але надта інтэлектуальны. Артыкулы вельмі доўгія, часта нецікавыя, адарваныя ад асяроддзя, ад праблемаў жыцця.

Тады і ўключыцца тут са сваім словам немагчыма. Кожны, хто піша, мае свядомасць, што піша перш за ўсё для чытачоў. Што мусіць напісаць сваё слова, не абапірацца на чужую думку і чапляцца слоў другіх. Не ведаю, што робіцца на Беларусі. Тое, што чую па радыё, чытаю ў беларускім друку, паводле таго, што кажуць другія, якія былі на Беларусі, а нават жывуць і пішуць мне, прымаю з нейкай насцярожанасцю. Кожны мае свой погляд, свае адчуванні, так, напрыклад, як сённешняе і напэўна на будучыню. Магу напісаць, што я адчуваю, на свой погляд. Цешуся, што ёсць паварот да беларусізацыі — рэбеларусізацыя.

Працэс гэта напэўна доўгі, але аптымістычны. Паварот да сімволікі, можа яшчэ не прынятай афіцыйна, але дазволенай. Падбаеца мне і цвярозая ацэнка сітуацыі дзяржаўнымі дзеячамі, якія кіруюцца не эмоцыямі, а розумам, разумеючы, што каб быць поўнаасцю самастойнай дзяржавай, трэба мець перш за ўсё кадры сваіх спецыялістаў, ды ва ўсіх галінах дзяржаўнага жыцця. Калі паверыць словам майго размоўцы, што „Беларусь рускімі стаіць“, тады можа быць так, як стала з не адной краінай, якая мела незалежнасць, а была залежнай. Хай тады Беларусь будзе як суверэнная рэспубліка ў Саюзе, маючы свабоду, свае правы на мову, культуру, сваю гісторыю і гаспадарку. І ў той час рыхтуе сваю інтэлігенцыю, тэхнічную і адміністрацыйную і г.д. Не здзіўляе мяне тое, што некаторыя, а нават большасць гаворыць у Рэспубліцы па-руску. А дзе яны мелі вывучаць беларускую мову, калі школы не было нават у Мінску?! З другога боку і рускую ведаць трэба, каб дагаварыцца нават з літоўцам ці латышом, не гаворачы ўжо аб іншых, каб пазнаёміцца з іхняй літаратурай і культурай. У дзяржаве, у кожнай, мае права родная мова! Бо дзе яна мае мець месца, калі не на сваёй зямлі? І ўсе жыхары гэтай дзяржавы ці рэспублікі мусяць гэта зразумець. І дзіўна, што так ужо ў БССР было ў гадах 1939-1941 на тэрыторыі Заходняй Беларусі. Нават герб БССР быў на чатырох мовах. А што зрабілася пазней, сапраўды не ведаю як. Зараз пачынаць трэба ўсё ад пачатку! Цяжкая гэта дарога, але надзейная.

„Ніва“ — наша дарагая „Ніва“, якой павінна яна быць? Адкрытай для ўсіх і для тых, хто расчараваны, каму шкада „старога“ ладу, быццам спакойнага і надзейнага і для тых, хто ў цяперашніх пераменах бачыць лепшую будучыню. Людзі як людзі, ёсць розныя, і калі выказваюць сваю думку ў добрай інтэнцыі, дык хай пішуць, што адчуваюць. Калі мае быць плюралізм, тады няхай будзе. Пляваць на людзей нельга, гэта некультурна. Не думаю, каб гэта добра служыла і самому часопісу. Парадоксам з’яўляецца і тое, што людзі, якіх паказвалі на старонках „Нівы“, аб якіх пісалі як аб актывістах, апынуліся ў „Календары“, балотам абкідваюць сваіх дабрадзеяў, якія ім жадалі ўсяго найлепшага. Па-мойму, гэта і немаральна і неэтычна, бо хто карыстаўся пашанай, каму было дадзена добрае слова, каму рабілі рэкламу, то той павінен хаця б маўчаць. У апошніх „Кантрастах“ у нумары 8/90 я даведаўся, чым была „Ніва“ і БГКТ з выказвання Л. Тарасевіча — колішняга мастака „Нівы“. Сорам!

Чым бы „Ніва“ не была, яна служыла і служыць беларускім словам і беларускай справе!

Усяго вам добрага, рэдактары, журналісты, працаўнікі рэдакцыі мінулых гадоў і цяперашнім! Будзь, „Ніва“, заўсёды з намі!

Рышард Бутайла

6.01.1991 г.

Некалькі заўваг

Я — вучаніца чацвёртага класа Агульнаадукацыйнага ліцэя з беларускай мовай навучання ў Гайнаўцы. У маёй школе „Ніва“ на першым месцы сярод іншых газет. Мы ў класе рэгулярна атрымोўваем яе і адзін урок амаль кожны тыдзень прысвячаем яе прачытанню. Усе сяброўкі проста захоплены „Нівай“, таму што можна ў ёй знайсці многа вельмі цікавых матэрыялаў аб жыцці беларусаў у Польшчы і за яе межамі. Наш настаўнік беларускай мовы Васіль Сакоўскі вельмі гарача намаўляе ўсіх да чытання нашай беларускай газеты. Сяброўкі таксама любяць пачытаць пра жыццё іншых людзей, аб шчасці і нядолі моладзі, даведацца нешта пра гісторыю і пасмяяцца з цікавага гумару. Я вельмі часта чытаю „Ніву“ і думаю, што было б добра, каб вы больш пісалі аб нашай Беластоцчыне, аб яе традыцыях і людзях.

Вы маглі б друкаваць больш такіх артыкулаў, як „Калядны вечар у Чыкага”, які зрабіў на мне вялікае ўражанне. Вы таксама навучаеце моладзь, як жыць. Гэтаму служыць куточак „Сардэчныя тайны”, у якім вы апісваеце жыццё дзяўчат і хлопцаў. Мы з сяброўкамі вельмі любім гэта чытаць і задумоўвацца над лёсам людзей, якія ў многіх выпадках разгубленыя і пакрыўджаныя па сваёй віне. Мне таксама хацелася б, каб вы апісвалі жыццё простых людзей, старэйшых беларусаў, якія напэўна вельмі ахвотна падзяліліся б з намі сваім вопытам.

Тамара Дзмітрук

17.02.1991

Дарагая рэдакцыя нашай беларускай газеты „Ніва”!

Я ад вайны жыву ў Беластоку. Ад 1947 года, а да таго часу жыла на вёсцы.

„Ніву” я купляю рэгулярна кожную пятніцу. Чакаю ўжо гэтага дня нецярпліва, а калі куплю газету — дык маю што чытаць у суботу і нядзелю. Мне ўжо 67 гадоў, ужо я на пенсіі, і ваша газета ўносіць у маё жыццё крыху цяпла і радасці. Чытаю „Ніву”, а пасля расказваю іншым, што там было цікавага.

Толькі я хачу сказаць, што мне гэтых палітык не трэба. Я хачу чытаць пра людзей, пра вёску. Не хачу таксама сварак і лаянкі на старонках маёй любімай газеты. Мо тады ўсім патэнцыяльным чытачам „Ніва” станецца такой самай блізкай, як і мне.

У апошні час з усіх рэпартажаў мне найбольш спадабалася „Амерыка” Ады Чачугі („Іх папараць-кветка або У амерыканскіх беларусаў” — рэд.). Як там хораша напісана пра нашых людзей, якіх лёс раскідаў па свеце! І знаёмых там сустрэнеш, бо і пра айца Кастуся нашага, Бандарука, напісана, і пра Данчыка прачытаць можна, а ён стаў ужо нам блізкі, бо і прыезджаў да нас і спяваў, ды і па радыё ў беларускіх перадачах часта яго чуем. Адчуваю сябе так, быццам гэта я пабывала за акіянам і пабачыла амерыканскіх беларусаў.

Цалую вас, дарагія, за ўсё гэта.

Люба Плошчук

Беласток

6.09.1992

А ХТО ВАМ ТАК НАПІЗ...Ў, ШТО МЫ ТУТ УКРАЇНЦЫ?

У крузе параноі

„Ніва” нішчыла ўкраінскі фальклор на Бельшчыне, праводзіла штучную беларутэнізацыю ўкраінскага насельніцтва”, — стараўся 20 снежня 1992 г. на беларуска-польска-руско-ўкраінскай трасянцы даказць „паэт” Іван Кірызюк у перадачы „Украінська думка” па Беластоцкім радыё.

І. Кірызюк, як памятаю, друкаваў свае вершы ў „Ніве” ў сямідзесятых гадах. Былі яны пісанья беларускай гаворкай з Бельшчыны, густа там было пра прыгажосць беларускай зямлі, мовы і культурнай спадчыны. Праўдападобна з увагі на невялікую мастацкую вартасць твораў Кірызюка і шавінізм (тады беларускі), які з іх выплываў, рэдакцыя адмовілася ў 1982 г. іх друкаваць. Апошні верш Кірызюка — ананімка — як я нядаўна даведаўся, надрукаваны быў у беларускім нелегальным выданні ў 1983 г. („Беларускія дакументы”, сшытак н-р 2), у якім ён нешта расказваў пра рымскага папу. Палякам маглі тады валасы дыбам ставаць на галаве, чытаючы гэту паэзію, а я здзіўляўся, чаму сур’ёзныя людзі, якія рыхтавалі „Дакументы”, надрукавалі такія вершы, які, як мне тады здавалася, мог быць напісаны толькі рукою сяржанта бяспекі.

Калі І. Кірызюк, як беларускі паэт, не дачакаўся помнікаў, ён вокамгенна пераўтварыўся ва ўкраінскага паэта і патрыёта. Змяніўся толькі галоўны вораг „вешчун”. Замест паляка стаў ім беларус, які, паводле яго, пра нішто іншае і не думае, як толькі знішчыць украінскі фальклор на Беласточчыне.

А што на гэта псіхіятрыя?

Мікалай Бусловіч

3.01.1993

Украінская думка

У нядзелю 20 снежня 1992 г. раніцай Беластоцкае радыё выэмітавала чарговую перадачу на ўкраінскай мове. У ёй, як і ў папярэдніх, вялікая перавага агрэсіўнасці над усялякім здаровым толкам. Своеасаблівы толк тут ёсць, але аб гэтым потым.

Выступіў у перадачы лідэр нашых „украінцаў” Іван Кірызюк. Сказаў ён, што быў у Бельскім беларускім ліцэі, дзе чытаў свае вершы. Пахваліўся, што вершы гэтыя слухачам вельмі спадабаліся. Прыпомніў я сабе, што ў мае школьныя гады, калі замест на-стаўніка фізікі ці біялогіі прыходзіў нейкі дзядзя, які не адпытваў, а толькі штосьці мурлыкаў пад носам, гэта тадышняй моладзі было вельмі па душы. Сёння пэўна таксама падабаюцца такія сустрэчы з усялякімі „людзьмі пяра”.

Выступіў таксама другі „падляшка-ўкраінскі” лідэр — Юры Ігнацюк — „війт” Бельскай гміны. Гэты высокаадукаваны чалавек гаварыў на вельмі прыгожай, „украінскай” мове, пэўна такой самай, на якой гавораць Краўчук і Чарновіл. Адны фразы — на чыстай польскай мове, перапляталіся з другімі фразамі, цяпер ужо з беларускай лексікай і сінтаксісам; і фанетыка была беларускай з адным, аднюсенькім выключэннем — замест „дз” рытар вымаўляў „д”. Я, бывала, чытаў у арыгінале і „Кобзара” Т. Шаўчэнкі і лірыку І. Франко і не спадзяваўся, што ўкраінская мова зрабіла такі прагрэс і, адкінуўшы свае запарожскія вытокі, радасна перабегла ў польска-беларускую какафонію.

Вядучы перадачу Ю. Місіюк гаварыў таксама пра адкрыццё школы ў Орлі і грозна крычаў прэтэнзіі, што не было там ніводнага ўкраінскага акцэнта. Калі гара не прыходзіць да Мухамеда, павінен ён падацца да гары. Бо хто ж меў арганізаваць гэты ўкраінскі акцэнт? Не будзе ж найважнейшы „атуман” пакідаць сваё бельскае крэсла і паніжацца прыездом у сваю „вітчизну”. А можа яго там добра знаюць і на ўсялякі выпадак не паказваўся. А то яшчэ арлянцы прагналі б яго прэч, так як адцураліся ад яго ўкраінцы. Лепей мурлыкнучь нешта ў мікрафон пра свае вершы, а ў Орлю выслаць свайго ватажку, які грозна патрасаючы мікрафонам прымусіць іх сказаць, што яны не беларусы а „ўкраінцы”. „Украінства” гэтае апіраецца толькі на адзін гук „д”; усё астатняе і цэлая граматыка, і геаграфія, і гісторыя не маюць ніякага значэння. Маю, у сувязі з гэтым, для Ю. Місіюка вельмі перспектыўную прапанову. Не прымяняюць гук „дз” а прымяняюць „д” і немцы, і французы, і іспанцы, і англічане, і расейцы. Значыць, уся Амерыка — ад Аляскі да Патагоніі, — уся Аўстралія і ўся Еўропа, за выключэннем нехалькіх вёсак за Рыбаламі і Трасцянкай — гэта ўкраінцы! А калі яшчэ не дзекаюць у Кітаі і ў Японіі?

Можна паставіць пытанне — а чаму Місіюк гойсае паміж Гайнаўкай і Бельскам сярод беларусаў, а не паедзе пад Браньск ці Цехановец, каб выясняць тамашнім палякам, што яны таксама „ўкраінцы“? Адказ здаецца быць простым: тамашняя шляхта добра яго вышляхтвала б, а і мацадаўцы Беластоцкага радыёвяшчання паказалі б яму дзверы.

Стары рымскі прынцып „дзялі і пануй“ вельмі прыдатны ў кожнай дзяржаве: і ў Брытанскай імперыі, і ў Югаславіі, і на ўсходніх акраінах Рэчы Паспалітай.

Аляксей Захарэвіч

3.01.1993

Як зразумець?

З малых год бацька мне казаў: „Ведай сынку, мы — беларусы, ціхі, спакойны народ“. Ніхто не пярэчыў яму. Майму бацьку яго бацька так казаў, ад бацькі і я гэтую прымаўку пераняў. Сваім дзеткам цяпер памятаць аб гэтым заўжды паўтараю. Так было аж да гэтай пары, да дзён нашых. Цяпер узнікаюць сумненні і зразумець не магу: хто я? Няўжо пераходзім мы ў другі народ, украінцамі становімся? А можа імі нас зрабіць хочуць, праўда? Некалькі год таму па нашай вёсцы хадзілі маладыя людзі. Гаворка ў іх была ўкраінская. Фатаграфавалі дамы, з людзьмі гаварылі. Між сабой мы казалі тады: „Паглядзіш, зробіць яшчэ ўкраінцамі нас“. І сапраўды яно так. Паслухайце па радыё Беласток перадачы „Пад знакам Пагоні“ ці „Перад выходам у царкву“. У іх свая мова, свае хлопцы, хаця — крышку не так гавораць, як на вёсцы ў нас. Аднак, гэта ўсё сваё, роднае, аб нашым жыцці. Крыху раней ляціць у эфір „Украінская думка“. Таксама пра нас і пра нашае жыццё. Гавораць там аб гэтых самых людзях і аб тых жа вёсках. Беларускія калектывы робяцца ўкраінскімі гуртамі, якія апошнім часам паехалі на агляд украінскай песні аж у Сопат. І вазьмі зразумей, у чым тут справа. А можа нас схіліць можна туды, дзе не хочам мы? Можа мы такімі здольнымі сталі, што гаварыць патрапім усяляк. Можа ўрэшце расійцамі станем, бо з гэтым народам многа супольнага ў нас. Вітаемся так, як яны, у цэрквах багаслужба на іх мове. Дык чаму ж не стаць нам расійцамі! А можа, лепш стаць яўрэямі? Чаму не! Перад вайною мноства іх у нас было, гандлявалі па вёсках, паслугі рабілі. Поўна іх

у Орлі было, дык можа продкамі іх зваць? Палякамі даўно ўжо некаторыя з нас лічацца. Толькі падумаць нам асталося, кім лепш быць.

Тут хачу яшчэ сябру Янку Кірызюку дзякуй сказаць. Добры сябар, не забыў ён мяне! Час ад часу штосьці прышле, то свой творык, то газетку ўкраінскую сваю. А цяпер і мапку прыслаў, пэўна, каб я паглядзеў і зразумеў, што і я ўкраінцам лічуся. Так на мапцы гэтай пазначана. А я лічыў сябе беларусам. Як тут зразумець усё гэта? Хто з нас памыляецца? Ці мой бацька, нябожчык, няпраўду казаў? А можа яго бацька, а мой дзед аб гэтым не ведаў? Растлумачце вы нам. А можа ўжо ўсё ўверх дном перавярнулася? А можа найлепш будзе, калі час зробіць сваё і тады даведаемся, хто мы такія і адкуль? Некаторыя з нас лічаць, што важна адно: каб добра жыць, каб нас ніхто не чапаў і ў жыцці ўсяго хапала. Вось такія мы, беларусы!

Грыша Мароз

18.07.1993

Хто за гэтым стаіць?

Бельскія ўкраінцы прывозяць з Украіны калектывы і паказваюць іх па Беласточчыне. Не так даўно, вось, прывезлі адзін такі хор у Новае Беразова. Заехалі ў вёску ды адзін мужчына, хіба з кіраўніцтва калектыву (не займаўся гандлем пад плотам), падыходзіць да вяскоўцаў ды кажа больш-менш так:

— Мы да вас братцы-ўкраінцы прыехалі з прыгожаю песняй, з добрым словам і гумарам...

Сяляне паслухалі гэтага, хто прамаўчаў, а хто паціснуў плячыма. Адзін з іх адважыўся і прамовіў:

— А хто вам так напіз...ў, што мы тут украінцы? Мы пра „ўкраіну“ ніколі тут не чулі. Што мы браты, то згода, бо мы ж славяне. Вельмі добра, што прыежджаеце да нас з добраю песняй, з гумарам і добрым словам. За гэта мы вельмі ўдзячны вам, бо нам тут бракуе культуры, мала мы чуем сваіх песняў на штодзень.

Калі б вы бачылі гэтага кіраўніка ў той момант — ён чырванее, то бялеў наперамен. Затым стаў прасіць прабачэння за тое, што арганізатары гастроляў падманулі яго. Добра сталася, што знайшоўся чалавек, які праясніў усю сітуацыю. Але што ў такім выпадку мае сказаць бабуля, скажам з Тафілаўцаў або Курашава, калі Рыжык ці

Місяюк сунуць ёй пад нос мікрафон і пытаюць:

— Ну як, падабаецца вам украінская песня?

І што яна мае адказаць? Што не падабаецца? Была б гэта няпраўда.

Падляш

11.12.1994

У НОВАЙ ПАЛІТЫЧНАЙ РЭЧАІСНАСЦІ

Права на годнасць

У кожнага чалавека, пачынаючы ўжо з ранняга дзяцінства, узнікае ўнутраная патрэбнасць эмацыянальнай еднасці са сваім народам, яго традыцыямі, культурай, мовай, рэлігіяй. На гэтай ніве ўзрастае нацыянальная годнасць, якой нельга замяніць, ва ўмовах сённяшняй рэчаіснасці, касмапалітызмам, так як нельга ў здаровае цела ўвесці вірус хваробы, спадзеючыся, што ён узмоцніць арганізм. Мы, беларусы, якраз найбольш падвержаны такому вірусу, якім намагаюцца нас заразіць тыя, хто не можа сцярпець нашага і так разбітага існавання.

Шмат чаго напісана ў сувязі з артыкулам К. Семянякі. Я таксама даў на старонках „Кур’ера Падляскага” рэпліку на кінуты ім паклёп, быццам бы беларусы ў гады II сусветнай вайны былі здраднікамі і сышчыкамі. Абвінавачваць у гэтым беларусаў, якія ў барацьбе з гітлераўцамі патрацілі кожнага чацвёртага, — гэта тое самае, што праявіць свой гістарычны прымітывізм.

Дык і ясна, адкуль бяруцца погляды, што беларусы ніколі не былі здольнымі, каб існаваць самастойна, як другія народы, ніколі не праявілі ніякіх дзеянняў, каб заснаваць сваю дзяржаву, змагацца за суверэнітэт. Аб агрэсіўнасці суседзяў, для якіх беларуская зямля была „лебэнсраўмам”, чамусьці не гаворыцца. Адсюль бярэцца вывад: раз беларусы няздольныя заснаваць сваю дзяржаву, значыць, яны могуць існаваць толькі ў межах другой. Не цяжка дадумацца, хто мае выключнае права да тэрыторыі Беларусі, як належнай за вякі супольнай гісторыі. А ўвогуле, беларусы гэта не нацыя, а штосьці такое, як шлэнзакі, ці кашубы. Калі каму здаецца, што я сеў тут на знатуранага каня, няхай уважна прачытае артыкул у „Кур’еры Падляшскім” пад загалоўкам „Бужлівы з’езд”, які датычыць з’езда „То-

важыства пшыяцюл Гродна і Вільна". Гаворыцца там, як і калісьці, аб „крэсах усходніх”, аб „земях крэсовых”. Як відаць, Беларусь — гэта „крэсы усходне”, а калі крэсы, тады яны ёсць чымсьці адлеглым ад цэнтра арганізма, натуральнай часткай якога яны з’яўляюцца.

Гэта ідэя не нарадзілася сёння. Яна мае адлеглы гістарычны пачатак і розны эмацыянальны патэнцыял. Як відаць, пратрывала і да сённяшняга дня, ды і жыве ва ўспамінах вякоў, калі вырывалі сабе з рук разбураную, зняволеную Беларусь суседзі. І ўсё гэта для дабра паўдзікіх, цёмных беларусаў, якія дзякуючы ім маглі сагрэць свае язычніцкія душы цяплом вышэйшай культуры.

Па сутнасці, на працягу вякоў і ў час сталінскага культу вынішчэнне беларускай культуры і мовы дасягнула такіх размераў, што мы амаль апынуліся на грані поўнага выкаранення.

З’яўляецца пытанне: „А ці мы самі не памаглі гэтаму знішчальнаму працэсу?” Безумоўна, памаглі.

Прычыны гэтага складаныя. Трэба было б прасачыць гістарычныя ўмовы існавання беларускага народа, ацаніць уплыў дыскрымінацыі беларусаў у мінулым. Беларус павінен быў быць цёмным і пакорным, ды і яшчэ дуць не ў сваю дудку. І так яму не будзе спакою, калі пойдзе ў школу ці на работу ў горад. Амаль кожны падчас прабывання ў горадзе спатыкаўся з адкрытай непрыхільнасцю, тым большай, чым больш адкрыта прызнаваўся да свайго паходжання. У лепшым выпадку атрымоўваў мянушку „вёха”, „дзеваравеншчына”, або „беларускі нацыяналіст”, асабліва калі адважыўся бараніць сваю нацыянальную годнасць. А так увогуле, беларус — чалавек другой катэгорыі.

Адсюль узнікла імкненне скрываць сваё паходжанне, а дзеля спакойнай будучыні сваіх дзяцей хрысціць іх каталіцкімі імёнамі. Страх прымушаў бацькоў адмаўляцца ад захавання роднай мовы ў хаце; многія, каб заглушыць сумленне, што сваімі рукамі капаюць магілу для таго, што роднае і блізкае, выпрацоўвалі апраўданне: „Якія ж мы беларусы, калі жывем у Польшчы”.

Комплекс непаўнацэннасці прымушаў, пераважна маладых людзей, да падсвядомага скрывання ўсяго, што звязана з беларускасцю, перш за ўсё мовы і веры. Некаторыя падчас прыездаў у родны дом не гаварылі ўжо на роднай мове. Ва ўсім гэтым можна было б шукаць вытлумачэння і таго, што сёння нават у вёсках некаторыя бацькі

пачынаюць гаварыць са сваімі дзецьмі выключна на польскай мове. Існуе ў гэтым выпадку яшчэ і страх, што беларуская мова можа перашкодзіць ім здаць экзамен у сярэдняю школу, а ўвогуле, навошта дзіця мае цяпець за сваё паходжанне!

Трэба аднак адзначыць, што апошнім часам пачынае ўзрастаць нацыянальная свядомасць беларусаў. Значна ўзрос у беларускім грамадстве лік людзей з вышэйшай адукацыяй, якія здольны ацаніць рэчаіснасць без прывідаў. Людзі перасталі бачыць розніцу паміж сабой — беларускімі вяскоўцамі і палякамі. Раней, калі ў вёсцы паявіўся паляк, то ён безумоўна быў „пан“, а напрыклад, геадэзіст, які няхай сабе хадзіў па полі з палкай, безумоўна быў „інжынер“. Цяпер „паноў“ з вышэйшай адукацыяй і ў нашых вёсках нарабілася так многа, што іх бацькі, сваякі і суседзі прывыклі да гэтага, як да нечага звычайнага.

Для захавання беларускасці на Беласточчыне і нармальнага развіцця беларускага народа можа мець асноўны ўплыў перабудова ў Польшчы і ў Савецкім Саюзе, а таксама барацьба за правы чалавека і народаў, якая выйшла ўжо за рамкі ААН і стала элементом сусветнай палітыкі.

Першай ластаўкай гэтых падзей, а менавіта павышэння талерантнасці ў Польшчы лічу нядаўні рэпартаж пра беларусаў Беласточчыны ў вярэнімі „Дзённіку“ польскага тэлебачання.

Адным з першых правоў чалавека ёсць права да роднай мовы, культуры, рэлігіі і права да народнай годнасці. Ніхто гэтага не зможа ад нас адабраць, хіба што мы самі.

А калі хто з нас адчувае сябе непаўнацэнным, тады Бог з ім.

Віктар Стахвюк

2.04.1989

Паслявыбарчы погалас

Ва ўсёй публіцыстыцы важныя падзеі і даты часцей вызначаюцца пераломнымі або гістарычнымі. Такой падзеяй былі сёлетнія выбары. Безумоўна, што 4 чэрвеня 1989 г. для грамадска-палітычнага жыцця краіны быў тым, чым для спакойнай дагэтуль паверхні з'яўляецца падводны выбух астыўшага вулкана. Ужо раней, у 1981 годзе, ён абвясціў сваё існаванне. Як падчас кожнай падводнай эрупцыі ўзнікае хваля, так падчас выбараў прайшло праз краіну

„цунамі“, якое перамогай і трыумфам пакрыла яе тэрыторыю, апрача часткі т.зв. Усходняй сцяны ў Беластоцкім краі. Тут яно сутыкнулася з беларускім праваслаўным, даўно нябачаным прылівам. Якраз сілы яго ніхто з экспертаў не браў пад увагу, хоць прадбачанае цяжэнне пайшло прынамсі ў трох напрамках.

Здзіўленне, выкліканае фактам узнікнення беларускай незалежнай плыні, шырока адбілася і ў масмедыях. „Gazeta Wspaniała“ ад 23.VI.1989 г. апублікавала інтэрв’ю „Znacząca przegrana“, якое даў кандыдат у сенатары — Сакрат Яновіч. Трэба прызнаць аўтару публікацыі Л. Халецкай-Палоцкай, што ў апрацаваным ёю інтэрв’ю знайшла сваё адлюстраванне найбольш трапная інтэрпрэтацыя беларускай прысутнасці ў выбарах і прагноз яе. Значэнне гэтага інтэрв’ю яшчэ і ў тым, што ўпершыню ў Народнай Польшчы было ў ім публічна сказана пра палітычныя аспірацыі беларусаў — утварэнне сваёй партыі.

Трэба было бачыць рэакцыі людзей на адну толькі гэтую думку: ад перапалоху, асабліва ў тых, хто на вырашэнне якіх-колічы беларускіх спраў чакае дазволу зверху, да непрыхаванай радасці ў іншых, якія паратунак для тутэйшай часткі беларускага народа бачаць у карэнным змяненні грамадска-палітычных умоў нашага, адвечнага тут, існавання. Не ад сёння зразумелы ім факт, што для беларускіх дзяцей створаны, так сказаць, усе ўмовы для выхавання іх на сучасных „янычараў“ свежаабранай імі нацыянальнасці... Стварэнне ж для нашых дзетак альтэрнатывы беларускасці з нічога — на нацыянальна пустым месцы — абсалютна немагчымае, яны павінны былі б нарадзіцца адразу свядомымі патрыётамі, а такога ж не бывае.

Праз апошнія дзесяцігоддзі было шмат зроблена, каб беларускую праблему звесці, як гэта акрэсліў у інтэрв’ю Сакрат Яновіч, да „катэгорыі экзатычнасці і фальклору“, а ў гаспадарчае жыццё „Усходняй сцяны“ былі ўведзены механізмы — для „стварэння эканамічнай пустыні і ў выніку — нацыянальнай дэгенерацыі беларускай меншасці“. Гэтыя механізмы і тэндэнцыі надалей існуюць і нават набываюць сілы. На жаль, нашы пастулаты, пратэсты і публікацыі знікаюць, бы ў багнуну. Можна цяпер, калі пры Сейме ўтворана Камісія нацыянальных меншасцяў, будучы стварацца прававыя падставы і органы, напрыклад, міністэрства нацыянальных меншасцяў, для глабальнага вырашэння эканамічных і культурна-асветніцкіх праблемаў.

Багдан Скарадзінскі ў артыкуле „Kreować fakty społeczne” („Tygodnik Solidarność”, 14.07.1989 г.), выказваючыся аб нацыянальных меншасцях, сцвярджае: „Спісак праблем для такога вырашэння, каб сужыццё ўсіх у Польшчы стварыць дастойным, доўгі. Вырашэнні гэтыя, аднак, няпростыя таму, што ўскладняе іх культурны і грамадскі кантэкст, а бываюць і цалкам дорагакаштуючыя, што дае сёння добры прэтэкст, каб з імі чакаць да лепшых часоў. На маю суб’ектыўную думку — нельга далей марудзіць. Было б цяжкай для вяртання стратай, калі б нашы абяцанні, а іх спадзяванні зноў павіслі ў паветры. Тым больш, што ядром гэтых спадзяванняў — справы слушныя.”

Такі падыход, калі б ён быў характэрны не толькі аўтару вышэй прыведзеных слоў, мог бы мець перспектыву на стварэнне якасна новых грамадскіх фактаў.

Не без прычыны, здаецца, гэты аўтар гаворыць, што: „Не выйшла... Грамадзянскаму камітэту ні ў Беластоку, ні ў Варшаве — дабравыніковае пагадненне з беларусамі. Беларускі клуб пайшоў на выбары цалкам самотна, пад плынь кампаніі як ПАРП, так і апазіцыі... Не ўмеем яшчэ мы, палякі, садзейнічаць з беларусамі на ўласным панадворку. Сярод іх складваецца плынь «пад уласным сцягам», нясхільная, каб ставіць сябе ў залежнасць ад каго-колечы”.

Цікава было б ведаць, наколькі ўсведамляюцца прычыны гэтага факту ў шырэйшым кантэксце польска-беларускіх сувязяў менавіта. Узнікае пачуццё, што многае з таго існуе ў святломасці значнай часткі польскага грамадства адносна фундаментальных для нас, беларусаў, спраў, як быццам супярэчыць адно аднаму і таму выклікае абгрунтаваную насцярожанасць з нашага боку. Складваецца і такое ўражанне, што ў святломасці палякаў — то мы існуем як народ з поўнымі правамі, належнымі кожнаму, то зноў нас увогуле няма як нацыі, а Беларусь — усяго Kresy Wschodnie. Асабліва адчуваецца гэтакае ў апошні час, калі ў масмедыях нямала месца адводзіцца аналізу бяслаўнага пакту Рыбентроп-Молатаў, які выклікае справядлівае абурэнне польскага грамадства. Найчасцей аднак жа, у артыкулах і выступленнях гаворыцца аб польскіх землях, аб падзеле Польшчы, прычым ні словам не ўпамінаецца, што гэта датычыць карэнных, этнічных, гістарычна складзеных беларускіх зямель, якія сёння знаходзяцца ў БССР.

У іншым месцы артыкула Б. Скарадзінскага чытаем: „Мяркуючы паводле ўдзелу ў выбарах на тым тэрытарыяльным абшары істотная частка гэтага (беларускага — рэд.) патэнцыялу засталася 4 чэрвеня ў хатах і „блокісках“, можа быць з большым або меншым разладдзем з самім сабою; узнікае пытанне, як з гэтым будзе далей, у недалёкім жа змаганні за формы тэрытарыяльнай самаўправы і ў выбарах праз чатыры гады”. Як бачым, факт меншай ад палякаў прысутнасці беларусаў у выбарчых участках быў заўважаны не аднымі намі (нашы аналізы апублікаваны ў „Ніве“). Безумоўна, што калі беларусы вырашаць прыняць удзел у наступных выбарах, будучь — таксама — прымушаны задумацца, ці ёсць ім сэнс надалей самастойна вылучаць сваіх нацыянальных кандыдатаў.

У інтэрв’ю, дадзеным К. Расінскаму — „Między sierpem Solidarności a młotem PZPR” („Gazeta Wyborcza”, 3.08.1989 г.) — С. Яновіч гаварыў аб прычынах асобнай беларускай прысутнасці ў выбарах, па-за ўрадавай Кааліцыяй і „Салідарнасцю”. Аднак жа не магу я згадзіцца як шэф выбарчага штаба з выказваннем, што канкурэнтам С. Яновіча да сенатарскага мандата быў Ян Піўнік. Ва ўсіх нашых лістоўках, апроча плакатаў, Я. Піўнік выступаў як і наш, беларускі, кандыдат. Выбарчы штаб праз свой актыў агітаваў за яго кандыдатуру.

Нельга згадзіцца і з Е. Гаўрылюком („Gazeta Wyborcza”, 4.08.1989 г.), які ў артыкуле „Przebudzenie ukraińskie” піша: „У бельскай выбарчай акрузе ўкраінскі кандыдат атрымаў 11,5 тыс. галасоў, што — натуральна — не з’яўляецца імпануючай сумай, але звяртае ўжо ўвагу на ўкраінскую праблему ў гэтым рэгіёне”. У такім кантэксце гаворыць аб украінскай праблеме ў нашым рэгіёне няма падстаў. Менавіта таму, што кандыдат — Б. Мартынюк — быў прапагандаваны як праваслаўны, а на плакаце ягонай „Уніі...”: *By wiaga naszych ojców była wiara naszych dzieci* — няма ніводнага слова аб яго нацыянальнай прыналежнасці. Затое гаворыцца там „аб усіх паляках (!) без розніцы на веравызнанне іх і нацыянальнасць”. Sic!

Выбары — у выпадку нацыянальных меншасцяў — гэта і змаганне за сваю свядомасць. Гэта была і будзе адна з найістотных спраў. — Захаваць сваю ўсходнеславянскую беларускую тоеснасць.

Віктар Стахвюк

24.09.1989

Ці гісторыя паўторыцца?

„Бярыце лёс краіны ва ўласныя рукі“, „Выбірайце самых лепшых кандыдатаў у самаўрады“ — такія і падобныя лозунгі спадарожнічалі перадвыбарчай кампаніі ў нядаўнім мінулым. Нічагусенькі не змянілася зараз. Мне, старому вясковаму актывісту, хочацца выказаць некалькі ўласных думак наконт сёлетніх выбараў.

Не разумею, чаму мы, вясковыя мужыкі, маем зараз быць адказнымі за інфраструктуру на вёсцы. Нам жа не будавалі дамоў адпачынку, марскіх і азёрных пляжаў, санаторыяў і іншых дабрадзействаў. Нам ніхто не падарыў крамаў, дарог, асяродкаў здароўя, водаправодаў, школ. Усё гэтае трэба было ўзвесці ўласнымі рукамі. Нам і тады гаварылі, што ніхто нам гэтага не зробіць, калі самі сабе не зробім.

Так кажучь і зараз. Толькі цяпер не тое, што было раней, некалькі дзесяткаў гадоў назад. Генеральна можна сказаць, што людская ініцыятыўнасць астыла, і цяжка арганізаваць у вёсцы грамадскую працу. Асабліва цяпер, калі праводзяцца ва ўсёй краіне рознага тыпу пратэсты (напрыклад, блакады дарог), каб палепшыць умовы жыцця і працы ў сельскай гаспадарцы.

Напэўна ўрад не імкнецца да таго, каб на вёсцы жылося горш, чым у часы камуністычнай улады. Але калі завядзеш гугарку са старажыламі, якія добра памятаюць міжваенную рэчаіснасць, многія з іх падказваюць, што гісторыя любіць паўтарацца. Няўжо паўторыцца?

Валянцін Семянюк

22.04.1990

Беластоцкая прысяга ці грызня?

Мо б мы і ўзялі наш лёс у свае рукі, як заклікае Сакрат Яновіч у 2 (1808) нумары „Нівы“, але яшчэ доўга гэтага не зробім, калі будзем так паводзіць сябе, як цяпер. Прынамсі маё пакаленне гэтага не дачакае. Бо каб узяць наш лёс у свае рукі, трэба, каб тыя рукі вырасталі з аднаго пня, нібы рукі-галіны, якія з магутнага дуба вырастаюць.

Тым часам, нашы рукі-галіны вырастаюць з розных дрэваў, дрэўцаў і кустоў і стыійна, вельмі нясмела працягваюцца да сонца, каб нагрэцца і выпрастацца ад вечнага прыгнёту. Вырастаюць

з квольных ствалоў, якія жывуць між сабою ўсяго толькі ў сімбіёзе; вырастаюць з адной зямлі і кормяцца ёю, але кожны сабе.

Наш народ добры, працавіты і гаспадарны, але разгублены. Каб яго як мага больш згуртаваць пад нашым сцягам, трэба яму навочна паказаць: хто мы такія ў польскай дзяржаве, чаго хочам, куды імкнемся і якая ў нас праграма. Паказваць народу ягоныя правы і абавязкі як нацыянальнай меншасці. Тым часам тыя, што найбольш крычаць аб адзінстве беларусаў у Польшчы, самі не ведаюць, на якой глебе стаяць і чаго па сутнасці хочуць. Тым больш цяпер, калі ў Польшчы паявілася многа розных палітычных плыняў. Не ведаюць некаторыя з нас, за каго ўчапіцца, каму падлізацца.

Я пераканаўся, што нам вельмі далёка да маналіту, які характэрны іншым нацыям. Пры гэтым неабходна сказаць, што многія з нас ваююць хлуснёй, а калі хто паспрабуе сказаць сваю праўду — во-раг. Іменна ў імя адзінства і кампрамісу для адзінства, я сёння не назву ваюючых ілгуноў. Але калі ўбачу, што хлусня не спыняецца, а наадварот, пашыраецца, каб абматаць народ дзеля дасягнення імі карысці — не замаўчу. Бо кожнаму з нас павінна балець душа за сваю нацыю і за ўсё тое, што з ёю звязана, а не чакаць міласці з чыхіхсці рук. Жыве Беларусь!

Васіль Петручук

17.02.1991

Час задумацца, дзе памылка

Нават найбольшыя ворагі беларушчыны не жадалі, а свае псімісты не прадбачвалі такой пазіцыі беларусаў у выбарах на Беларэсточчыне. Гэта ўжо не пройгрыш, гэта поўны правал. Беларэскі выбарчы камітэт разлічваў на некалькі паслоў і нейкія падставы, каб так меркаваць, былі, скажам, у папярэдніх выбарах у 1989 годзе, ці ў камунальных у 1990 г. Беларэскі выбарчы камітэт быў трэцяй палітычнай сілай на Беларэсточчыне. Да сёлетніх выбараў прыступіў, маючы за сабою падтрымку больш дваццаці тысяч подпісаў сваіх прыхільнікаў. Выставіў кандыдатаў у сямі акругах. Праўда, акруга н-р 25, дзе акурат Беларэскі выбарчы камітэт разлічваў на выйгрыш, гэта не толькі Беларэстоцкае ваяводства, але і Сувальскае, не беларускае. Тым не менш шанцы былі. А тут правал. Не будзе беларускага пасла ў Сойме. Колькасць галасоў, якія атрымалі белару-

скія кандыдаты ў Сойм — гэта трагедыя. Усяго чатыры з паловай тысячы. 4,5 тысячы галасоў — гэта ў пяць разоў менш, чым 21 тысяча сабраных подпісаў. Дзе тут логіка, а ўсур'ез — дзе памылка?

На Беласточчыне і Сувальшчыне выйграў Саюз левых дэмакратаў, які ўвёў двух паслоў, а набраў каля 60 тысяч галасоў, з чаго іхні лідэр У. Цімашэвіч — 95%. Двух паслоў увяла таксама Выбарчая каталіцкая акцыя, а іншыя партыі — па адным. Апошні камітэт, які ўвёў свайго кандыдата ў Сойм, — гэта Выбарчы камітэт праваслаўных. На іх галасавала крыху больш за 13 тысяч, значыць, крышку больш, як сабралі яны подпісаў. Гэтым паслом будзе Яўген Чыквін — праваслаўны лідэр, пасол ужо трэцяга склікання, але цяпер абраны дэмакратычна. Значыць — спасярод трох камітэтаў, якія змагаліся за душу беларускага выбаршчыка, Беларускі выбарчы камітэт аказаўся самым слабым. У маштабе акругі лепшымі ад беларусаў былі: Партыя сяброў піва, Прафсаюз „Салідарнасць“, якія таксама не ўвялі сваіх кандыдатаў. Не ўвёў сваіх кандыдатаў і Блок меншасцяў (літоўцы, украінцы, чэхі і славакі) — ні ў 25 акрузе, ні ва ўсей краіне. На Беласточчыне галасавала больш за 50 працэнтаў выбаршчыкаў — гэта значыць больш, чым у маштабе краіны. А цяпер прыйшоў час задумацца, дзе памылка.

Напэўна можна абвінавачваць канкурэнтаў. У выбарчай кампаніі канкурэнты карысталіся часта хлуснёй і паклёпамі, нахабнасцю. Акурат Беларускі выбарчы камітэт вёў найбольш культурную кампанію. Камітэт праваслаўных карыстаўся Царквой і яе структурай. Цімашэвіч гуляў на пачуццях беларусаў: то пакажацца перад тэлебачаннем у царкве, то наведвае агляд беларускай песні, а прытым дае шмат абяцанак, спачувае нядолі бяднейшых, а ў нашым рэгіёне — гэта ў значнай ступені беларусы. І заўсёды выступаў супраць польскага нацыяналізму і нахабнасці Каталіцкай царквы. Ну, але гэта ёсць выбары, і здаецца, прыступаюць да іх тыя, якія хочуць іх выйграць, а не от так сабе, паказацца, маўляў, глядзіце, якія моцныя беларусы, у сямі акругах выставілі сваіх кандыдатаў.

Старшыня Беларускага выбарчага камітэта Пятро Юшчук не зразумеў аднаго: ці за ўсялякую цану мусім увесці свайго кандыдата, нават за цану змены назвы камітэта, ці захаваць беларускі твар, але прайграць? Юшчук, Стахвюк і іншыя беларускія радыкалы таго накірунку абралі другі варыянт. Другая справа, што ў Бе-

ларускім выбарчым камітэце не было вонкавага лідэра, чалавека-кандыдата, за якім пайшлі б выбаршчыкі. І яшчэ адна памылка, якую зрабіў камітэт — нагінаў выбаршчыкаў да сваіх нацыянальных ідэй, а тутака трэба наадварот — свае ідэі нагнуць да менталітэту на-сельніцтва, значыць выбаршчыкаў. Прычын, ужо меншых, можна яшчэ знайсці і дзесяткі. Мабыць, гэтыя выбары і іх вынік вернуць з неба на зямлю беларускі палітычны рух на Беласточчыне. Хапае заяў і дэкларацый, хапае пратэстаў, трэба брацца за сапраўдную працу. І яшчэ адно. Каб захаваць еднасць у беларускім палітычным руху, трэба, каб лідэры яго змяніліся. Гэтым цяперашнім лідэрам было немагчыма дагаварыцца з праваслаўнымі. Дык трэба паставіць такіх лідэраў, каб гэта было магчымае.

Юрка Ляшчынскі

17.11.1991

Пагаворка так і сяк

У маеі беднай вёсцы, калі хтосьці кагосьці падвядзе пад дурнога хату, людзі смяюцца і раяць: „Людзей слухай, але і свой розум май”. Адносна нашых кандыдатаў у Сейм і Сенат, я б грабавецкую пагаворку адварнуў: „Свой розум май, але й людзей слухай”.

Пасля чарговых выбараў мы ад нашых кандыдатаў у паслы чуем: „Не ўдалося, але нічога, затое будзем ведаць, як быць у будучыні!” Гэта вымахванне кулакамі пасля бою, што выклікае адно смех.

А як жа можа быць у будучыні, калі нашымі характэрнымі рысамі, якімі мы „ганарымся” ўсюды, з’яўляюцца нянавісць (так, так, беларуса да беларуса) ды грызня. На мой сціплы погляд, яшчэ ніколі ў беларусаў не было такой магчымасці мець сваіх прадстаўнікоў у парламенце, як 27 кастрычніка 1991 года. Нам проста спрыяла сітуацыя — палітычная і гаспадарчая! Але замнога нашых лідэраў захацела нараз стаць дэпутатамі і зарабляць пасольскія дыеты.

Я знаю, што мая рада пойдзе туды, куды пайшла мядзведзева, калі ён раіў малпе паглядзець на сябе, але ўсё-такі сваё скажу: будзьма больш зчлівымі свайму народу ды шукайма кааліцыяў з тымі, хто нас разумее, хоча і любіць, а пабачыце, што будзе нам лепш і весялей.

Васіль Петручук

17.11.1991

Ці патрэбны падзелы?

Сям'я, у якой лад, парадак і згода, заўжды жыве ў дастатку і заможнасці і дае добры прыклад іншым. Але калі наадварот? Тады верх у штодзённым жыцці бяруць эмоцыі і добра нельга ўжо спадзявацца.

На гэтым прыкладзе хачу выявіць маю думку наконт нядаўніх выбараў кандыдатаў у Сейм і Сенат з беларускага і праваслаўнага спіскаў. Не скажу, што беларусы і праваслаўныя беларусы жывуць не ў згодзе, але, гледзячы на іх падзел, інакш думаць нельга. Гэта праўда, што моднымі зараз зрабіліся рознага роду партыі, гурткі і таму падобнае, але, па-мойму, гэта не вырашэнне праблемаў, якіх у нас у даны момант хоць адбаўляй.

Як адны, так і другія, гэта сыны аднаго і таго самага пня. Карыстаемся гэтымі самымі традыцыямі, звычаямі, культурай. Розніца між намі менавіта ў тым, што адны веруючыя, другія менш, а трэція атэісты. Вось у тым і заключаецца як жа шкодны падзел нашага грамадства. А што яно так не павінна быць, доўга доказаў шукаць не трэба. Хопіць паслухаць дэбаты ў Сейме.

У новым Сейме групавак будзе значна больш. Хацелася б верыць, што да рукапашных схватак у час сеймавых пасяджэнняў не дойдзе. Палітычная культура ў нас, на жаль, далёкая ад ідэалу.

Валянцін Семянюк

17.11.1991

Так не мусіць далей быць

4 жніўня ў Бельску-Падляшскім Саюз левых дэмакратаў распачаў выбарчую кампанію. На сходзе ў Бельскім доме культуры жыхары горада маглі пазнаёміцца з кандыдатамі ад СЛД у Сейм і Сенат. Мерапрыемства нічым не вылучалася б ад іншых гэтага кшталту імпрэз, калі б не канцэрт беларускага фальклорнага калектыву „Васілёчкі“, які рабіў прапаганду для СЛД. Такое спалучэнне беларускай забавы і робленай СЛД палітыкі для людзей, не надта зарыентаваных у гэтай гульні, было мала прыемнай сустрэчай з нашай культурай.

На працягу паўвека пасляваеннай гісторыі ўрадавыя колы з ПАРП, уздымаючы пытанне беларускай меншасці, заўсёды спалучалі беларусаў з „левымі поглядамі“. Звычайны грамадзянін беларускага паходжання, які дзесяцігоддзямі слухаў, што ён „прыхільнік левых“, да-

лей працягвае захоўваць такое перакананне. Замацавалі гэты стэрэатып і падзеі апошніх гадоў, а ў прынцыпе ўчыніла гэта боязь беларусаў перад зменай кіруючых элітаў з „левай“ ПАРП на „салідарнікаў“. Аднак, што даказалі апошнія чатыры гады „салідарніцкіх“ праўленняў, боязь беларусаў, перш за ўсё за ўласнае жыццё, не апраўдалася. Парпаўская ціхая плётка аб планах тадышняй польскай апазіцыі крывава помсціць беларусам лопнула як бурбалка. Але гэты факт усведамлілі сабе нямногія, бо незразумелая боязь яшчэ не знікла, перашкаджае самастойнаму мысленню і дзейнасці, ды далей падтрымоўвае „левыя“ схільнасці, мабыць, у большасці беларусаў. СЛД выкарыстоўвае гэта дасканала падчас выбараў.

Удзел „Васілёчкаў“ у выбарчай кампаніі СЛД можна зразумець толькі ў адным выпадку: калектыву за канцэрт заплацілі, значыць, быў зроблены выгадны абодвум бакам інтарэс. Але мне здаецца, што гэта няпэўны інтарэс, калі ўлічыць той факт, што СЛД сапернічае з Выбарчым камітэтам Управы Беларускага саюза ў РП, які стварылі ўсе беларускія арганізацыі (урэшце ідзем супольна). Нягледзячы на грошы, для мяне гэта свайго роду дыверсія, бо: 1) „Васілёчкі“ — калектывы фінансаваны галоўным чынам БГКТ, 2) калі вялася дыскусія над гарадскім бюджэтам, дык толькі ніжэйпадпісаны публічна дамагаўся фінансаваць беларускія калектывы („Васілёчкам“ адвялі тады 20 мільёнаў зл.), а „левыя“ ад Сацыял-дэмакратыі РП нават не заўважылі гэтай праблемы.

Беларускія справы заўсёды інструментальна выкарыстоўваліся польскімі пасляваеннымі „левымі групоўкамі“. Дагэтуль, хочаш не хочаш, мы мусілі або падтакваць, або маўчаць, але — так не мусіць далей быць. Час ужо пачаць трохі думаць і прынамсі пачаць канкрэтную дыскусію з прадстаўнікамі польскіх левых колаў. Нельга нам дарма абы-каму аддавацца, бо сустрэне нас тое, што здарылася ўжо ў некаторых нашых гмінах, напрыклад, у Міхалове, дзе за дзесяцігоддзі памылковай палітыкі тадышніх польскіх улад сельская гаспадарка заняпала, састарэлыя жыхары жывуць за жабрацкую пенсію, а моладзь выехала ў гарады і цяпер не можа там знайсці працы. Так не мусіць далей быць.

Славамір Іванюк

дэлегат XII З’езда БГКТ

22.08.1993

Зламаны венік

Народную аповесць, як бацька растлумачыў сынам карысць ад згоды, думаю, амаль усе ведаюць. Сыны не ладзіліся між сабою і часта сварыліся. Аднаго вечара бацька сабраў іх усіх дома і даваў па чарзе кожнаму з іх зламаць моцны венік. Колькі сілы прыкладвалі яны, але зламаць звязаны венік ніводзін з іх не змог. Тады бацька развязаў венік і загадаў ламаць паасобныя веткі. Сыны хутка з імі справіліся. І сказаў бацька ім: „Калі будзеце трымацца разам, ніхто вас не зломіць, але калі паасобку будзеце разлічваць на свае сілы і жыць у нязгодзе, дык з вамі і дурань справіцца”.

Падобная сітуацыя і ў нас, беларусаў. Падзяліліся мы на дзiesiąткі групавак і арганізацый, сварымся паміж сабою і яшчэ хочам мець сваіх паслоў і сенатараў. З гэтага абсалютна нічога не атрымаецца! Людзям абрыдла ўсё і трэба моцнай галавы, каб зразумець, за кім пайсці. Немцы ў нас, у Польшчы, намнога за нас разумнейшыя, трымаюцца разам, хаця маюць некалькі арганізацыяў і ўвялі ў Сейм 7 сваіх паслоў. Паўтараю яшчэ раз — нічога нам не выйдзе, былі мы дурнямі і астанемся імі да скону, хаця народ наш добры і шчыры. Але шчырасць і дабрыва не заступяць патрыятызму, якога мы, на жаль, не маем. Нас можа толькі выратаваць з'яднанне ў адну, а найболей у дзве арганізацыі — беларускую і праваслаўна-беларускую. І ўсё. Кандыдаты павінны быць патрыётамі свайго народа і дбаць пра інтарэсы нашай меншасці, незалежна ад рэлігійных ці іншых поглядаў. І толькі тады здабудзем тое, што нам належыцца, бо дзве моцныя і дружныя арганізацыі змогуць увесці аднаго сенатара і некалькіх паслоў у польскі парламент.

Але гэта толькі мая фантазія, бо каб здзейсніць такую задуму патрэбны вялікія ўздым і патрыятызм беларусаў, якога, на жаль, няма. Бо калі б мы былі патрыётамі, дык „Ніва” была б жаданым госцем у кожнай хаце. А ў сапраўднасці як яно ёсць? Адны слёзы! Мо хто мне закіне, што я таксама спрачаюся ў „Ніве” з некаторымі людзьмі. Мой адказ наступны: каб мы ўсе трымаліся разам і не кідалі сабе калод пад ногі, то я ў першую чаргу аддаў бы свой голас на тых, з кім спрачаюся. Калі б яны кандыдавалі, вядома.

Мікалай Панфілюк

5.09.1993

Выбарчыя рэфлексіі

Выбары ў Сейм 1991 г. прынеслі перамогу Яўгену Чыквіну з Праваслаўнага выбарчага камітэта. У тадышніх выбарах сваіх кандыдатаў на паслоў вылучылі беларускія і ўкраінскія нацыянальныя меншасці. Наколькі мог я зразумець і выясніць паражэнне ў выбарах украінцаў, рассяяных амаль па ўсёй краіне, настолькі не мог зразумець паражэння беларусаў. Тым больш было гэта непрыемным, што нямецкая меншасць у гэтых выбарах увяла ў парламент восем сваіх паслоў.

Надышлі выбары 1993 года. Нацыянальныя меншасці Беларасточчыны аб'ядналі свае сілы (апрача бэльскіх украінцаў). Можна было спадзявацца, што ў Сейм і Сенат трапіць хаця адзін прадстаўнік. Я не сумняваюся, што так будзе, бо, як вядома, прапаганда вялася на фэстах, былі расклеены плакаты. Неяк выпадкова сустраўся я з кандыдатам у Сенат Яўгенам Чыквінам і запрапанаваў яму свой удзел у акцыі прапагандавання яго асобы.

Нейкім сігналам, што не пойдзе ўсё так, як я спадзяваюся, было бліжэйшае асяроддзе. Усе хацелі галасаваць на „лявіцу“ або Ці-машэвіча, а нават на партыю „Х“. „Беларусы — што яны могуць?“ — часта чуліся адказы. Я спадзяваюся, што многае зробіць Праваслаўная царква, заахвочваючы праваслаўных галасаваць на праваслаўнага, так як рабілі гэта католікі. Але прыйшло глыбокае расчараванне. Мо замала было прапаганды, а можа была яна неэфектыўнай. Рэзультат выбараў усім вядомы. Прайгралі мы, праваслаўныя беларусы, прайгралі так, што чатыры гады не будзе нашых прадстаўнікоў у парламенце.

Разважаючы склаўшуюся сітуацыю, трэба нам задумацца і зрабіць вывады на будучыню, што рабіць, каб усе беларусы галасавалі на беларусаў, праваслаўныя на праваслаўных і каб была большая прысутнасць нашага грамадства ў галасаванні. Я прыняў аптымальныя ўмовы, у якіх удалося б нам праўдападобна ўвесці двух паслоў у Сейм і аднаго ў Сенат. Было б гэта прадстаўніцтва на меру нашых патрэб, хаця і так мы не зраўняліся б з нямецкай меншасцю, якая мае 4 паслоў у Сейме. Аднак немцы ў першую чаргу паставілі на сваю нацыянальнасць, а толькі потым на „левых“ ці „правых“. Неабходна задумацца над тым, што страцілі б тыя, на якіх галасавалі беларусы: Саюз левых дэмакратаў меў

бы менш усяго толькі аднаго пасла і сенатара. Аднаго пасла менш увялі б Унія працы і іншыя партыі. Ці гэта грунтоўна змяніла б склад парламента? Напэўна, не. Ці не варта было б сімпатыкам СЛД ахвяраваць свае галасы Беларускаму выбарчаму камітэту? Нягледзячы на тое, што хтосьці ачараваны Цімашэвічам, што камуна дала вам усё (дабрабыт, адукацыю, тані крэдыт), кожны з нас з'яўляецца перад усім беларусам ці праваслаўным.

Рэчаіснасць ёсць такая, што мы прайгралі; пашыраецца разлад. Беларусы слабыя сярод іншых нацыянальнасцей Рэчы Паспалітай. Не зважаючы на змены ва ўсім грамадстве, змены на Беласточчыне прыходзяцца вельмі павольна. Паўстала незалежная краіна — Рэспубліка Беларусь. Чатыры гады ў Польшчы развіваецца дэмакратыя, многа ўвагі прысвячаецца ўсталяванню спрыяльных адносін з меншасцямі. У нашым асяроддзі паўстаюць усё новыя арганізацыі, якія павінны аб'ядноўваць беларусаў. Па радыё ідуць перадачы для нацыянальных меншасцей, узнікаюць новыя газеты. На жаль, насуперак усяму занадта павольна мяняецца свядомасць беларусаў. Вёска, у якой мацней чым у горадзе трымаецца яшчэ традыцыя, старэе, пусцее. Сярод гарадскіх жыхароў беларускага паходжання шырыцца паланізацыя, або, лепш сказаць, уніфікацыя. Калі большасць беларусаў прымае культуру большасці грамадства, трактуючы сваю ўласную як нейкую экзотыку або як успамін з дзяцінства, нельга здзіўляцца, што ў час выбараў не наступае ідэнтыфікацыя выбаршчыкаў са сваёй нацыянальнай або рэлігійнай групай. Беларускае грамадства на Беласточчыне галасавала так, як большасць польскага грамадства, значыць, на ўсе выбарчыя камітэты. Беларускі выбарчы камітэт быў адным з многіх, але не адзіным. Не быў ён дастаткова добра зарэкамендаваны. Не быў прадстаўлены ў праграме Польскага тэлебачання, а таксама не чуў я пра яго на Беластоцкім радыё, хаця па меры магчымасці сачыў за выбарчай кампаніяй.

Думаю, што будучыня прынясе лепшыя ўмовы беларусам, якія жывуць на Беласточчыне. Апынуліся мы ў так званым „нізе“ і тое, як хутка мы з яго выйдзем, залежыць толькі ад нас, ад таго, як хутка зменіцца нашая нацыянальная свядомасць. Бярэмце справы ў свае рукі, як гаворыць прэзідэнт Рэчы Паспалітай. Неабходная ў гэтым праца палітыкаў, бізнесменаў, настаўнікаў, людзей культуры, свяшчэннікаў, каб паскорыць працэс нацыянальнага станаў-

лення беларусаў. Цэнтральнае месца ў гэтым працэсе трэба вызначыць моладзі, бо моладзь можа змяніць старыя прывычкі і погляды на гэтым сметніку гісторыі. На ўсё трэба часу, каб многія не былі лішне ўдзячны за ўсё „лявіцы”. Але гэта ўжо іншая тэма.

Славамір Кулік

14.11.1993

Чыя б карова мычала, дык няхай іхняя маўчала б

Ёсць людзі, якія з ног да галавы лаюць „Салідарнасць”, урад, Валэнсу. Іх папраўдзе, як мы ўсе пераканаліся, і няма за што хваліць. У „Салідарнасці” цяпер служаць былыя камуністы і заядлыя клерыкалы. Але гэтым людзям, што так лаюць „новы парадак”, матэрыяльна надрэнна вядзецца. Штомесяц дастаюць яны пенсіі ад чатырох да шасці мільёнаў. Іхнія дзеці працуюць, і то не на дрэнных пасадах. Альбо ў вышэйшых школах вучацца. Лаюць як могуць рэчаіснасць. Лаюць усе газеты, якія я па вёсках прадаю. Даспадобы ім толькі Урбан і яго дурная газета „Не”. Ці машэвіч ужо ў іх „падпаў”, і то смярдзюча. Як тут зразумець псіхіку і розум такога чалавека?

Помню, як адзін такі асобень, што так публічна валіў на „Салідарнасць” і на Валэнсу (і надалей тое робіць), хацеў аформіць свайму дзецюку (ужо даросламу, пасля школы) добрую пасаду. Патрэбная была яму характарыстыка ад „Салідарнасці”. Ён аднак не разгубляецца, едзе ў Дубічы-Царкоўныя на сход тамашняй „Салідарнасці”, якая заступіла Гмінны камітэт ПАРП, і просіць, каб тая падтрымала яго дзецюка і дала добрую характарыстыку. Тыя, а як жа, далі, хаця ведалі, што ён іхні вораг. З характарыстыкай ад „Салідарнасці” без праблем усадзіў ён сына на добрую працу (напэўна колішнія таварышы таксама дапамаглі). А пасля смяяўся, што ён усіх і ўсё „мае дзесь”. Вось такая падзяка. Асцярожна з такімі людзьмі, бо такі прадасць цябе і грошы палічыць.

Ведаем, што цяпер цяжка жывецца простаму чалавеку, але не такім, як вышэйзгаданы. Мо хто з чытачоў падумае, што яны так шкадуюць людзей, а яны так усіх нас шкадуюць, як рак жабу. Яны толькі сябе любяць і то мо ўсяго адзін раз у год. Старая пагаворка ясна гаворыць аб такіх людзях: чыя б карова мычала, але іхняя маўчала б!

Мікалай Панфілюк

26.02.1995

Божа наш, Божа...

Калі б я, пачынаючы тут свае разважанні, напісаў, што рыба псуецца ад галавы, гэта было б так банальна, што аж усхвалявала б чытача. Таму хачу звярнуцца на Найвышэйшага і запытаць: Божа наш, Божа, чаму на ўсё гэта, што дзеецца ў нас, глядзіш і не грыміш? Ці Табе, Уладару Сусвету, сапраўды лепшая і даражэйшая рэлігія рыма-каталіцкая за праваслаўную? Госпадзе, мне, маленькаму смеццю, нельга нат задумоўвацца над рэлігійнымі вартасцямі, бо я ў іх нічагуські не разбіраюся, але мне вельмі сумна і балюча, калі я бачу, як наш праваслаўны народ церпіць здзекі з боку найвышэйшага духавенства і многіх вернікаў каталіцызму, хаця б тут, на Беласточчыне.

Мы тут церпім здзекі падвойна: раз як праваслаўныя, а другі раз — як нацыянальная меншасць і гэта заўсёды таму, што на нашу бяду польскімі чыноўнікамі, якія вырашаюць аб нашым „быць, або не быць”, нягледзячы на сістэму ўлады, з’яўляюцца нігілісты. Мо гэта недакладны эпітэт на іх акрэсленне, бо мо трэба было б такіх людзей назваць шавіністамі, але праўдай гэта паліцаць ды і пагневаюцца.

Народ ён, як народ, заўсёды бярэ прыклад з кагосьці вышэйшага за сябе і прысвойвае гэта згодна з тым, як ідэя выказана „зверху” супадае з ягонай думкай і паняццем. Калі б калісьці камуніст Эдуард Герак не трубіў на ўвесь свет, што ў Польшчы няма аніякіх нацыянальных меншасцей, то і мужчына ў Гарадку не аблаяў бы нас трох (М. Хмялеўскі, С. Копа і я) за тое, што стоячы на тратуары гаварылі па-беларуску, то і жанчына ў Бельску паўстрымалася б ад праклёну на нас трох (Н. Артымовіч, Я. Морданя і мяне) за беларускую мову вечарам на вуліцы. Калі б прэзідэнты гарадоў і іерархі Касцёла не паступалі з намі так брыдка, то і іхныя авечкі не білі б стэндаў, шыбін і не пагражалі пабаямі.

Нашым няшчасцем на сваёй зямлі ёсць тое, што ніякія ўлады, ані дзяржаўныя, ані касцельныя не хочуць слухаць тых палякаў, якія нам спрыяюць трымаючыся законаў. Напрыклад, гісторыя і сённяшнія людзі польскага ўрада прызналі Супрасльскі праваслаўны аб’ект згодна з праўдай, а вось каталіцкі клір не аддае, або хоча славы за чужую справу — аддаць праваслаўны манастыр у кары-

станне цывільным грамадзянам Супрасля. Не бойся, сваіх аб'ектаў падобнага тыпу не аддае нават католікам. Так ёсць і з памяшканнем ГП БГКТ, аб чым ужо збрыдла гаварыць і пісаць, бо відна голым вокам, што ніхто з гарадскіх улад не хоча гэтага слухаць. Гэта вельмі прыкра і з тае прычыны, што калісьці выганялі нас у СССР, а цяпер пазбаўляюць роўных правоў з палякамі за тое, што быццам дэлегацыя ездзіла ў Мінск, ці яшчэ кудысьці, каб Беласточчыну далучыць да БССР. Гаворыць аб гэтым прэзідэнт і гаворыць духавенства, а хлусні не сароміцца ніхто, хаця ўсе ведаюць, што хлусня мае кароткія ножкі і дрэнна ўспрымаецца ў свеце.

Усім, хто ў іудаыі спосаб абыходзіцца з праваслаўем варта ведаць, што Татарская Арда валодала Руссю 250 гадоў, але не чапала яна праваслаўнай веры. А што цяпер маем на Беласточчыне?

На канец хачу выказаць сваю ўдзячнасць пану Казімежу Мараўскаму, за ягоную паставу ў адносінах так да праваслаўнага люду, як і да беднага. Гэта Чалавек з вялікай літары. І вельмі шкада што Ён не з'яўляецца рулявым Польшчы, хаця б дзве кадэнцыі, каб можна было ўпарадкаваць нашыя, праваслаўна-меншасныя справы.

Божа, заступіся за нас!

Васіль Петручук

PS. Казімеж Мараўскі — старшыня Unii Chrześcijańsko-Spolecznej даў інтэрв'ю для штомесячніка „Przegląd Prawosławny” (№ 3), у якім паказвае магчымасці палітычнага наладжання нармальных адносін паміж людзьмі розных веравызнанняў і народаў.

26.03.1995

У еднасці шанц паратунку

Жывем у перыяд неўпарадкаваных агульнадзяржаўных палітычных, гаспадарчых і грамадскіх перамен. Акрамя гэтага на роднай нам Беласточчыне вырашаецца лёс будучыні беларушчыны, праваслаўя, эканомікі рэгіёна ды праблемы-пытанні маральнасці яго насельніцтва, перш-наперш у адносінах да спадчыны. Усе справы аднолькава важныя!

Ва ўмовах новай дэмакратыі надышоў аднак доўгатрывалы час расчараванняў, апатыі, маразму, адсутнасці ясных перспектыв, нярэдка маральнага і духоўнага спусташэння, занікання крытычнай свядомасці, нацыянальнага песімізму і нігілізму, атамізацыі нашай

грамадскасці, размывання этнічнасці Бацькаўшчыны, цывілізацыйнага яе заняпаду. Постбеларускае насельніцтва ўсходняй Беласточчыны яшчэ трывае ў паслябеларускім перыядзе гісторыі айчынай зямлі. Цяжкі баласт некалькіх дзесяцігоддзяў і дэстабілізацыя ў апошнім часе зрабілі сваё. Не трэба быць Саламонам, каб не заўважыць, што рэзка звузіліся моўныя, культурныя, рэлігійныя і эканамічныя перспектывы нашай меншасці, а ў поўным засталася толькі перспектыва біялагічнай прысутнасці. Усё, здаецца, нават тое простае, часам банальнае, патрабуе велізарных намаганняў, захадаў, нізкапаклоннасці. У нас тут шмат немагчымага — немагчыма атрымаць назад Супрасльскі манастыр, ажыццявіць ідэю Беларускага інстытута культуры, спыніць агонію беларускай асветы, выбраць намеснікам ваяводы свядомага і дзейснага на ніве родных спраў беларуса, прадаваць кніжкі „белакежцаў” у кнігарнях, купіць „Ніву” ў кіёсках многіх гарадскіх кварталаў... Нямала ў тым нашай віны, малой настойлівасці, непаслядоўнасці ў патрабаваннях і дзеянні. Але ці ж гэта якраз заўсёды вырашальнае?

У Беластоцка-падляшскай глушы відаць амаль кананічны холад, нярэдка і варожасць да ўсяго беларускага ды ўсходнеславянскага. У выніку шматгадовай ізаляцыі і маргіналізацыі нашай прысутнасці мы, беларусы, як нацыянальная меншасць перасталі быць партнёрамі для ваяводскіх, многіх гарадскіх і гмінных улад. Як другарадная або і трэцярадная маса страцілі мы абарончыя інстынкты, амаль нічога не патрабуем і баімося або ўжо і не патрапім сказаць, што нас найбольш баліць. Сёння рабская структура псіхікі нашага ўпаўшага народа праяўляецца не толькі ў адносінах да начальства ці незнаёмых, але гэтаксама па-польску многія звяртаюцца да коней ці сабак.

Аблог хутка зарастае зеллем і дзікай травой. Сёння добры час для трыумфу дэмакратыі рэалізаванай па-аматарску, замаскіраванага ў прыгожай упакоўцы псіхалагічнага ціску, свабоднага валодання няпраўдай, фальшывымі правіламі і ідэямі. У такім клімаце добра сябе адчуваюць усякія эгаісты, кан’юктуршчыкі, хамелеоны, кар’ерысты, крывадушнікі, хрыстапрадаўцы, нацыянальныя рэнегаты і дэвіянты.

На Беласточчыне ўкаранілася даволі сімпатычнае, прывабнае паняцце многакультурнасці. Гэты погляд паўтараюць таксама і на-

шыя дзелячы, самаўраднікі, кандыдаты ў паслы і сенатары ды іншыя публічныя асобы. Аднак ува мне ўсё больш і больш замацоўваецца такое перакананне, што ад II сусветнай вайны — часоў знішчэння яўрэйскага народа і яго культуры ў гэтай частцы Еўропы, трэба лепш гаварыць пра польска-беларускі культурны дуалізм Беласточчыны.

Асабліва мясцовыя сродкі масавай інфармацыі здаўна экспануюць татарскую тэматыку. Незалежна ад найвялікшай пашаны да татараў, што жывуць сярод беларусаў Сакольшчыны, усё-такі ў маштабе ваяводства татарская праблематыка зводзіцца да паўночна-ўсходніх яго акраін (канкрэтна дзвюх вёсак), дзе таксама з увагі на вельмі малы лік гэтага насельніцтва займае яна ўсяго перыферыйнае месца. А беларусы — гэта ж 35% насельніцтва Беласточчыны. Тэрыторыя нашага кампактнага пражывання большая за палову ўсяе плошчы Беластоцкага ваяводства. Ва ўсходняй Беласточчыне мы ж статыстычная большасць.

Сатырык Міхал Агурэк пару гадоў таму назад у „Выбарчай газеце” пра польскую меншасць у чэшскім Заользі пісаў так: „Aby Polacy na Zaolziu mogli stanowić mniejszość narodową, muszą stanowić większość narodową, bo kiedy nie stanowią większości — nie stanowią też mniejszości”.

Польскае грамадства Беласточчыны з’яўляецца моцна кансалідаваным рэлігійна-патрыятычным маналітам. Усякая раздробленасць з тэндэнцыяй да далейшай дэструкцыі выступае менавіта сярод беларускага насельніцтва. Прывабная многакультурнасць адбываецца за кошт падзелу беларускага этнасу. Гэты стан дае польскасці яшчэ большыя прывілеі, яшчэ большы камфорт дамінацыі. Тэорыя многакультурнасці павялічвае нацыянальную асіметрыю, кансервуе нам шкодны развал. Пры маладой неўстабілізаванай і яшчэ няпоўнай дэмакратыі на далёкай ад Еўропы правінцыі напрыклад з-за пэўнай палітычнай кан’юнктуры лёгка ўдаецца выносіць адны групы над другія, каб свядома дыскрымінаваць тыя другія. Шляхам хітрасцяў і маніпуляцый можна выклікаць публічныя сваркі, а нават і драматычныя канфлікты. Жыву аднак такой перакананасцю, што дэмані зла ўсё-такі не завалодаюць нашай Малой Айчынай.

Для нас, беларусаў, аўтахтонаў Беластоцкага краю няма альтэрнатывы — трэба трымаць на сваім і не сыходзіць да ролі сутэ-

нёраў. Як карэннай нацыі непрабачальным будзе тое, што затрацім свой этнічны, культурны, інтэлектуальны, маральны і эканамічны капітал. У ходзе падзей мы павінны зберагчы сваю тоеснасць, прадоўжыць культурнае трыванне, будуючы ў адносінах да іншых свой нацыянальны прэстыж.

У ніводнай, нават найцяжэйшай, найбольш складанай і невыноснай сітуацыі нельга падвяргаць сумненню патрэбу нашай еднасці. Толькі тады мы вартыя, калі моцна аб'яднаныя.

Мы адно, яшчэ жывое дрэва. Таму заўчасна нельга драбніць яго на галінкі — свядомых беларусаў, тутэйшых, праваслаўных, праваслаўных палякаў, украінцаў, русінаў і іншых. Аднаго мы племя, веры, традыцыі, адна ў нас этнічная тэрыторыя, адна гісторыя. Яшчэ і сёння на аснове моўных адрозненняў даецца акрэсліць, з якой хто вёскі, прынамсі на роднай мне Бельшчыне. Але ці ж гэта прычына для разладу?

Няма таксама асаблівага сэнсу нашым элітам дзяліцца паводле партыйных прынцыпаў — на сацыял-дэмакратаў, лібералаў, кансерватараў, зялёных ды іншых. Гэты падзел робіцца малаважным, калі цвяроза глянуць на ўсе нацыянальныя пагрозы.

Найшырэйшая прастора для кансалідацыі ў вядомых рэаліях — гэта праваслаўе. У ім асаблівая пашана належыць кірыліцы. Кірыліца — гэта нешта больш як толькі алфавіт. Гэта сімвал нашай гісторыі, духоўнай еднасці.

Паланізацыя (латынізацыя) Царквы не гарантуе захавання праваслаўнага веравызнання. Самай вялікай апорай і аркай для Царквы з'яўляецца тут менавіта беларуская мова. Забыць матчыну мову — гэта крок да знікнення.

Трэба шмат адвагі ў сваім „я“, мужнасці ў адносінах да іншых. Трэба яшчэ баяцца неразумнасці і блізарукасці.

У думках-намерах і творчым дзеянні пачэснае месца няхай займае ўражлівасць. Мысленне без уражлівасці, вядома ж, вядзе да паняволення і поўнай асіміляцыі.

Юры Баена

27.08.1995

ШТО З АСВЕТАЙ І КУЛЬТУРАЙ?

„Беларускі народны ўніверсітэт“

Фарміраванне нацыянальнай свядомасці гэта працэс доўгі і даволі складаны. У нашым, беларускім варыянце ён яшчэ з многіх прычын не закончаны. Адной з такіх прычын з’яўляецца недастатковае веданне сваёй гісторыі, літаратуры ці культуры наогул.

З прапановай беларускай самаадукацыйнай школы не раз выступаў Лёнік Тарасэвіч. Яго падтрымалі беластоцкія студэнты: Данка Мароз, Алесь Карпюк, Альжбета Ваўранюк, Юрка Каліна. „І слова стала целам“. Іхнія намаганні ў рэшце рэшт здзейсніліся. У лютым гэтага года распачаў рэгулярную працу „Беларускі народны ўніверсітэт“. Ад гэтай пары амаль кожную пятніцу ў памяшканні ГП БГКТ у Беластоку чытаюцца лекцыі па беларускай мове і роднай гісторыі. Лектарамі з’яўляюцца выдатныя спецыялісты. Гісторыю ў нас выкладалі: Васіль Сакоўскі — настаўнік з Гайнаўскага беларускага ліцэя, літаратар Сакрат Яновіч, браты Антось і Яўген Мірановічы — навуковыя супрацоўнікі Філіяла Варшаўскага ўніверсітэта і вядомы наш гісторык д-р Юрка Туронак з Варшавы. Навучаннем роднай мовы пастаянна займаецца наша сяброўка, настаўніца беларускай мовы ў бэльскай „тройцы“ — Марылька Базылюк. „Універсітэт“ карыстаецца папулярнасцю сярод беластоцкай студэнцкай і працуючай моладзі. Часта можна пабачыць студэнтаў з Варшавы, а нават вучняў сярэдніх школ з Бельска-Падляскага. Слухачы „Універсітэта“ гэта своеасаблівая катэгорыя беларускай сучаснай моладзі. Многія ўпершыню пачынаюць вучыцца літаратурнай мове, роднай гісторыі, а іншыя, якім пашанцавала сутыкнуцца з беларусікамі ў беларускіх ліцэях, прыходзяць дзеля ўзбагачэння сваіх ведаў. Бо сапраўды, неканвенцыянальная форма лекцый, шырокі гістарычны абсяг прываблівае не аднаго. Лектары, як толькі могуць, стараюцца зацікавіць слухачоў і, трэба сказаць, што гэта ім поўнасьцю ўдаецца.

Родная мова і гісторыя гэта бадай галоўныя фактары будавання нацыянальнай свядомасці. У будучыні можна будзе падумаць аб пашырэнні тэматыкі лекцый, скажам, на гісторыю беларускай царквы ці літаратуры. Сёння астаецца толькі прывітаць ініцыятыву

„Беларускага народнага ўніверсітэта“, бо ў нашай рэчаіснасці моладзь не мае зашмат магчымасцей пазнаць родную гісторыю. Праўду кажучы, амаль увогуле такіх магчымасцей няма. Таму прыклад беластоцкіх студэнтаў асабліва заслугоўвае нашай увагі і ўдзячнасці. Зараз „Беларускі народны ўніверсітэт“ спыняе сваю працу ў сувязі з летнімі канікуламі; але ад кастрычніка ізноў пачнуцца рэгулярныя лекцыі.

Юрка Ляшчынскі

19.06.1988

Добраахвотнасць — прывілея?

Трапіў мне ў рукі ліпеньскі нумар (за 1988 г.) „Polityki“, у якім друкаваўся артыкул Е. Тамашэўскага „Mniejszości — temat wstydlivy“. Вельмі цаню публікацыі Е. Тамашэўскага, аднак з яго некаторымі меркаваннямі часам не магу згадзіцца. Вось хаця б і на тэму выказванняў у вышэйпамянутым артыкуле. Ежы Тамашэўскі, пішучы аб неабходнасці развіцця школьніцтва для нацыянальных меншасцей у Польшчы, пераконвае сваіх чытачоў, што гэтае развіццё павінна залежаць выключна ад добраахвотнасці. „Калі ніхто не пашле сваіх дзяцей у меншасныя школы, тады тыя школы падвергнуцца самаадвольнай ліквідацыі“, — гаворыць ён. І тут абуджаюцца мае сумненні. Хто ведае гісторыю і ўмее назіраць жыццё, здолее прывесці шматлікія прыклады, як пры дапамозе выпрабаваных спосабаў — і то зусім у недалёкім мінулым — розныя „арганізацыі“ дапамагалі людзям адракацца не толькі ад роднай мовы... (Пры нагодзе хачу прапанаваць чытачам пазнаёміцца з працай Віктара Ярмалковіча „Białoruska Chrześcijańska Demokracja“, надрукаванай у 11-12 нумары „Więzi“ ў 1986 годзе).

Разглядаючы праблемы нацыянальных меншасцей у сучасным свеце, мы не можам не заўважыць, што ў асноўным з’яўляюцца яны вельмі складанымі. Вядома, ва ўсіх цывілізаваных дзяржавах — і ў Польшчы таксама — пачатковая адукацыя з’яўляецца абавязковай. Ці трэба каго пераконваць, што калі б зрабіць навучанне дзяцей неабавязковым, то за выключэннем лічаных адзінак у грамадстве закрасавалася б масавая непісьменнасць? А чым з’яўляецца для народа і для дзяржавы непісьменнасць, усім таксама вядома. Дык чаму тады, калі згодна з канстытуцыяй усе грамадзяне быццам роўныя перад дзяржавай,

палякі сваёй мове вучыцца маюць абавязак, а, скажам, беларусы ў вывучэнні роднай мовы вымушаны карыстацца „прывілеяй” добраахвотнасці? Вынік такога стаўлення справы — абавязковае вывучэнне толькі дзяржаўнай мовы — гэта перспектыва непазбежнай асіміляцыі моўных меншасцей.

Часценька гаворыцца, што тое, ці меншасці паддадуцца асіміляцыі, залежыць толькі ад іх саміх, бо наша дзяржава тым, хто хоча захаваць сваю мову, культуру, не робіць перашкод. Пярэчыць не буду. Дзяржава перашкод не робіць — шкодзіць адсталасць, якую сённяшняе грамадства атрымала з мінуўшчыны разам з феадальнымі традыцыямі і поглядамі, з недахопамі ў выхаванні, а часам і з яўнымі, у некаторых кругах, праявамі неталерантнасці. І ўсяму гэтаму таксама ніхто ў працягласці, здаецца, перашкод не робіць... рашучых, вядома. Старажытныя грэкі гаварылі: людзі ненавідзяць тых, каго крыўдзяць. Гэта мудрасць, як і крыніцы суседскіх канфліктаў, пачатак бяруць у далёкай гісторыі. Каб усё гэта зразумець, трэба ведаць гісторыю. Але тады і вывад зрабіць неабходным аказалася б...

Нацыянальныя меншасці, не толькі ў Польшчы, сустракаюцца з цяжкасцямі. Але якая з гэтага пацеха? Ежы Тамашэўскі ў сваёй публікацыі прыводзіць урыўкі пісем, у якіх гаворыцца і пра абмежаванасць свабод польскай нацыянальнай меншасці ў некаторых краінах. Як у сярэднявекі... усе супроць усіх. Што ж, чалавецтва, хаця яно ўжо і на парозе ў дваццаць першае стагоддзе, стагоддзе, бадай, яшчэ больш апантанага разгону цывілізацыі, чым адыходзячае, а вось у імкненні да „прагрэсу”, здаецца, не заўважае, што губляе сваю чалавечнасць ды з любасцю надалей займаецца прыгнятаннем людзей — братоў сваіх. Ці чалавек заўсёды мусіць быць толькі нявольнікам як не іншых людзей, то ўсяго таго, што сам прыдумаў? Пара, каб усе дзяржавы пачалі як мага хутчэй і як мага найбольшыя сродкі прызначаць на развіццё гуманізму і даводзіць да таго ўрэшце, каб раўнапраўе між людзьмі стала не толькі на словах... Думаю, варта над гэтым задумацца хаця б з нагоды 40-вой гадавіны абвяшчэння „Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека”.

Анатоль Маўчун

18.06.1989

Клопаты з роднай мовай

Пачатковыя школы, у якіх навучаецца беларуская мова, знаходзяцца ў двух гарадах і ў пятнаццаці гмінах Беластоцчыны. Аналіз стану навучання беларускай мовы паказвае, што лік вучняў сістэматычна падае. Напрыклад, у 1983/84 навучальным годзе роднай мове вучылася 3 708 вучняў, а зараз (1989/90) ужо толькі 3 265. Лік навучэнцаў паменшыўся на 443 вучні (12 %). Прычыны гэтага наступныя: дэмаграфічная дэпрэсія на вёсцы, міграцыя вясковай моладзі ў гарады, абываковы адносіны многіх бацькоў да роднай мовы. У некаторых гмінах (Міхалова, Крынікі, Шудзялава) бацькі-беларусы не патрабуюць арганізаваць навучанне беларускай мовы для сваіх дзяцей. У двух ліцэях (Бельск-Падляшскі і Гайнаўка) ёсць 22 класы, у якіх вучацца 663 вучні.

Беларускую мову выкладае 88 настаўнікаў. У гэтым ліку 18 чалавек мае вышэйшую адукацыю. 44,6 прац. настаўнікаў маюць поўную кваліфікацыю для навучання беларускай мовы. Кадровая сітуацыя ў будучыні пагоршыцца, бо 20 настаўнікаў ужо ў пенсійным узросце і кожны год 6-7 настаўнікаў адыходзіць на пенсію. Зараз амаль няма наплыву новых кадраў. Вельмі мала выпускнікоў кафедры беларускай філалогіі Варшаўскага ўніверсітэта трапляе ў вясковыя школы.

Прынцып добраахвотнасці будзе і ў далейшым прычынай таго, што вучні могуць адмаўляцца ад урокаў роднай мовы, а бацькі з гэтым будуць мірыцца. Што датычыць школьных будынкаў, то сітуацыя не такая ўжо і дрэнная. Не ведаю, адкуль узяў Яўген Мірановіч інфармацыю на гэтую тэму, пішучы ў бюлетэні „Нашы навіны“ з лютага 1990 г. што: „Większość sal w szkołach wiejskich to wynajęte nieprzystdatne do potrzeb szkolnictwa pomieszczenia“. А фактычна выглядае гэта так: на 45 школ, у якіх навучаецца беларуская мова, вельмі добрыя ўмовы мае 18 школ, добрыя — 16, пасрэдняя — 9 і кепскія — 2 (у Орлі і Кляшчэлях). Ніводная школа не карыстаецца прыватнымі кватэрамі ці будынкамі. У гэтым годзе ў Саках у сувязі з капітальным рамонтам школы вучні вучацца ў часовых памяшканнях. У апошнія гады пабудавана або разбудавана 9 школ, будуюцца — 2 (Орля і Навакорнін) і разбудоўваюцца 3 школы. У найгоршых памяшкальных умовах працуюць беларускі ліцэй у Гайнаўцы і школа ў Кляшчэлях.

Беларускія школы адчуваюць велізарны недахоп рознага тыпу дапаможнікаў, пачынаючы ад літаратуры, канчаючы на відэакасетах, ксераксах і іншых тэхнічных навінках. Такія дапаможнікі маглі б зрабіць урокі роднай мовы больш займальнымі, а гэта важнае, калі навучанне роднай мовы ў нас неабавязковае.

Янка Зенюк

22.04.1990

Заангажаванне перш за ўсё

18 лістапада бягучага года ў Пачатковай школе н-р 3 у Бельску-Падляшскім адбылася канферэнцыя настаўнікаў беларускай мовы. Вяла яе шматгадовы, вопытны метадыст Тамара Русачык.

Найбольш месца ў канферэнцыі было адведзена вершам Максіма Багдановіча, 100-годдзе з дня нараджэння якога прыпадае сёлета. Гэтую тэму дасканала прадставіла, выкарыстоўваючы розныя прыёмы і дапаможнікі, Тамара Русачык. Доклад і экспанаты, сабраныя ў кабінце беларускай мовы, зрабілі на прысутных незабыўнае ўражанне.

Апрача асноўнай былі абмеркаваны яшчэ тэмы: „Праблематыка новых крытэрыяў ацэнкі вучня“, „Як працаваць са слоўнікам і ўзбагачаць лексікальныя веды вучняў пачатковых класаў“.

Сваім вопытам у правядзенні цікавых урокаў падзяліліся настаўніцы Анна Шыманская з Орлі і Галена Тапалянская з Трасцянікі. Заахвочвалі яны да большага заангажавання на культурнай ніве. Закраналі таксама тэму аўтарскіх сустрэч у школах. Сёлета актыўна праводзіць іх толькі адзін беластоцкі пісьменнік, член Беларускага літаратурнага аб'яднання „Белавежа“. Пабываў ён у школах у Ляўкове, Нараўцы, Семяноўцы, Лешуках, Трасцяніцы, Ласінцы і Новым Беразове. Усюды карысталіся яны вялікім зацікаўленнем.

Настаўнікам неабходныя матэрыялы па метадыцы навучання беларускай мовы. Дапамагчы ім у іх атрыманні паабяцалі намеснік старшыні Галоўнага праўлення БГКТ Ян Сычэўскі і дырэктар Ваяводскага метадычнага асяродка д-р Аляксандр Малеша.

Метадыст Т. Русачык заахвочвала настаўнікаў да штудзіравання на Кафедры беларускай мовы Варшаўскага універсітэта. Неабходна арганізаваць курсы для настаўнікаў-беларусістаў у час летніх каникулаў у Мінску. У мінулым годзе іх не было.

Была створана Асветная камісія ў складзе: Тамара Русачык

(Бельск), Вольга Сянкевіч (Гайнаўка), Анна Шыманская (Орля), Ніна Абрамюк (Нарва), Васіль Сегень (Стары Корнін), Галена Тапалянская (Трасцянка). Правядзе яна ацэнку некаторых падручнікаў.

Сакратар ГП БГКТ Валянціна Ласкевіч расказала пра конкурсы для школьнай моладзі: дэкламатарскі, песенны, а таксама вучнёўскіх драмгурткаў.

Янка Целушэцкі

1.12.1991

У асветнай камісіі РБА

3 студзеня 1992 года ў Беластоку адбылося пасяджэнне камісіі па справах кантактаў з асветнымі ўладамі, якую курыруе Рада беларускіх арганізацыяў. Ідэя камісіі ўзнікла на канферэнцыі школьнага асяроддзя, якая адбылася 14 чэрвеня 1991 г. у Бельску-Падляшскім з ініцыятывы беларускіх арганізацыяў. Удзельнікі канферэнцыі акрэслілі мэты дзеяння камісіі і даручылі Віктару Стахвюку стварыць яе згодна з воляй прысутных.

У Камісіі дзейнічаюць: Яўгенія Васілюк — дырэктар школы ў Орлі, Васіль Дамброўскі — дырэктар Беларускага ліцэя ў Гайнаўцы, Славамір Іванюк — старшыня тэрытарыяльнай рады БДА ў Бельску, Алег Латышонак — зараз старшыня Галоўнай рады БДА, Зінаіда Навіцкая — дырэктар Беларускага ліцэя ў Бельску, Андрэй Сцепанюк — настаўнік беларускай мовы, Барбара Кучынская — прэзідэнт БАС, Віктар Стахвюк — упаўнаможаны старшыня камісіі.

Падчас пасяджэння была складзена справаздача аб дзейнасці, між іншым, аб падпісанні дамоў з асветна-адукацыйнымі ўладамі Беларусі аб вучобе беларускай моладзі з Беласточчыны ў вышэйшых навучальных установах, а таксама аб рэалізацыі пастулатаў школьных асяроддзяў у справе кадравых змен. Вяравілася таксама адмоўная тэндэнцыя, якая супярэчыць духу дэмакратычных пераменаў у краіне ў дзеяннях асветных улад нашага рэгіёна пры змене дырэктараў школ.

У справе вучобы нашай моладзі ў вышэйшых навучальных установах на Беларусі былі прыняты наступныя крытэрыі кваліфікацыі кандыдатаў:

— сярэдняя ацэнка — 3,7;

— ацэнка па асноўным прадмеце, калі ён адзін — пяць (5), а ка-

лі іх больш — чатыры (4);

— моладзь, якая не вывучае беларускую мову, абавязана здаць экзамен па мове перад матуральнай камісіяй аднаго з беларускіх ліцэяў;

— моладзь павінна разумець сэнс сваёй вучобы ў Беларусі і спадзяванні, з гэтым звязаныя, ад беларусаў Беласточчыны.

Камісія таксама намеціла план прыёму нашай моладзі ў навучальныя ўстановы Беларусі. З увагі на тое, што ўзрасло зацікаўленне вучобай на Бацькаўшчыне, якое перавышае мінулагоднія пагадненні з міністэрствамі, камісія рыхтуецца да перамоў з адноснымі ўладамі Рэспублікі Беларусь.

Віктар Стахвюк

9.02.1992

Што з цэнтрам беларускай культуры?

З інфармацыі ў „Часопісе” вынікае, што з боку Рэспублікі Беларусь выйшла ініцыятыва стварыць Цэнтр беларускай культуры ў Гайнаўцы.

Справа Цэнтра беларускай культуры цягнецца ўжо добрых некалькі гадоў. Для ўсіх свядомых беларусаў існаванне ЦБК з’яўляецца неабходным. Маю тут на думцы свядомых беларусаў у Польшчы, бо стварэнне ЦБК у Рэспубліцы Беларусь — гэта як бы справа недарэчная. Але калі, як піша „Часопіс”, 30% жыхароў Беларусі хоча прылучыць Беларусь да Расіі, тады такі цэнтр у Мінску быў бы мэтазгодны. Не ведаю, якія аргументы скарысталі гайнаўскія дзеячы, каб пераканаць пасла РБ у Польшчы Ул. Сянько стварыць Цэнтр беларускай культуры ў Гайнаўцы. Думаю, што дыскусія аб цэнтры павінна быць публічнай; усё ж справа датычыць усіх нас, беларусаў, а не толькі дзеячаў. Аднак факта, што ўжо ў Гайнаўцы стаіць агромністы будынак Беларускага музея, у якім можна было б размясціць цэнтр, недастаткова! Ці хтосьці падумаў, якія людзі будуць ствараць цэнтр у Гайнаўцы? Хто будзе там штодзень займацца нашай культурай? У Гайнаўцы, апрача будынка і спадара Канстанціна Майсені, іншых людзей не відаць, бо калі б былі, дык неяк выявіліся б на публічным форуме нашага беларускага існавання ў РП. Калі б моцнай была беларускасць у Гайнаўцы, бо думаю, што 70-80% жыхароў Гайнаўкі — гэта беларусы, то ў школах беларускай мове вучылася б з 60-70% дзяцей, а не лічаныя вучні.

Я думаю, што гайнаўскія дзеячы, ствараючы ў сябе ЦБК, толькі сабе арганізуюць месцы працы. А гэта не так. Для існавання Цэнт-ра патрэбны не дзеячы, але спецыялісты, якіх у Гайнаўцы проста няма. Дзіўна, што аб гэтым не падумаў пасол Ул. Сянько. Калі нехта думае, што цэнтр павядуць спецыялісты з Рэспублікі Беларусь, дык кепска думае. Яны там, на месцы ў РБ, павінны весці сваю працу, а тут маем сваіх беларускіх спецыялістаў, якія паспяхова могуць займацца беларускай культурай Беластоцчыны. Гэта не значыць, што не трэба, каб РБ успамагала дзейнасць Цэнтра, але яго існаванне мае быць аўтаномнае, і не можа быць залежнае ад чыноўнікаў з Мінска ці пасольства ў Варшаве.

Фінансавай падставай існавання Цэнтра можа быць толькі бюджэт РП.

Трэба голасна падумаць над статутам такога Цэнтра. Не можа ён стаць згуртаваннем „Нівы“, „Часопіса“, БАС, БГКТ, БДА, „Белавежы“, ЗБМ і астатніх арганізацый. Цэнтру, апроча людзей, патрэбна канцэпцыя, неабмежаваная вузкім абсягам дзейнасці, якая зводзілася б да школьніцтва, гісторыі, выдавецкай дзейнасці... Канцэпцыю трэба выпрацаваць, узяўшы пад увагу нашы магчымасці і патрэбы.

Калі будзе ажыццяўляцца ідэя Цэнтра ў Беластоку, тады, думаю, „Ніва“ распачне дыскусію над канцэпцыяй цэнтра беларускай культуры.

Міхась Махнацкі

30.01.1994

Што з нашай культурай і асветай

На старонках „Нівы“ і іншых газет, а таксама па радыё вельмі часта ўздымаецца пытанне культуры і асветы ў нашым асяроддзі. І хаця пры гэтай нагодзе выяўляюцца розныя, нават процілеглыя пазіцыі, дык трэба сказаць, што ўсе маюць рацыю. На працягу апошніх чатырох гадоў палітычная і грамадская сітуацыя так дыяметральна памянлася, што нам усім трэба перайсці на новы спосаб мыслення, на новы стыль дзейнасці. Аднак дзеля гэтага патрэбны грошы, грошы і яшчэ раз грошы! Адкуль іх узяць? Дзе знайсці людзей, якія змогуць працаваць у змененай палітычна-грамадскай абстаноўцы? БГКТ не атрымоўвае ўжо грошай на штаты, арэнду памяшканняў і іншыя арганіза-

цыйныя патрэбы. Цяпер можа яно спадзявацца толькі на фінансавую падтрымку канкрэтных мерапрыемстваў і то не ўсіх, а часта здараецца, што патрэбныя грошы паступаюць нетэрмінова. Іншыя беларускія арганізацыі, якія так шумна заявілі аб сваім з'яўленні, цяпер быццам бы задыхнуліся. На арэне грамадскае дзейнасці засталася адно БГКТ, якое, нягледзячы на адмоўнае стаўленне да яго іншых беларускіх арганізацый, узяло на сябе, зрэшты, згодна са статутам, абавязак весці культурную і асветную дзейнасць.

Восенню мінулага года (7 лістапада) у Галоўным праўленні БГКТ адбыўся пленум, прысвечаны падвядзенню вынікаў папярэдняга культурна-асветнага года і наметцы плана дзейнасці на 1994 г. Да ўдзелу ў пасяджэнні было запрошана шмат людзей. Запрашэнні былі накіраваны да ўлад гарадоў і гмін, у якіх пражывае беларускае насельніцтва, да прадстаўнікоў асяродкаў культуры і асветы ў тых мясцовасцях, да членаў хораў і калектываў, якія дзейнічаюць на Беласточчыне, да аддзелаў БГКТ. На жаль, гмінныя ўправы і асяродкі культуры не праявілі большага зацікаўлення пленумам. На пасяджэнні прысутнічалі прэзідэнт горада Беластока Лех Руткоўскі, віцэкуратар асветы Ежы Замбжыцкі, дырэктар Ваяводскага асяродка анімацыі культуры Казімеж Дэркоўскі і, калі не памыляюся, толькі адзін воіт.

Справаздачу з дзейнасці ў галіне культуры ў 1993 г. зачытаў старшыня ГП БГКТ Янка Сычэўскі. Таварыства традыцыйна арганізавала дэкламатарскі конкурс для вучняў падставовых школ. Раённыя агляды, а потым фінал конкурсу ўпершыню адбыліся ў Беларускаму музеі ў Гайнаўцы, а цэнтральны агляд спалучаны быў з навагодняй ёлкай, на якую былі запрошаны ўсе дзеці з Гайнаўкі, што вывучаюць беларускую мову. Чарговыя мерапрыемствы — гэта дэкламатарскі агляд-конкурс для моладзі (ліцэістаў і працоўнай) „Сцэнічнае слова“, агляд „Беларуская песня '93“ (раённыя элімінацыі і гала-канцэрты ў філармоніі), агляды школьных тэатральных і песенных калектываў. Трэба адзначыць, што ў справаздачным перыядзе зацікаўленне дзяцей і моладзі прапанаванымі мерапрыемствамі было большае, чым год раней. Гэта добра сведчыць аб настаўніках і арганізатарам з некаторых асяродкаў культуры.

Новымі формамі ў дзейнасці БГКТ былі міжнародная навуковая канферэнцыя „Дарога да ўзаемнасці“ і міжнародны фестываль белару-

скай і польскай песні „Беласток — Гродна” ў Беластоку. У 1994 годзе гаспадаром гэтага фестывалю будзе Гродна.

— Трэба таксама прыгадаць фэсты, якія праводзіліся дзякуючы аграмаднай актыўнасці шырокага актыву нашай арганізацыі і пры выдатнай дапамозе гмінных самаўрадаў, — сказаў Янка Сычэўскі. — Фэсты адбыліся ў Свінароях і Тыкаціне, у Дуброве-Беластоцкай і Саколцы, у Пашкоўшчыне і Гайнаўцы, у Кляшчэлях і Сямятычах, у Нарве і Гарадку, у Вярстоку і Чыжах, а таксама Купалле ў Белавежы. Фэст у Бельску-Падляшскім арганізаваны быў намаганнямі мясцовага аддзела БГКТ.

На столькі хапіла нам сіл і сродкаў. На жаль, фэст не адбыўся ў гміне Міхалова, паколькі ўлады гэтай гміны не праявілі ніякага зацікаўлення нашай прапановай. Карыстаючыся нагодай, дзякую ўсім арганізатарам і суарганізатарам, а асабліва членам хораў і калектываў, якія, нягледзячы на свае жыццёвыя праблемы, летнімі нядзелямі радалі нашае беларускае асяроддзе. Трэба падзякаваць таксама культурным установам Гродзеншчыны, якія накіравалі ў нашыя калектывы многа музычных інструктараў. Дзякуючы ім, павысіўся мастацкі ўзровень нашых калектываў.

Кошт прабывання замежных інструктараў нясуць гмінныя ўправы. У мінулым годзе адбыліся таксама два важныя мерапрыемствы: Свята беларускай песні ў Беластоку і адкрыццё святліцы ў Старым Беразове. Пры нагодзе хачу пацешыць шануюнага Грышу Мароза, што ў гэтым годзе ў Старым Беразове фэст адбудзецца. „Жыхары гэтай вёскі сваёй ахвярнасцю пры пабудове свайго дома культуры поўнасцю заслужылі на тое, каб наладзіць ім фэст у першую чаргу”, — пачуў я ад вайта гміны Гайнаўка, спадарыні Вольгі Рыгаровіч.

З праектам плана мерапрыемстваў на 1994 г. удзельнікаў пленума пазнаёміла сакратар ГП БГКТ Валянціна Ласкевіч. З увагі на фінансавы цяжкасці не прадбачваецца павелічэнне колькасці імпрэз арганізаваных Таварыствам. Будуць, аднак, працягвацца тыя формы дзейнасці, што і ў 1993 годзе. Фэсты будуць ладзіцца там, дзе будзе зацікаўленне такой формай культурнай дзейнасці з боку мясцовых улад. Напрыклад, у 1994 г. упершыню адбудзецца фэст у гміне Крынкі, бо ёсць там такое жаданне. З дэталёвым календаром мерапрыемстваў на 1994 год можна пазнаёміцца ў сакратарыяце ГП БГКТ.

Намеснік старшыні ГП БГКТ Тамара Русачык у сваім выступленні аднеслася да пытання навучання беларускай мовы ў нашых школах. Сцвердзіла яна, што колькасць навучэнцаў, як і ўзровень навучання нікога не задавальняюць. Адзначыла яна таксама, што можа не ва ўсіх школах, але наогул зацікаўленне роднай мовай расце. На жаль, у некаторых школах беларускай мове вучаць настаўнікі без падрыхтоўкі, калі — і такія кур'ёзы здараюцца — выпускнікі кафедры беларускай філалогіі вучаць іншых прадметаў. Апрача адпаведных законаў — а такія ў нас ёсць — патрэбны сапраўдная прыхільнасць дырэктараў, сур'ёзны падыход усіх настаўнікаў і зацікаўленне саміх бацькоў. Мабыць, не ўсе ўсведамляюць сабе рост зацікаўлення беларускацю і то не толькі ў Польшчы. Зараз адкрываюцца новыя кафедры беларускай філалогіі — і то ў такіх асяродках як Люблін, Кракаў, Жэшаў, Ольштын, Кельцы. Беларускаю мову вывучаюць на курсах вайскоўцы, паліцыянты і мытнікі.

На пленуме, як заўсёды, было яшчэ многа іншых выказванняў, пытанняў і заўваг. Усе яны будуць улічаны ў бягучай працы Таварыства.

На маю думку, усе мы павінны ўсвядоміць, што БГКТ са сваімі сціплымі сродкамі не зможа поўнасцю весці і развіваць культурную дзейнасць у нашым асяроддзі. Абмяжоўваюць яе эканамічныя цяжкасці і змяншэнне актыўнасці арганізацыі. У такой сітуацыі абавязак анімацыі беларускай культуры павінны ўзяць на сябе гмінныя і гарадскія культурныя ўстановы ў тых мясцовасцях, дзе пражывае беларускае насельніцтва. Там мы плацім падаткі і там, менавіта, у бюджэце павінны быць прадугледжаны грошы на культуру мясцовага насельніцтва. Цяпер у многіх асяродках культуры так і робіцца. Самаўрады павінны ў сваіх планах прадбачыць сродкі на масавую культуру. Гэта ад іх залежыць, ці ў гмінным асяродку культуры будуць гучаць беларуская мова і беларускія песні і ці ў бібліятэках чытач знойдзе кніжкі, газеты і часопісы на беларускай мове. Ад бурмістраў, войтаў, дырэктараў школ і асветна-культурных устаноў павінны мы патрабаваць выканання нашых правоў. Яны не толькі гарантаваныя Канстытуцыяй Рэчы Паспалітай Польскай, але таксама дакументамі Еўрапейскага Саюза і Хельсінскага камітэта. Усё гэта павінны мы перадумаць перад выбарамі ў гмінныя і гарадскія самаўрады, ды знайсці такіх прадстаўні-

коў, якія змогуць паспяхова вырашыць усё складанасці жыцця, асветы і культуры нашага беларускага насельніцтва, якія будуць дбаць аб эканамічным развіцці нашага рэгіёна.

Міхал Голуб,

Гайнаўка

PS. Пры нагодзе хачу дадаць, што ведаць беларускую мову — гэта вельмі практычная справа. З суседям — якім з’яўляецца Рэспубліка Беларусь — добра весці размовы па-беларуску і ў дыпламатыі, і ў гандлі, і ў шырокіх кантактах. Беларускую мову павінен вывучаць кожны, хто хоча адыграць важную ролю ў жыцці нашай краіны.

М. Г.

6.02.1994

Дбайма пра нацыянальную тоеснасць

„Ніву” чытаю даволі рэгулярна, залежна ад месца прабывання. Ад двух гадоў, пасля пераходу на пенсію, па 4-6 месяцаў жыву на вёсцы, у Тафілаўцах, у доме маіх бацькоў. Сам я „тутэйшы” і жыву праблемамі, якія турбуюць людзей у вёсцы, гміне, Гайнаўцы, Бельску. У 1954 г. стаў я выпускніком беларускага класа Педагагічнага ліцэя ў Бельску-Падляшскім, пасля вучыўся ў Ленінградзе. Супрацоўнічаў я і сябраваў з рэдактарамі Аляксеем Карпюком, Міхасём Хмялеўскім, Пятром Чэрнякевічам. У 60-х гадах, праездам з Ольштына, заўсёды заходзіў у рэдакцыю.

Магу сказаць, што недзе ад 1948-1949 гадоў свядома ўдзельнічаю ў грамадска-палітычным жыцці. Мая біяграфія — тыповая для сялянскага сына. Нарадзіўся я ў 1934 годзе і помню так час „панскай Польшчы”, як і ўваход савецкіх войск у верасні 1939 г., пазнейшую акупацыю, партызанку, вызваленне і час Народнай Польшчы. У 1949 г. уступіў у ЗМП, а ў 1952 г. — у ПАРП, якой членам аставаўся я аж да апошняга З’езду. Верыў я ў сэнс сваёй працы, верыў у людзей, быў і рамантыкам, і ідэалістам, і рэалістам.

Пасля пераходу на пенсію стараюся ўтрымоўваць свой бацькоўскі дом — частку свайго жыцця і помнік Бацькам. І ўсё больш захапляюся Імі і шаную Іх. У 1938-1941 гадах перажылі яны два пажары: як яны здолелі адбудавацца, выхаваць чацвёрку дзяцей, гаспадаруючы на цараспалосіцы з сарака ўчасткаў, да таго ж яшчэ аплачваючы ўсе падаткі?! Помню ўсё гэта, бо памагаў я таксама, ці то пасучы дабы-

так, ці памагаючы ў полі. І не саромяюся таго, што я — „тутэйшы”. Апрача працы пры доме, многа раздумваю.

Удзельнічаю ў грамадска-палітычным жыцці як неадродная ў поглядах і дзеянні крупіна СЛД. Наглядаю за праходзячай трансфармацыяй, у якой бачу і станоўчыя, і адмоўныя з’явы. Не мінаюць яны і „Ніву”, і яшчэ пару гадоў таму невядома было ў якім напрамку яна пойдзе. Відаць было прыкметы дзіцячай хваробы, рассяянне актыву згуртаванага вакол „Нівы” і БГКТ. Возьмем, для прыкладу, апошнія выбары ў Сейм: чытаў я ў беларускім друку артыкулы, у якіх ацэньваліся іх вынікі — усе былі віноўнымі апрача „нас”. Як магло быць іначай, калі аднаго дня прыходзіў солтыс за падтрымкай спіску Праваслаўных, а праз некалькі дзён з’яўляўся другі актывіст, які агітаваў за спіскам БДА?! Не разумею гэтага. Маю ж нядрэнных прадстаўнікоў у Сейме і Сенаце і трэба іх выкарыстоўваць для вырашэння найважнейшых праблемаў Беларускай, у тым ліку праблемаў беларусаў і праваслаўных. Толькі трэба гэта рабіць комплексна, без адчужання і мараў пра нейкую адрознасць і аўтаномію, без барацьбы з паланізацыяй і русіфікацыяй, рэлігійнага ці нацыянальнага супрацьстаяння. Былі мы, ёсць і будзем! Наш лёс звязаны з Польшчай і Беларускай. Дбайма пра мову, звычаі, культуру — з’яўляемся паўнапраўнымі грамадзянамі Рэчы Паспалітай! Дбайма пра нацыянальную тоеснасць і змагаймся супраць спроб дыскрымінацыі, нягледзячы на іх паходжанне.

Стымулам да напісання гэтай рэфлексіі стала змаганне за захаванне памяшканняў БГКТ у Беластоку. Некалькі тыдняў таму тэлебачанне паказала старшыню Сычэўскага (сябра з Педліцэя ў Бельску) і прэзідэнта Беластока. Пан прэзідэнт ласкава сказаў: „А што ж гэта за культура, якая ад страты аднаго памяшкання так збяднее?” (цытую па памяці). З цэнтральнага друку ведаю, што ў Беластоку самаўрадавыя выбары выйгралі групы, якія родам з „Салідарнасці” — тае, якая змагаецца за ўладу, а не тае, якая змагаецца за справы працоўных людзей. Уладам Беластока, сталіцы рэгіёна багатага нацыянальнымі меншасцямі, нельга не бачыць, што памяшканні БГКТ, само Таварыства, „Ніва”, многія стваральнікі культуры — гэта частка цывілізацыі, гісторыі, сучаснасці і будучыні Беларускай. Гэта адзін з колераў цэлай рэгіянальнай вясёлкі. На месцы ўлад гэтага горада я не ствараў бы праблемы з прычыны задоўжанасці, а ду-

маў бы як супольна знайсці сродкі для выходу з сітуацыі. Адзначу яшчэ, што беларуская культура з'яўляецца інтэгральнай часткай культуры Беласточчыны. Гэта і культура матэрыяльная, і духовая, і традыцыі. Гэта і тэатр імя А. Вянгеркі, і Лялечны тэатр, і фестываль царкоўнай музыкі. Гэта і „Канпелька“ Эдварда Рэдлінскага, і „Пожня“ Васіля Петручука. Носьбітамі і стваральнікамі гэтай культуры з'яўляюцца і людзі простыя, „тутэйшыя“, і пісьменнікі, і мастакі, і будаўнікі, і паэты, і песняры. Варта пра гэта помніць.

Сяргей Корч,

Ольштын

14.05.1995

НЕСПАКОЙ НА ВЁСЦЫ

Хрышчоны ўдаўся ў татулку

Шмат каму вядома, што ў нашай ваколіцы будуець вадасховішча. Каля нашых Рыбакоў узводзяць плаціну. Пясок на яе возяць з Рудніцкага палетка. Каля нашай вёскі праязджаюць сотні разоў у дзень усялякія грузавыя машыны: „мазы“, „кразы“ і „камазы“. Блізка ад нас прыстань будуець, і туды матэрыял давозяць і то ўжо праз нашу вуліцу. Ад гэтых цяжкіх машынаў з вялізным грузам не толькі дрыжаць вокны і сцены ў нашых хатах, але яшчэ і спляжылі яны нам вуліцу, знішчылі вадасцёкавыя трубы, масткі. Таму веснавыя воды з палеткаў цяпер заліваюць нашу вёску, а тая наша вуліца зрабілася падобнай на роўякі. Вуліцу гэту ізноў перакапалі, бо правялі нам водаправод. Даволі нядбайна, зрэшты, бо водаправодныя трубы паклалі занадта плытка ў зямлю, ўзімку вада ў іх пазамярзала і паразрывала трубы, прабілася наверх. Тады адагравалі зямлю, каб паладзіць аварыі. Потым гэтых аварыяў аказалася больш, у васьмі месцах, і трэба было ўсю галоўную лінію будаваць нанова.

Скончылася бяда з вадою, прыехалі манцёры змяняць драўляныя тэлефонныя слупы на бетонныя. Гэта пазбавіла нас святла. Манцёры ўзяліся нешта рабіць, навазіўшы матэрыялаў. Людзі сыхліся паглядзець, а Аляксандр Хлябіч, мой хрышчоны, рады людзям дапамагчы. Гавораць, што ў свайго татулку ён удаўся. Вось ён і сказаў: давайце паможам ім, то хутчэй святло тое будзе нам. Ну, і мы пачалі дапамагаць: спілавалі каштан, тры вялікія бярозы, якія перашкаджалі лініі,

рабілі ўсё тое, дзе не былі патрэбны спецыялісты. Таму ўсяго двое сутак пабылі мы без святла. Манцёры часта хвалілі нас, нашу вёску Рыбакі! А ўсё таму так сталася, што хрышчоны ўдаўся ў татульку. Тады я напраўду зразумеў, што сказаў той манцёр, гаворачы мне: усё будзе залежаць ад людзей ваших.

Як крыху зямля на нашай вуліцы зляглася, пачалі цягнуць праз яе каналізацыю ад Багнюкоў, з ачышчальні для гатэля. Правялі яны яе пад Рыбакі, а тут гара, на якой стаіць школа. Ад поўначы там строма і растуць сосны, прывезеная землекапалка, хоць і вялізная, не змагла так высока кідаць зямлю. А ад паўднёвага ж боку — стаяць будынкі, няма як развярнуцца-разгарнуцца. І не наваліш зямлі на дарогу, бо па ёй рух вялікі сунецца. Трэба было выкапаную зямлю адразу адвозіць машынамі, а затым ізноў прывозіць (каб было чым засыпаць роў для каналізацыі тае). А капаць трэба было якіх шэсць метраў глыбіні і столькі ж метраў шырыні, таму што пясок абвальваўся. А некаторыя ж хаты вельмі блізка вуліцы стаяць! Мы думалі, што з тыдзень не будзе як выехаць са свайго панадворка.

Але ўсё скончылася шчасліва: і платы засталіся на сваім месцы, і каналізацыю тую ўрэшце неяк правялі як трэба.

Фёдар Хлябіч

18.05.1986

Каб быў сэнс работы

У Дубічах-Царкоўных будзе водаправод. Цягне яго фірма „Вадароль“, але так, што гэтая добрая справа адбываецца ў не вельмі каб добрым настроі. Будаўнікі не лічацца з маёмасцю гаспадароў, бывае, што знішчаюць яны агароды і садовыя дрэвы, якія знаходзяцца блізка вуліцы (для пракладкі гэтага ж водаправода). А найбольш непаразуменняў выклікае тое, што не кожнаму гэтак руйнуюць яны сваёй работаю тыя агароды і платы; насупраць некаторых хат і пляцоў водаправод той пракладваюць аднак пад тратуарам. Словам, землекапалкі і бульдозеры буяняць, бы нейкая навалач, на цэлыя Дубічы-Царкоўныя, і ў нікога няма як дапытацца, чаму гэта адным столькі шкоды нароблена, а іншым — не, калі не лічыць укладвання нанова і сваімі рукамі разваленага ровам тратуара каля сядзібы. Гэта ўжо ў нас як бы традыцыя такая не шанавець людскай працы, лезці з машынамі дзе трэба і не трэба, каб толькі хутка і наўпрост!

Панішчаны прыгожыя агародчыкі. Зусім не лепей, а можа і горай маецца справа з выкапаным на рэчцы Арлянка разлівам ва ўрочышчы Бахматы. Гэтае штучнае возера захапіла сем гектараў вельмі добрых лугоў. Каштавала гэта — кажуць — каля пятнаццаці мільёнаў злых, а толку з таго не відаць.

Там глыбокі тарфянік, і возера тое, замест чыстае вады, пераўтварылася ў смярдзючую каламуць. Тады ваду спусцілі з возера; дно ачышчаюць вапнаю і яшчэ чымсьці пасыпваюць яго з такім разлікам, каб вада, урэшце, была чыстая. Каб купацца ў ім можна было, і рыбу гадаваць. Але, наўрад ці толк які з гэтым возерам будзе, не ў тым месцы, не на такой зямлі запланавалі яго нашы гора-спецыялісты. Курорт з яго, як бачу, не атрымаецца, а і нашым людзям на хваробу ён? Гаспадар наш столькі напрацуецца, што не ў галаве яму баўленне часу на пляжы...

За такія грошы, якія выдаткаваны па Бахматы, лепей што карыснейшае пабудавалі б у саміх Дубічах-Царкоўных ці ў ваколіцы. Во, школы ў нас акуратнай няма, школьнага будынка добрага не прыкакаць, дзеці вучацца ў вялікай цеснаце.

Саксаул

17.08.1986

Апошні раз у Боўтрыках

У адзін пагодлівы чэрвеньскі дзень, неяк пад вечар ужо, мела я на году пабыць у Боўтрыках, у той вёсцы, якая мае быць затоплена Сямноўскім вадасховішчам. Дзіўна адчувала я сябе, гледзячы на гэтую апусцелую мясцовасць. Нават брукаваная вуліца ў ёй пачынае зарастаць зеллем ды травой, так мала па ёй хто ходзіць, ездзіць. Сям-там яшчэ жывуць у Боўтрыках людзі, але не відаць па іх той радаснай, працавітай заклапочанасці, беганіны. Усю вёску як бы глынае прырода назад, паміж высозных дрэваў патанаюць хаты, будынкi. Недзе цвітуць яшчэ паненскія агародчыкі, пахне язінам. Не пачуеш ні смеху дзяўчат, ні вэрхалу дзяцей — ні дзяўчат, ні дзяцей тут проста ўжо няма. А старыя таксама ні з кім не гамоняць, бо і няма з кім, адны ад другіх жывуць далёка, праз шэраг хат і падворкаў. Яны — апошнія з магікан, сумныя і век свой дажываючыя. Баўтрычане павыязджалі ў Беласток жыць ці ў Гайнаўку, у блізкія Бандары, у якіх па-мястоваму наставілі „блёкаў” з усімі выгадамі.

У канцы пустынной вёскі ўбачыла я мураваны дом, у якім выдраны вокны, аблуплены дах, быццам пасля нейкай страшнай бурры тайфуннай. Гэта непрыйемная карціна, сумная аж да шчымлівасці ў грудзях! А трохі далей — лугі зеляністыя, усе ў квецені маладое вясны, і сярод іх ціха плыве наша Нарва слаўная. Разумею я тых баўтрычанаў, якія вельмі неахвотна пакідалі сваю малую айчыну тут, а некаторыя, як я ўжо гаварыла, усё застаюцца тут жыць, пакуль гэта магчыма. Пакуль не затопіць усяго вялікая вада вялікага штучнага возера.

Рыта

28.09.1986

Цягнікі ў Белавежу мусяць ездзіць

Чыгунку з Гайнаўкі ў Белавежу давялі ў 1897 г. Адным з першых пасажыраў, якія выйшлі з цягніка на станцыі Белавежа-Палац, быў цар Мікалай II. Сталася гэта дакладна 27 жніўня 1897 г. І не падумалася нават дастойнаму гасцю, што праз 92 гады над гэтай чыгуначнай лініяй павіснуць чорныя хмары, што яна для чыгуначных улад стане цяжарам.

Па Белавежы яшчэ ў мінулым годзе сталі хадзіць чуткі, што чыгуначная лінія Гайнаўка—Белавежа мае быць закрыта, а потым зусім ліквідавана. У другой палове чэрвеня начальнік гміны Белавежа Яўген Паўлючук атрымаў з Раёна чыгуначных перавозаў у Седльцах ліст, у якім інфармавалі, што ў сувязі з нерэнтабельнасцю лінія будзе закрыта. Белавежцы проста анямелі. Як гэта можна ліквідаваць вельмі патрэбную тут чыгунку?

Праўда, пасля адкрыцця ў 1984 г. аўтобуснай лініі з Гайнаўкі ў Белавежу шмат белавежцаў пачало карыстацца аўтобусамі. Чама? А таму, што час перавозу чыгункай пачаў надта выцягвацца і дайшоў зараз да 65 мінут на 24-кіламетровым адрэзку. Чыгуначнікі тлумачаць, што чыгуначнае палатно патрабуе рамонт у і хутчэй ездзіць нельга. Да таго ж раскладу руху паяздоў з году ў год пагоршваліся, прапалі зручныя спалучэнні з іншымі цягнікамі, панізіўся лік курсаў (зараз ёсць іх толькі шэсць). Дурнотай таксама трэба палічыць ліквідаванне чыгуначнай дугі перад Падалянамі, на чым траціцца каля 20 мінут.

Адным словам, чыгуначныя ўлады, быццам спецыяльна, зрабілі

ўсё, каб белавежцаў адпіхнуць ад чыгункі. Тлумачэнне, што на рамонт палатна няма ні матэрыялу, ні грошай, нікога не пераконвае, бо ці ж праз апошнія паўгоддзе нельга было нічога ў гэтым напрамку зрабіць? Можна было б рамантаваць фрагментамі, па некалькі кіламетраў у год.

Ліквідаванне лініі пацягнула б грамадскую і гаспадарчую дэградацыю Белавежы, а таксама працоўных пасёлкаў — Грудак і Чарлёнкі. Для астатніх мясцовасцей чыгунка з'яўляецца адзіным даступным сродкам транспарту. У давак жыхары Грудак у 1984 г. вялікімі намаганнямі самі пабудавалі ў сябе чыгуначны прыпынак, пры поўнай падтрымцы чыгуначных улад.

Белавежа з'яўляецца важным турыстычным, навуковым і дыдактычным цэнтрам. Дзейнічае тут таксама каля 30 розных устаноў. Каб маглі яны нармальна працаваць, мусіць быць зручнае спалучэнне са светам. А такое спалучэнне перш-наперш запэўнівае чыгунка. Чыгуначнікі кажуць, што цягнікі падменяць сваім уласным аўтобусным транспартам. Толькі яны не ведаюць, што адсутнасць чыгуначнай лініі павялічыць рух аўтамабіляў па шашы Гайнаўка—Белавежа, які і зараз рашуча завялікі (у сезоне кожную мінуту праяздае па ёй нейкі аўтамабіль). Наогул трэба было б пашырыць шашу, высечы шмат дрэў, а шаша якраз на цэлай даўжыні ідзе праз запаведнік. І напэўна ніхто з лясных улад не згодзіцца на такое варварства. Няцяжка таксама сабе ўявіць, які дрэнны ўплыў на прыроду будучь мець, напрыклад, перавожаныя рассыпныя штучныя ўгнаенні. Зрэшты, ёсць яшчэ адна транспартная дурната — перавоз грузавікамі вугалю з Гайнаўкі ў Белавежу. Уявіце сабе — вугаль прыбывае чыгункай у Гайнаўку, тут яго разгружаюць і вязуць далей на машынах. А ўсё з-за таго, што на станцыі ў Белавежы няма разгрузачнай рампы!

На аўтамабільны транспарт белавежцы не хочуць згадзіцца і з-за таго, што ён вельмі няпэўны і нязручны. Хопіць, каб зімой на шашу пападалі падчас віхуры дрэвы (а гэта здараецца даволі часта) — сувязь Белавежы са светам у адну мінуту парываецца. Тое самае можа выклікаць паліўны крызіс, які ўвесь час нам пагражае. А як будзе функцыяніраваць пошта, якая не мае паштовага амбуланса? Многія гавораць: лепш ужо было б ліквідаваць аўтобусную лінію. Але на гэта ў сваю чаргу не згодзіцца жыхары Пагарэльцаў,

Тэрамісак і Будаў, для якіх менавіта аўтобус гэта адзіны сродак транспарту. Зрэшты, з думкай пра іх была наогул адкрыта аўтобусная лінія.

Трэба таксама ўспомніць і пра тое, што ў планах прасторавага добраўпарадкавання раёна Белавежскай пушчы прадбачваецца затрымаць аўтамабільны турыстычны рух у Гайнаўцы і ахвотных наведальцаў Белавежу перавозіць чыгункай. Такого вырашэння дабіваюцца вучоныя-прыродазнаўцы. Яно дзівідала б адну з экалагічных пагроз для ляснога комплексу сусветнай славы і такога ж значэння. У гэтай сітуацыі задума чыгуначнікаў перакрэслівае цэлы план.

Аднак белавежцы не падаюць духам і рашуча патрабуюць ад чыгуначных улад утрымання чыгуначнай лініі, яе хуткага рамонту і электрыфікацыі. Неразважліваму намеру чыгуначнікаў рашучы адпор даў Навуковы савет Белавежскага нацыянальнага парку, тое ж самае зрабілі радныя Ваяводскай рады нарадовай у Беластоку. Многа крытычных слоў у свой адрас пачулі таксама прадстаўнікі чыгуначных улад на сустрэчы ў Белавежы ў канцы чэрвеня г.г. Аж міла было паглядзець як белавежскія вучоныя стварылі супольны фронт дзеля выратавання Белавежы ад заняпаду. Ёсць надзея, што барацьба, якая толькі што пачалася, дасць эфекты.

Пётр Байко

27.08.1989

А на вёсцы неспакой

Што рабіць нам, сялянам, у складанай эканамічнай сітуацыі? З такім пытаннем звярталіся хлебаробы з гміны Бельск-Падляшскі да пасла Уладзіміра Цімашэвіча ў час сустрэчы, якая адбылася 14 сакавіка г.г.

Сяляне балюча адчуваюць недахоп фінансавых сродкаў, а раздабыць іх цяжка. Збожжавае прадпрыемства (ПЗЗ) спыніла скупку зерня. Тое ж самае можа зрабіць малочны завод, які не мае грошай плаціць сялянам за малако. Не скупляюць жывёлу. Як у такой сітуацыі заплаціць падатак, страхоўку, складчыну на пенсійны фонд? За што купіць мінеральныя ўгнаенні, заплаціць за электраэнергію?

Начальнік Бельскай гміны таксама мае фінансавыя клопаты. Замала грошай на школьніцтва, вулічнае асвятленне і на многае іншае.

Сяляне перасталі верыць у абяцанні і патрабуюць канкрэтных вы-

рашэнняў у галіне сельскагаспадарчай палітыкі. Настроі так пагоршыліся, што мужыкі ўсур'ёз сталі разважаць пра забастоўку.

На беларускай ніве павеяла аптымізм. Сеймавая камісія наведала Беласточчыну, а нашыя праблемы будудь разглядацца ўрадам. Аб выніках даведаемся пазней, але практыка паказвае, што можа быць па-рознаму.

Валянцін Семянюк

15.04.1990

Без працы

Як жыць, калі чалавек не мае пастаяннай працы? Як будаваць сваю будучыню на аказійных, выпадковых заробках? Гэтыя пытанні з'яўляюцца штодзённа ў галовах каля 150-ці беспрацоўных у гміне Белавежа. Іх лік, на жаль, пастаянна расце. Яшчэ ў пачатку года без працы было каля ста чалавек.

У апошні час дайшло каля 30 асоб з ліквідаванага Трыкатажнага прадпрыемства, якое падлягала Інваліднаму кааператыву „Постэмп” у Гайнаўцы. З пачаткам чэрвеня г.г. 16 чалавек было вымушана адысці з Лабараторыі даследавання млекакормячых ПАН. Па некалькі чалавек пазбываюцца, што сталася ўжо амаль правілам, таксама іншыя белавежскія ўстановы ці прадпрыемствы. Рэдка дзе працаўнікі не турбуюцца, што заўтра ці паслязаўтра менавіта ім беспрацоўе загляне ў вочы. Асабліва напружаная сітуацыя ў надлясніцтве Белавежа (ды датычыць гэта і іншых надлясніцтваў), дзе мае быць праведзена рэарганізацыя. Ужо людзей адсылаюць на заўчасныя пенсіі, звальняюць парушаючых дысцыпліну працы.

Новых месцаў працы практычна не прыбывае. Створанае прыватнай суполкай (у звольненых Трыкатажным прадпрыемствам памяшканнях) прадпрыемства вырабу ласункаў і пірожнага практычна возьме (а хутчэй — можа прыняць) звольненых інвалідаў. І гэта ўсё. Іншым астаецца пільнаваць свабодныя месцы ў тутэйшых установах. І пільнуюць яны! Вось на адно месца, звольненае ў гміннай бібліятэцы, заявы склала аж 20 чалавек. Хаця здаюцца і супрацьстаўныя выпадкі, напрыклад, прыродазнаўчы музей з-за недахопу кандыдата па лясных ці біялагічных студыях і з веданнем англійскай ці нямецкай моваў ужо амаль два месяцы працуе без захавальніка фондаў (кушташа).

А што — хтосьці спытае — з так званымі інтэрвенцыйнымі працамі? Што ж, у іх рамках гміна магла даць занятак толькі сямі асобам. Яны добраўпарадкоўваюць месцы нацыянальнай памяці, памагаюць пры працах ля Дома культуры, на стадыёне, прыбіраюць стаянку аўтамабіляў і іншыя публічныя месцы, абслугоўваюць звалку смецця і т.п.

І толькі падумаць, што яшчэ пару гадоў назад людзей, якія ўхіляліся ад працы, каралі!

Пётр Байко

9.08.1992

Старэе і бяднее заблудаўская вёска

Заблудаўская гміна пачынаецца ад Беластока і даходзіць да ракі Нарвы. Цераз цэнтр гміны, гарадок Заблудаў, праходзіць шаша ў Бельск, Гайнаўку і Міхалова. Гміна нічым асаблівым не адрозніваецца ад іншых гмін „усходняй сцяны” нашага ваяводства. Зямля ёсць розная, хаця найбольш пятага і шостага класаў. Прыватных лясоў мала. Заводаў і фабрык, якія атручваюць паветра і воды, апрача малачарні, няма; малачарня атручвае рэчку Рудню, прыток Нарвы. Летам на гэтай рачулцы можна пабачыць асад, які асядае на траве; рыбы, ад часу, калі паўстала малачарня, ніхто тут не бачыў. Паглядзеўшы на вёскі ў гміне, можна заўважыць, што ў многіх дамах вокны забіты дошкамі: ніхто ў гэтых хатах не жыве. Вёскі з года ў год пусцеюць: маладыя не хочуць аставацца і пераймаць бацькоўскіх гаспадарак, астаюцца толькі старэчы, якія чакаюць свайго часу. Адною з прычын адплыву моладзі ў горад з’яўляецца тое, што вясквы хлопец не можа знайсці сабе жонку, з якой мог бы абрабляць гаспадарку. Другой прычынай з’яўляецца сельскагаспадарчая палітыка, якая знеахвочвае моладзь. Калі малады чалавек пачынае гаспадаранне з нуля і бярэ крэдыт у банку, то працэнты забяруць яму ўсё, нават на заплату ратаў не хопіць. На пераломе сямідзесятых і васьмідзесятых гадоў многія гаспадары, напрыклад з вёсак Жукі і Навасады, купілі зямлю з Дзяржаўнага фонду. У той час куплялі яны і трактары, і сельскагаспадарчыя машыны, і хімічныя ўгнаенні пад збожжа і зялёныя кармы. Гаспадары трымалі многа дойных кароў, ялаўніка і свіней. У цяперашні час у цэлай ваколіцы ніхто сельскагаспадарчых машын не купляе, угнаенні бярэ мала хто. Збожжа родзіць слаба, паменшала колькасць га-

даванай жывёлы. Каб прадаць свінню, трэба мець шчасце, бо мясны камбінат не хоча браць і гаспадары вязуць жывёлу назад.

Хутка дойдзе да такой сітуацыі, як перад вайной, калі купец прыязджаў і выдумоўваў розныя камедыі, каб танней купіць. Нашыя паны міністры мала думаюць, як падтрымаць сельскую гаспадарку. Выглядае, што яны хочуць знішчыць тое, што камуністы зрабілі, хаця яно і было добрае. Прывяду некалькі прыкладаў. Гадоўля кароў развівалася вельмі добра, калі іх апладнялі высакаякасным насеннем; цяпер ад абы-якіх бычкоў родзяцца абы-якія цяляты. Калісь апырскі бульбы ад стонкі (каларадскага жучка) былі абавязковымі, таму бульбы было многа, а стонкі мала, цяпер стонкі многа, а бульбы мала; дойдзе да таго, што і зусім яна прападзе. Тое самае і з апырскваннем збожжа ад пустазелля; калісь асоту мала было і відаць, цяпер асот і іншае пустазелле растуць без перашкод, таму і ўраджай меншы. Да таго ж многа поля ляжыць аблогам — хопіць прайсціся палявой дарогай, каб гэта пабачыць. Навошта гаспадару араць і сеяць, каб пасля дакладаць да таго, каб сваё збожжа сабраць з поля? Няхай нашы міністры возьмуцца за работу і памогучь гаспадарам падняцца на ногі. Калі гаспадар будзе мець карысць з гаспадаркі то і ў краіне будзе дастатак. Мяса і хлеба не трэба купляць за граніцай; за граніцай купляць трэба тое, чаго ў нас няма.

Мікалай Пучко

9.05.1993

Агонія чыгуначных аб'ектаў

29 мая 1994 г. на чыгуначным пучі Белавежа—Бельск-Падляшскі перасталі курсіраваць цягнікі. Гэта скандальная падзея яшчэ сёння хвалюе насельніцтва навакольных мясцовасцей. Людзі проста не могуць зразумець і пагадзіцца з тым, што зараз абавязвае прынцып: эканоміка важнейшая за чалавека. Бо і, сапраўды, такое штосьці толькі ворагу чалавецтва можа прыйсці ў галаву!

Аднойчы вырашыў я праверыць, што зараз дзеецца ў будынках на абодвух чыгуначных станцыях у Белавежы. Спярша адведаў я вакзал Белавежа-Палац. Пуста тут, аніводнага чалавека. Уваход у будынак, дзе змяшчаліся каса і пачакальня, ужо насцярожвае. У абодвух дзвярах выбіты амаль усе шыбы. У калідоры да касавай залы знішчаны гідрант на сцяне, няма ні шланга, ні ручкі, выбіта шыбка. Пасярэдзіне залы вялікая лужына. Смярдзіць, затым няцяжка даду-

мацца, што гэта не вада. Вітрынная шыба колішняга кіёска „Рух” лопнута, відаць, хтосьці чымсьці цяжкім кінуў у яе. На столі рэшткі дыскатэкавай дэкарацыі. У гэтым месцы трэба паясніць, што летась улетку сп. Мацяеўскі наняў гэты аб’ект дзеля наладжвання ў ім танцаў для моладзі. Хто б падумаў яшчэ пару гадоў назад, што менавіта ў дыскатэку заменіцца станцыя!

Па ступеньках уваходжу ў пачакальную для падарожнікаў. Тут другая смярдзючая лужына на падлозе. У выхадных (на перон) дзвярах няма ніводнай шыбы і забіты яны памаляванай на чорна фанерай.

Стоячы на пероне, думаю — ці спадзяваліся мясцовыя, ваяводскія і чыгуначныя ўлады, калі здавалі ў карыстанне гэты аб’ект дзевятнаццаць гадоў назад, што не міне нават чвэрць стагоддзя, як ён не будзе нікому прыгодны? А колькі ж было намаганняў, каб пабудову паспяхова давесці да канца!

Еду на станцыю Белавежа-Таварная. Будыніна тут яшчэ з канца XIX ст. Неяк трымаецца, хаця фарба на ёй страшэнна лушчыцца. Унутры пуста. Шыбы ў вокнах яшчэ захаваліся ўсе, але як доўга? Са сценаў у многіх месцах адпадае тынк. З падлогі хтосьці пачаў выдзіраць пліткі. Да печак таксама дабіраліся — на іх сляды ад разбівання. На выхадных дзвярах нейкія непрыстойныя надпісы. Пустэча і ў адміністрацыйна-гаспадарчай частцы станцыі. Толькі адны фіранкі асталіся ў пару вокнах.

Выходжу перад будынак і думаю — праўда гэта, што яшчэ нядаўна выдатны польскі кінарэжысёр Анджэй Вайда здымаў тут фільм паводле „Д’яблаў” Фёдара Дастаеўскага? А што цяпер дзеецца з аб’ектам! Горыч вокамгненна наплывае ў сэрца. Я не ведаю, апякуецца яшчэ нехта абедзвюма станцыямі, ці ўжо не? Хадзіў я па іх і нікога не бачыў. Відаць, будыніны прызначаны на паступовае знішчэнне.

Вось табе і цэлая эканоміка Польскай дзяржаўнай чыгункі! А што людзям цяжка дабрацца на працу, ва ўстановы, да лекараў ці ў школы, хто б гэтым пераймаўся! Няхай пешшу ходзяць, гэтак як у даваенны перыяд. Чыгуначная вярхушка зараз ездзіць раскошнымі аўтамабілямі!

Пётр Байко

2.04.1995